

1 700 Ft

9 771587 023027 23004

2023-4
LXI. évfolyam

Életünk

2023-4

SZERZŐINK:

Alexa Károly (1945), Egyházasbuda-Budapest ■ Babics Imre (1961), Bakonyszűcs ■ Bálint Zsolt (1962), Budapest ■ Bánki Éva (1966), Budapest ■ Buji Ferenc (1962), Nyíregyháza ■ Fábrián László (1940), Zsennye-Budapest ■ Fábri Anna (1945), Budapest ■ Gyémánt László (1935), Budapest ■ Hegyi Botos Artila (1970), Budapest ■ Horváth Júlia Borbála (Budapest) ■ Juhász Zsuzsanna (1958), Budapest ■ Mikó-Baráth György (1991), Becsehely ■ Módy Luca (1990), Budapest ■ Oláh András (1959), Nyíregyháza ■ Petrőczy Éva (1951), Budapest ■ Schön Károly (1991), Budapest ■ Spannraft Marcellina (1958), Budapest ■ Száraz Miklós György (1958), Budapest ■ Szauer Ágoston (1963), Szombathely ■ Takács Nándor (1983), Bakonyszűcs ■ Tornay Endre András (1949-2008) ■ Tóth Csaba (1959), Szombathely ■ W. Nemessuri Zoltán (1948), Budapest ■ Zalán Tibor (1954), Budapest

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

Számunk illusztrációi:

5–61. oldal: *Képek a Berzsenyi Dániel Könyvtár Tornay Endre András-émlékkiállításáról (2023)*

95–158. oldal: *Gyémánt László munkái*

ÉLETÜNK

TARTALOM

JÓGA ÉS KERESZTÉNYSÉG ■ Buji Ferenc válaszol H. L. kérdéseire / 1

BABICS IMRE ■ versei / 18

JUHÁSZ ZSUZSANNA ■ rövidprózái / 21

SCHÖN KÁROLY ■ versei / 29

ZALÁN TIBOR ■ Szamár a torony tetején (meseregény II. rész) / 34

SZAUER ÁGOSTON ■ versei / 54

SZAUER '60 ■ Alexa Károly köszöntője / 56

TORNAY ENDRE ANDRÁSRÓL ■ Tóth Csaba laudációja / 59

BÁNKI ÉVA ■ versei / 60

BÁLINT ZSOLT ■ Csontváry panaszfalának kijáratánál (esszé) / 62

HEGYI BOTOS ATTILA ■ A Feltámadás Dallamaiból (versciklus) / 73

FÁBRI ANNA ■ Heppening (novella) / 76

TÓTH CSABA – MÓDY LUCA ■ Egy elmaradt lábjegyzet a Ginevre De' Benci portré titkaihoz (tanulmány) / 88

TAKÁCS NÁNDOR ■ Bakonyicum (versciklus) / 94

FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ „Az vagyok még, aki voltam” (Gyémánt Lászlóról) / 96

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY ■ rövidprózái / 106

W.-NEMESSURI ZOLTÁN ■ Ajándék (novella) / 115

OLÁH ANDRÁS ■ Elkésett békejobb (mutatvány egy Petőfi-dramából) / 130

SPANNRAFT MARCELLINA ■ Rejtett és leleplezett érzelmek Jókai Mór A lélekidomár című regényében (tanulmány) / 135

MIKÓ-BARÁTH GYÖRGY ■ rövidprózái / 147

HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA ■ Fölszállott a páva (szociográfia) / 152

PETRŐCZI ÉVA ■ versei / 159

ALEXA KÁROLY ■ Ki és hol és mikor (esszé) / 162

A FOLYÓIRAT KIADÁSÁT TÁMOGATÓ ÉS KEZELŐ SZERV:
MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY

ÉLETÜNK

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat • LXI. évfolyam

Kiadja: Berzsenyi Dániel Könyvtár – Szombathely MJV Önkormányzata • Felelős kiadó: Dr. Baráthné Molnár Mónika, tel.: 94/513-530, mobil: +36-30/953-2300 • Főszerkesztő: Alexa Károly, e-mail: karoly.alex@gmail.com, tel.: 06-30/583-0302 • Előfizetésben terjeszti: BDK 9700 Szombathely, Dr. Antall József tér 1., Tel.: 94/513-537; elofizetes@bdk.hu • Előfizetési díj egy évre: 6800 Ft, egyes számok ára: 1700 Ft. Megjelenik negyedévente, 460 példányban. • Nyomdai előkészítés, nyomtatás: Papírmanufaktúra Kft. • ISSN–0133–4751

Jóga és kereszténység

BUJI FERENC VÁLASZOL H. L. KÉRDÉSEIRE

– **H. L.:** *A rejtőzködő Messiás és Az elfelejtett evangélium című könyveiben Ön élesen megkülönbözteti Krisztus evangéliumának ezoterikus (keveseknek címzett) és exoterikus (tömegeknek szóló) elemeit, mintha az üdvösségre való kiválasztottság csak kevesek kiváltsága lenne. A tradíciók alapján mi magyarázhatja Isten vagy az abszolút szellem nézőpontjából ezt a megkülönböztetést, annak ellenére, hogy a Bibliában a nem személyválogató Istenről is hangsúlyosan szó van, aki ráadásul maga a szeretet? Milyen következménye van ennek az egyes emberre nézve?*

– **Buji Ferenc:** Isten valóban nem személyválogató, mint ahogy ideális esetben a sportbírók sem személyválogatók – de ettől függetlenül az egyik versenyző aranyérmes, a másik ezüstérmes, a harmadik bronzérmes nyer, és olyanok is lehetnek, akiket a bíró azzal vigasztal, hogy nem a győzelem a fontos, hanem a részvétel. A különbségek nem a bíróból fakadnak, hanem a sportolók képességeiből. A bíró ugyanúgy viszonyul mindegyikhez, mondhatni ugyanúgy „szereti” mindegyiket. És ezzel az Isteni Bíró sincsen másképpen. Az élet minden egyes területén megjelenik ez a hierarchikus rétegzettség. Miért lenne ez másképpen a vallás területén? Vannak, akik analfabéták a matematikához, és az iskolában is csak bukdácsolnak egyik osztályból a másikba; vannak, akiknek jó érzékük van a matematikához, olyannyira, hogy matematikatanár lesz belőlük, méghozzá attól függően, hogy milyen affinitásuk van hozzá, általános iskolai, középiskolai vagy egyetemi szintű tanár. Nekik megvan a tehetségük a matematikai gondolkodáshoz, ráadásul szorgalmasan gyakorolják is magukat benne, vagyis képzik magukat, és így aztán még a megélhetésüket is ebből tudják majd biztosítani. Persze egy általános iskolai matematikatanárnak nem lesz olyan fizetése, mint egy egyetemi professzornak. Végül vannak olyanok is, akik olyan kiemelkedő képességekkel rendelkeznek, hogy kutatásaik eredményeképpen még Nobel-díjat is nyernek, és a dicsőségen túl még rengeteg pénz is a nyakukba szakad. Az életnek nincsen olyan területe, amelyen ne rendelkezniünk különböző szintű képességekkel – miért lenne másképpen ez éppen a spiritualitás területén? Képzeld csak el, ha kivétel nélkül mindenki minden vonatkozásban pontosan ugyanolyan képességekkel rendelkezne, milyen lenne az! Igazi falanszter, sorozatgyártott emberekkel. Ahogy Krisztus fogalmazott: az egyik ember egy talentumot kapott, a másik ötöt, a harmadik meg tízet. És itt ő aligha a matematikai, művészi vagy sportolói „talentumokra” gondolt, hanem az ember központi elhivatottságára. Hadd idézzem ezzel kapcsolatban az iszlám misztika egyik kiemelkedő személyiségének, Dzsalál al-Dín Rúmínak a szavait:

– Egyetlen dolog van ezen a világon, amiről nem szabad megfeledkezni. Aki az összes többiről megfeledkezik, de erről az egyről nem, annak nincs oka az aggodalomra. Ám aki az összes többire gondot fordít, viszont erről az egyetlenről megfeledkezik, az olyan, mintha egyáltalán nem is tett volna semmit. Olyan ez, mint amikor egy király egy meghatározott feladattal idegen országba küld valakit. Mármost ha ez az ember elmegy, és száz más dolgot tesz, ezzel az egyetlen feladattal azonban nem törődik, akkor az olyan, mintha egyáltalán nem is tett volna semmit. Éppígy mindenkinek, aki ebbe a világba jön, egy meghatározott feladata van, és az az ő célja. Ha ezt nem hajtja végre, akkor semmit sem hajtott végre.

– *Ilyen értelemben a jóga is ezoterikus út?*

– Igen, hiszen a jóga végcélját is csak nagyon-nagyon kevesen érik el: csak azok, akik kiváló *adottságaikon* túl arra is hajlandók, hogy mindent egyetlen lapra tegyenek fel; csak azok, akik igazán „egy-ügyűek”. Mindez nem jelenti azt, hogy aki a vallás és a spiritualitás területén gyengébb képességekkel rendelkezik, az eleve vesztesre van ítélve. A hierarchikusan rétegződő emberi képességek és teljesítmények hasonlóképpen hierarchikusan rétegzett túlvilági következményekhez vezetnek. Nem véletlenül használja Krisztus a „mennyország” helyett a „mennyei ország” kifejezést, így, többes számban. Számptalan mennyei szint van. „Bizony mondom nektek, hogy a vámosok és a cédák megelőznek benneteket az Isten országában” – mondja Krisztus farizeus kritikusaiknak. Ezt még a katolikus dogmatika is így tartotta: az üdvözültek „látják magát az egy és háromságos Istent, úgy, amint van, az érdemek különbözősége szerint azonban az egyik tökéletesebben a másíknál”. De hát ha valakinek kétségei volnának e tekintetben, ott van Dante, aki szerint számtalan szinten lehet elkárhozni és üdvözülni, illetve a kettő között lebegni (Purgatórium). Hogy mára ez a tudás miért merült feledésbe, annak alighanem a kereszténységben is eluralkodó modern „egyenlődsí” az oka. Mert miközben ideológiai vonatkozásban a francia forradalom óta minden területen az „egyenlőség” az egyik legfőbb jelszó, addig a valóságban csaknem minden ennek ellentmondóan működik.

– *A kereszténység első évszázadaiból ismert a gnosztikus kereszténység fogalma. Az egyház által egy időben folytatott disciplina arcani mellett képviselték-e egyes eretneknek bélyegzett gnosztikus irányzatok is a valódi keresztény ezotériát (vagy már az is ál- illetve antiezetéria volt), ha igen, milyen praxissal?*

– Bár csábító volna úgy gondolni, hogy a 2. és 4. század közötti történelmi gnoszticizmus a kereszténység hiteles ezoterikus változata volt, ez azonban nem így van. A történelmi gnoszticizmus a késő hellenizmus korának, vagyis az ókor végének zavaros álspirituális „vegyesfelvágottja”. A gnosztikus evangéliumok pusztán hamisítványok, és minél gnosztikusabbak, annál inkább. Ez persze nem jelenti azt, hogy a gnoszticizmus bizonyos alaptanításai ne lehettek volna helytállóak. Kiindulópontja tulajdonképpen nagyon is indokolt volt: a pusztán hitre alapozott kereszténység helyett megalkotni a kereszténység magasabb változatát, amelyben a hit tudást, eleven megtapasztalást szül. A gnosztikus kereszténység azonban annak szintjét sem érte el, amit névlegesen meghaladott volna. Gnózisa döntően nem is teognózis, vagyis

„istenismeret” volt, hanem kozmognozisz, egy sajátos értelemben felfogott „világismeret”. A kereszténység a gnoszticizmus halála után teljesen más módon építette magába azokat az alapelveket, amelyeket a történelmi gnoszticizmus is képviselt: az aszkézis, a misztika, a szerzetesi mozgalom és a műsztagógikus katekézis, vagyis a titokban átadott keresztény tanítás révén. A jóval későbbi teológiai irodalomban ez utóbbit nevezték *disciplina arcanina*-nak, „titokfegyelemnek”. A történelmi kereszténységből tehát egyáltalán nem hiányzik a gnózis, a szent tudás, csakhogy azt nem a történelmi gnoszticizmus, hanem mindenekelőtt maga a misztika képviseli benne. És a hitet meghaladva beteljesítő tudásnak ez a legitim formája úgy tudott megjelenni a kereszténységben, hogy kibontakozása érdekében nem kellett meghamisítania az eredeti keresztény tanítást, vagyis nem kellett új evangéliumokat gyártania, hanem az eredeti evangéliumokra támaszkodott. És ez a valódi ezotéria ismérve.

– Konkrét információkkal sem arról nem rendelkezünk, hogy a történelmi gnoszticizmusnak milyen volt a spirituális praxisa, sem arról, hogy egyáltalán volt-e neki. Mindenesetre a legjelentősebb, valódi misztikus tudással rendelkező pogány görög filozófus, Plótinosz külön értekezést szentelt a gnoszticizmusnak, és ő többek között éppen azzal vádolja képviselőit, hogy üres fecsegésen kívül semmire nem képesek. Plótinosz szerint a gnosztikusok állandóan csak „vetítenek”. Hajlok arra, hogy igaza van, mert a gnosztikus iratokban szinte semmi nem látszik abból a gyakorlati elemből, amely nélkül el sem képzelhető valódi szent tudás. Úgy gondolom, hogy ha volt is valamilyen praxis, amit végeztek, az nem kontemplatív, hanem rituális természetű lehetett – már csak azért is, mert a gnosztikus iratok szinte tobzódnak a képekben, mentális formákban, megszemélyesítésekben, és mindegyik gnosztikus iskola külön magánmitológiát gyártott. Krisztus ebben az értelemben nagyon nem volt gnosztikus. Belőle teljesen hiányzott a gnosztikus „íz”, mely az újkori irányzatok közül leginkább a teozófiában jelent meg, mely valójában úgyszintén nem teozófia, hanem kozmozófia, egy nagyon sajátos világ-bölcsélet. A gnoszticizmus kísérlet volt teljesen átírni Krisztus eredeti tanítását.

– *Tat tvam aszi című könyvében Ön szembehelyezkedik a magyar tradicionális szerzők többsége által központi tételként képviselt szolipszizmussal. Arra következtetünk írásaiból, hogy a Krisztus által Atyának nevezett Isten az Ön szemlélete szerint heteron és személyes létező, akinél nincs magasabb rendű valóság. Kimondhatjuk, hogy a spirituális megvalósításnak nem önmagamra (átman), hanem a tudatomtól függetlenül is létező, legbelső lényegemnél is sokkal magasabb személyes Atyára kell irányulnia?*

– A szolipszizmus, vagyis az a tanítás, hogy egyedül én magam vagyok, és tőlem függetlenül senki és semmi más nincsen, és ezt csak én jelenthetem ki, az újkori filozófia egyik specifikus kérdése. Ezen a teljesen profán filozófiai közegen belül született meg, abban teljesedett ki és ott lelte halálát is, s így akár a kereszténységgel, akár a jógával csak erőszakoltan hozható kapcsolatba. Úgyhogy ez utóbbiak összefüggésében nincs is értelme róla beszélni. A szolipszizmus csak fölöslegesen bonyolítja a végső kérdést: Isten másvalaki vagy azonos velem? Úgy gondolom, e tekintetben lényegileg összhang van a kereszténység legmagasabb megfogalmazásai és a jóga

között (miközben formálisabb szinten óriási a különbség közöttük). Talán nincs is keresztény misztikus, aki valamilyen módon meg ne fogalmazta volna azt, hogy „Isten közelebb van hozzám, mint én saját magamhoz”. Mit jelent ez? Amiről eddig azt hittem, hogy önazonosságom legvégső vonatkoztatási pontja, lényem legbelső középpontja, arról kiderült, hogy nem az, mert van valami, ami ennél mélyebben van bennem, ami sokkal inkább önmagam vagyok. Ez a kijelentés azt jelenti, hogy az énen messze túl van egy másik én: Isten. És ez a második én sokkal inkább én vagyok, mint az első én. Nem más ez, mint a jól ismert indiai tanítás megfogalmazása: *átman* = Brahman. Mindenkinek, sőt mindennek a végső gyökerei az Isteni Léthe és az Isteni Tudatba nyúlnak. Úgy is mondhatnánk, hogy minden Istenből nő ki. Mint a hegyek: mindegyik a Földből nő ki, és a Föld nélkül el sem képzelhetők – mégis önálló hegyek. Vagy mint a falevelek. A közönséges falevél nem lát tovább az individualitásánál, és azt mondja: tavasszal születtem, ősszel meghalok. Vannak azonban falevelek, amelyek felismerik, hogy ők tulajdonképpen nem mások, mint maga a Fa, és azt mondják: a Fa közelebb van hozzám, mint én saját magamhoz, és ha sikerül felismernem azonosságomat a Fával, akkor ugyan mint levél elmúlok, de mint Fa megmaradok.

Mármost akkor hogyan is válaszoljunk arra a kérdésre, hogy Isten valaki más (heteroteizmus), vagy én és Isten azonos vagyok (autoteizmus)?

A Fa egyszerre Isten és végső önmagam, vagyis *átman*; egyszerre van közel hozzám és távol tőlem. Ezért fogalmazhatott így a *Jóga Vászistha* egyik szereplője: „Mélyen fejet hajtok önnön *átmanom* előtt.” A falevél-hasonlat jól mutatja, hogy az autoteizmus és heteroteizmus kérdése egy meglehetősen sokrétű kérdés, és mindig annak megfelelő válaszra jutunk, ahonnan megközelítjük. Helyes megközelítésből mindkettő helytálló, helytelen megközelítésből pedig mindkettő tévedés.

– *Ha az egyén spirituális megvalósításának fókuszában a heteron és személyes Istennel való találkozás vagy egyesülés áll, akkor lehet-e egyáltalán ennek eszköze Ön szerint a jóga valamely irányzata, figyelembe véve, hogy a jóga gyakorlata jellemzően vagy hagyományosan nem egy heteronra irányul?*

– Bár a kereszténység nem zárja ki a jógát, de csak abban az értelemben, hogy egy vallásos háttérrel biztosít számára. A jóga tulajdonképpen független a vallásoktól: éppúgy kapcsolódhatna a kereszténységhez, mint ahogy ténylegesen is kapcsolódott a hinduizmushoz, a buddhizmushoz, a taoizmushoz, sőt bizonyos fokig még az iszlám indiai és perzsa formáihoz is. De ezekben az esetekben ez sosem jelentette azt, hogy mondjuk valaki egyszerre járta az iszlám misztika útját és a jóga útját. Keresztény jóga nincs, de a keresztény ember is járhatja keresztényként a jóga útját. De a keresztény tökéletesség útját és a jóga útját egyszerre járni: ezt nem lehet. Nemcsak azért, mert az ember egyszerre két úton nem járhat, hanem azért sem, mert itt két, nagyon különböző természetű útról van szó. A jóga mint megvalósítási út és a kereszténység mint megvalósítási út egyesíthetetlen. A kereszténység mint vallás és a jóga mint módszer viszont akár egyesíthető is. De aki ragaszkodik a személyes Istennel való találkozáshoz, az miért akarna egy olyan utat járni, amelyben a személyes Isten inkább

csak mellékszereplő? Merthogy a klasszikus, vagyis a Patandzsali által leírt jóga, noha hangsúlyozza az Isten iránti odaadást, nem teisztikus. Aki számára a spiritualitás végpontja a személyes Istennel való találkozás és egyesülés, annak nem a klasszikus jóga ösvényét érdemes követnie, hanem a teisztikus jogának azokat a formáit, amelyek például a *Bhagavad Gítá* ír le. Persze ha így döntene, és a *Bhagavad Gítá*t fogadná vezetőjéül, akkor ugyanazt a tanítást és útmutatást, amit benne megtalálna, megtalálhatná a kereszténységben is.

És ne feledkezzünk meg itt egy nagyon fontos szemponttól. A jóga útja igazi mester nélkül gyakorlatilag járhatatlan. A jóga klasszikus leírásai, akár Patandzsalit, Vjászáat, akár a jóga-upanisadokat nézzük, csak vázlatok, amelyeket a mesternek kell élettel megtöltenie. Ezek tulajdonképpen nem is a tanítványoknak vannak címezve, hanem a *guruk*nak, emlékeztető vezérfonálként. Ezzel szemben a tökéletesség keresztény útja nem feltételezi egy mester jelenlétét. A spirituális út keresztény vándorát maga Isten vezeti a saját lelkén keresztül, méghozzá egy egészen csodálatos „spirituális pedagógiát” alkalmazva (mint ahogy az különösen a karmelita misztikusok munkáiból látszik). Távol-Keleten is vannak olyan ösvények, amelyek mester vezetése nélkül is járhatók, de a klasszikus jóga nem tartozik ezek közé. Számunkra, európai emberek számára összehasonlíthatatlanul nagyobb lehetőségeket kínálnak a keresztény ösvények, vagyis a keresztény spiritualitás és misztika különböző változatai. És egyébként is, miért kellene egy keresztény embernek keletről importálnia spirituális gyakorlatokat, amikor a kereszténység fölösen rendelkezik a spirituális megvalósítás eszközeivel?

– *Hogy két példát említsünk, a középkorban elterjedt a keleti kereszténységben a hétszűkbia, középpontjában a gondolkozást háttérbe szorító, a szív vagy a légzés ritmusára végzett Jézus-imával. Hasonló gyakorlatról tudósít minket A Megnemismert felhője című, a középkorból fennmaradt angliai irat is. Ez a gyakorlat mennyire tekinthető a tradíción belüli megvalósítási útnak, és például a Filokália tradicionális szent iratnak?*

– Teljes mértékben, és pedig mindkettő. Az ezekben megfogalmazott utak legitim megvalósítási utak.

A *Filokália* alighanem a kereszténység legnagyobb spirituális manuáléja, a keleti kereszténység legkiválóbb spirituális útmutatásainak hatalmas – két-hármezer oldalas – tárháza, amelynek az elmúlt egy-két évszázadban kulturális értelemben is felmérhetetlen hatása volt az ortodox szláv országokban. A *Filokália* azt jelenti, hogy „A szépség szeretete”. Maga a kifejezés a patrisztikus kor egyik legnagyobb hatású teológusától, Órigenésztől ered, akire erősen hatott a platonizmus. A „szépség” itt tehát platonikus értelemben szerepel, vagyis a legmagasabb formafelettség formájaként. Vagyis a szépség nem egyéb, mint a lélek konformitása az Isteni Ősmintával. Az a lélek szép, amelyik hasonlít Istenre. Nos, kevés dolog van távolabb mai gondolkodásunktól, mint az esztétikának ez a fajta „esszencialista” felfogása. A modern esztétikák mindegyike lényegileg „felületesztétika”. Mint ahogy Krisztus mondta: kívülről fehérre vannak meszelve, belülről meg tele vannak undokságokkal. A *Filokália*

eredeti és teljes címe azonban az, hogy *Az éber atyák filokáliája*. Vagyis a hészükhaszta spiritualitásban a *hészükhia*, a „csönd” és „nyugalom” mellett a *népszisz*, az „éberség” – a buddhista *szati* – is kardinális szerepet játszik. Magyarul sajnos csak egy rövid válogatás érhető el belőle. Évekkel ezelőtt a Bizantinológiai Intézet ugyan tervbe vette a fordítását, de ez nem valósult meg.

A Megnemismert felhőjének különlegessége, hogy az összes nyugati keresztény misztikus munka közül a legrészletesebb útmutatást adja a kontemplációval kapcsolatban. Nem mintha a többi hasonló műben ne lenne tetten érhető a kontempláció, csak éppen valahogy nem érezték szükségét annak, hogy részletes útmutatást adjanak róla. Magyarul két fordítása is létezik: egy meglehetősen pontos, de szolgálai, következőképpen csaknem élvezhetetlen fordítása *A tudatlanság felhője* címen, és egy erősen értelmező, de kiváló fordítása *A Megnemismert felhője* címmel. E könyv azonban csupán egyik munkája a középkori angol szerzőnek, akinek ezen kívül még vagy öt műve maradt fenn. Hogy pontosan ki is volt, azt a modern kutatóknak minden erőfeszítésük ellenére sem sikerült kideríteniük.

– *A 20. században megjelentek olyan, a zazenből, egyes nyugati keresztény töredékekből, a hészükhasztaból és egyes jógairányzatokból merítő imamódok, mint Jálies Ferenc jezsuita atya szemlélődő imája, Thomas Keating trappista atya centering prayere vagy John Main bencés atya keresztény meditációja. Értékelhetők, gyakorolhatók-e ezek a tradícióba illeszkedő, hiteles és hatékony spirituális praxisként, amennyiben helyes metafizikai szemlélettel végzi őket az egyén?*

– Nyilván értékesek és gyakorolhatók ezek a módszerek. De ezek megint csak módszerek, technikák, gyakorlatok – vagyis önmagukban nincs sok jelentőségük. Ezzel szemben megfelelő spirituális attitűddel még a zsolttározás is komoly eredményekhez vezethet. Vagy Simone Weil „módszere”: minden nap egyszer elmondani a Miatyánkot, de tökéletes figyelemmel. Ha csak egyetlen pillanatra is elkalandozott a figyelme, újrakezdte.

Ezek a módszerek többnyire leegyszerűsített, popularizált változatai részint a hagyományos keresztény kontemplációs módszereknek, részint a távol-keleti meditációs módszereknek. (A „meditáció” és a „kontempláció” ez esetben nagyjából ugyanazt jelenti, noha valódi értelme szerint a kettő épp ellentéte egymásnak, mert a latin *meditatio* nem „szemlélődést”, hanem éppenhogy „elmélkedést” jelent). Amiből az is következik, hogy ha valaki komolyan törekszik, akkor nem elégedhet meg ezekkel a populáris adaptációkkal, hanem az eredeti forrásokhoz kell fordulni. Nemcsak a magyar népzeneének, hanem a spiritualitásnak is az egyik alapszabálya, hogy „csak tiszta forrásból”. Aki az említett tanítók alapján akarja elsajátítani a keresztény spiritualitást, az olyan, mintha valaki a Kodály-feldolgozásokból akarná megismerni az autentikus magyar népi éneklést. Az ilyen modernizációk és adaptációk során az eredeti nagyon sok – első pillanatban talán mellékesnek tekinthető, de nagyon is lényeges – „információja” elvész. Mert nemcsak meríteni kell a tiszta forrásból, hanem meg is kell őrizni annak a forrásvíznek a tisztaságát. Persze azért ezek az adaptációk sok mindent át is engednek magukon.

De van itt egy másik probléma is. Miért kell egy katolikus szerzetesnek a távol-keleti spiritualitáshoz fordulnia? Nem találja meg az Istenhez vezető utakat saját keresztény hagyományán belül? Ezzel tulajdonképpen saját spirituális hagyományát veszi semmibe, s így maga is hozzájárul ahhoz a hamis képhez, hogy hiányzik valami nagyon lényeges dolog a kereszténységből, ami megvan mondjuk a buddhizmusban; hogy a mai szekuláris, földhözragadt kereszténység a kereszténység, s ha spiritualizálni akarjuk, akkor más vallásokból kell importálnunk bele a spiritualitást; hogy a kereszténység nem alkalmas arra, hogy Istenhez vezessen. A 21. század kereszténységének egyébként is az a legnagyobb hiányossága, hogy megfeledezett saját hagyományáról. Keresztes Szent János főművéénél, *A Kármel-hegy útjánál* egész Távol-Keleten nem született még alaposabb spirituális útmutató.

– *Ha már itt tartunk, A Megnemismert felhője vagy a hészükhaszmus valamifajta technikára épít, amikor a légzéssel összekapcsolt szavak kimondására és a gondolkodás elengedésére fókuszál (hasonlóan egyes keleti mantrameditációkhoz), Keresztes Szent Jánosnál és Avilai (Nagy) Szent Teréznel azonban ilyesmi „technika” mintha hiányozna, és jobban megmarad a meditáció szó eredeti jelentésére emlékeztető diszkurzív jelleg is. Jól látjuk? Ha így van, mi alapján érdemes választania az egyénnek a kétféle kontempláció közül?*

– A karmelita misztikusoknál sem hiányzik a kontempláció – de nem is hiányozhat, hiszen a katolikus misztika hagyományosan hármas struktúrájú: *meditatio, contemplatio, unio*. Márpedig a katolikus misztikára legerősebben éppen Avilai Szent Teréz és Keresztes Szent János nyomta rá a bélyegét, olyannyira, hogy mindkettő megkapta a kitüntető „egyházdoktor” címet. Szent Teréz *A tökéletesség útja* 28–31. fejezeteiben részletesen is foglalkozik a kérdéssel az „összeszedettség imája” vagy a „nyugalmi ima” címén. Keresztes Szent János legrészletesebben a „Beszélgetések” című kis művében tárgyalja a szemlélődést, mely a szent kisebb írásait, aforizmáit, verseit, leveleit magában foglaló *Lobogó istenszeretet* utolsó nagyobb egysége. Az *élő szeretetlángban* pedig hosszasan ostorozza azokat a lelkivezetőket, akik a rájuk bízott lelkeket megpróbálják a diszkurzív vagy imaginációs elmélkedéshez pányvázni, és nem engedik őket tovább a kontempláció felé. Tehát lehet választani a hészükhaszta és a karmelita spiritualitás között, de nem azért, mert az egyik értékesebb, mint a másik, hanem mert más jellegűek. De hát már a két fő karmelita, Teréz és János spiritualitása is nagyon más jellegű!

– *Visszatérve a jógához, ha valaki egyszerre szeretné megvalósítani Krisztus tanítását és Patandzsali jóga szútráit, akkor meg tudja-e ezt tenni bizonyos területeken tett kompromisszumok nélkül, tradicionálisan felfogott praxisként?*

– Rámakrisnának, aki az elmúlt évszázadok legnagyobb hatású spirituális személyisége volt Indiában, volt egy különleges vonása: nemcsak elméletileg tételezte a különböző spirituális utak, sőt vallások lényegi egyenértékűségét, hanem gyakorlati módon is igyekezett igazolni mindezt. Miközben ő eredendően hindu volt, volt úgy, hogy a kereszténységet, volt úgy, hogy az iszlámot gyakorolta; ő maga elsődlegesen *bhakta* volt, vagyis mondjuk úgy, hogy a bhakti-jóga útját követte, de egy

időben a tantrikus jóga útját járta, élete másik szakaszában pedig az advaita védánta követője volt. Olyan azonban soha nem fordult elő, hogy egyszerre két különböző utat járt volna, két különböző vallást gyakorolt volna. Egyszerre tehát nem lehet két úton járni. Krisztus tanítása és Patandzsali tanítása csak úgy egyesíthető, ahogy fentebb már elmondtam: a kereszténység egy vallási-vallásos háttérrel biztosít a jóga számára. Fordítva mindez nem képzelhető el, hiszen a jóga nem biztosíthat semmiféle háttérrel egy keresztény spirituális praxis számára. Persze „jógázni”, mondjuk *ászanákat* csinálni lehet úgy is, hogy az ember a krisztusi utat járja.

Más a helyzet, hogyha a tanítások, mondhatni a dogmák oldaláról nézzük. Minden bizonnyal lehet találni a jógahagyományban olyan elemeket, amelyek keresztény szempontból az eretnekségek kategóriájába tartoznának, noha a jóga ezek nélkül sem veszítene feltétlenül túl sokat. De hát arról se feledkezzünk meg, hogy lámpással kell keresni az olyan keresztényeket, akik egyházuk vagy a Szentírás minden tanításával egyetértenek, vagy akik minden tekintetben összhangban vannak Krisztus tanításával. A hívők döntő többsége még saját egyházának tanításait sem ismeri! Eleve van vagy több száz dogma! Krisztus is világosan elmondja tanítványainak, hogy senkit ne nevezzenek atyának, mert egy az ő Atyjuk, a mennyei. Ehhez képest a keresztény emberek nemcsak az atyjukat nevezik atyjuknak, hanem még a katolikus papokat is atyának szólítják. És akkor még ott a Szentatya! Mindannyian egyszerre vagyunk ortodoxok és heterodoxok, igazhívők és eretnekek, csak az arányok változnak emberről emberre. Sőt, a mai egyházi felfogás a száz évvel ezelőtti egyházi tanítás számos lényeges elemét radikálisan elutasítja, mint ahogy *vice versa* is elutasítaná.

– Számos szerző, köztük Kaczvinszky József is érzékelhetően küzd azzal, hogy a jóga elkötelezett híveként megbarátkoztassa vagy akár csak megismertesse a keresztény gyakorlókat a jógához társult reinkarnáció-elképzelésekkel. Hol a földi karmát tisztító gyakorlatként, hol pedig a keresztény üdvösségfogalmon is túlmutató útként tekintenek a spirituális gyakorlók a jógára. Hogy érdemes rendbe tennie önmagában ezt a megszabadulásra vonatkozó kérdést Ön szerint egy spirituálisan törekvő, a „mennyeik országában” hívő keresztény jógázónak?

– Nem akarok részletesebben belemenni a reinkarnáció értelmezésének és értékelésének kérdésébe, mert azt egy hosszú tanulmány formájában már régebben megírtam („A reinkarnáció hindu és buddhista elmélete”), és egy interjú keretében ezt nem lehet kifejteni. A keresztény ember a leghelyesebben akkor jár el, ha a reinkarnáció eszméjét egyszerűen *félre teszi*. Magától értetődik, hogy a reinkarnációnak nincs helye a kereszténységben belül. Azok a kísérletek, amelyek megpróbálják a Bibliában is tetten érni, finoman szólva is gyenge lábakon állnak. Ugyanakkor ha az ember megnézi a klasszikus jógairatokat vagy a jógáról szóló komolyabb tudományos munkákat, azt láthatja, hogy az újraszületés eszméje vagy meg sem jelenik, vagy egészen mellékes szerepet kap bennük. Például a *Jóga-szútrában* egyetlen utalás van rá, míg Mircea Eliade közel 600 oldalas jóga-monográfiájában a buddhista részekon kívül szóba sem kerül. Az újraszületés eszméjének mellőzésével tehát semmivel nem lesz szegényebb a jóga. A jógával kapcsolatban a reinkarnáció előtérbe kerülése egyértel-

műen annak a nyugati teozófiai-okkultista irodalomnak a hatása, amelynek a jógától függetlenül is központi eszméje a reinkarnáció.

– A *szamszárán* lényege, hogy minden folyamatos változásban van: minden szakadatlanul átalakul, minden a szüntelen megmásulás és önelvesztés állapotában van, és nemcsak azért nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni, mert a folyó állandóan változik, hanem azért sem, mert az ember sem ugyanaz két időpillanatban. És minden változás halál – minden halál másik oldala pedig születés. Halál nélkül nincs születés, születés nélkül nincs halál. Újraszületés és újrahalás egyazon érem két oldala. Mármost a jóga ennek a folyamatos átalakulásnak üzen hadat: *kilépni a keletkezés és elmúlás, tenyészet és enyészet, születés és halál világából*. Ami annyi mint kilépni a világból, és pedig nemcsak a földi, hanem minden elképzelhető világból. Lényege szerint a jóga *niródha*, „megállítás”. Az *ászanák* az izgó-mozgó testet stabil pózokba rögzítik, és az *ászana* jelentésfelhőjében ténylegesen is ott van az, hogy „megállás”. A *pránájáma* alternatív neve a régi jógaírodalomban a *kumbhaka*, mely éppúgy, mint az *ájáma*, azt jelenti, hogy „szünet” (a *kapálabhāti*, melyben nincs *kumbhaka*, hiába lélegzőgyakorlat, nem *pránájáma*). A *Jóga-szútra* legelején pedig Patandzsali rögtön leszögezi, hogy a jóga lényege a mentális változások (*csitta-vritti*) megfékezése (*niródha*). Tehát a jóga lényege, akár a test, a légzés vagy az elme síkját nézzük, a *megállítás*. A jóga azt mondja, hogy mindaddig, amíg az ember nem tud fölébe kerekedni a változásnak, vagyis nem tudja magában megragadni a legbelső mozdulatlan „pontot”, a változás szakadatlanul hömpölygő folyama mindig magával fogja ragadni, s hol a mélybe húzza, hol a felszínre löki. Nos, ez a lényeg, s nem a „reinkarnáció”, amelynek büvkörébe jutva a nyugati ember lelkesen fedezi fel, hogy előző életében ez és ez volt (szinte mindig valamilyen neves személyiség), ezzel is leleplezve, hogy épp ellentétesen áll hozzá a *szamszárán*hoz, mint a keleti jógai, aki számára a „reinkarnáció” a szenvedés mindig meg-megújuló forrását jelenti. A nyugati reinkarnáció-hívó egyébként is mindig csak földi születésekben gondolkodik. Márpedig a keleti felfogás szerint a földi inkarnáció csak egy nagyon specifikus és ritka lehetőség, hiszen a hindu – és keresztény – felfogás szerint a pokol aljától a mennyek tetejéig megszámlálhatatlanul sok létsík – „világ” (*lóka*), „ország” (*baszileia*) – létezik, s ezekbe úgyszintén „születéssel” lehet bejutni, illetve „halállal” lehet kijutni belőlük. A modern nyugati ember a „reinkarnáció” révén a maga számára tulajdonképpen a *földi halhatatlanságot* igyekszik biztosítani, s így ez az eszme lényegét tekintve éppoly materiális, mint a „test feltámadásának” eredeti judaista elképzelése (melyet persze a kereszténység később erősen spiritualizált).

– *Érdekesek-e a tradicionális metafizika és a keleti kontemplatív gyakorlatok vizsgálata szempontjából a keresztény misztikusok tapasztalatai, ha igen, mennyire hasznosíthatók egy mai tradicionális szemléletű törekvő számára ezek?*

– Nem hinném, hogy *közvetlen* jelentősége lenne a keresztény misztika ismeretének azok számára, akik távol-keleti kontemplatív spirituális módszereket követnek. A spirituális utaknak ez a két nagy csoportja meglehetősen eltérő logikát követ, és az egyik terület teoretikus ismerete elég kevésbé hasznosítható a másik területen.

Viszont ezt a kérdést másképp is meg lehet közelíteni. A nyugati ember a keleti spirituális ösvényeket általában gyakorlatoknak és módszereknek tekinti, és abban a hiszemben van, hogy gyakorlatokkal – spirituális gyakorlatokkal – sok mindent elérni lehet. Ez egy durván redukcionista látásmód, amely legjellemzőbben éppen a jóga vonatkozásában jelenik meg. A távol-keleti spiritualitásban természetesen vannak gyakorlatok, de azok majdhogynem csak a jéghegy csúcsát jelentik. Ha nem társul hozzájuk egy életmód, egy általános egzisztenciális attitűd, amely keresztülkaszul áthatja az ember életét, akkor ezeknek a gyakorlatoknak – bármik is legyenek azok – nem lesz alapjuk, vagyis a levegőben fognak lógni. Egy XIII. századi perzsa misztikus, Aziz Naszafi azt mondja: a megtisztulás lényege az *elkülönülés*, az imádság lényege az *odakapcsolódás*. Mármost a specifikus meditációs gyakorlatok az utóbbi kategóriájába tartoznak: végső célja irányába viszik az embert. Vallásos nyelvezettel: Istenhez kapcsolják. Ámde ha az ember ezer szállal kötődik mindahhoz, ami nem Isten, mindahhoz, ami nem végső célja – legyen az család, karrier, szórakozás, pénz stb. –, akkor hiába fog gyakorlatokat végezni, semmit nem fog elérni. Olyan ez, mint a hőlégballon. A tűz, amely a levegőt hevíti és a légballont felemeli, az imádságnak, illetve a meditációnak felel meg. Bármennyire is felmelegszik azonban a levegő, ha a hőlégballon kosara tele van nehezékekkel, ráadásul még ki is van pányvázva, akkor nem fog felemelkedni. Rámakrisna mindezt úgy fejezte ki, hogy ha száraz a gyufa, akkor könnyedén meg lehet gyújtani, ám ha nedves, százszor is próbálkozhat az ember, akkor sem fog lángra kapni.

A távol-keleti, főként klasszikus jógaszövegek elsősorban a konkrét gyakorlatokat írják le (persze azokat is gyakran csak vázlatosan). Vagyis azt írják le, amelyek mint gyakorlatok specifikusan a jóga sajátosságai. Viszont nem írják le azt, ami *nem* jóga-specifikus, ugyanakkor pedig triviális: hogy aki a jóga útjára akar lépni, annak gyökeresen el kell szakadnia mindattól, ami szellemi útján hátráltatja, vagyis minden ragaszkodását, kötődését fel kell számolnia. Teljesen át kell alakítania az életét. A jógában ezt úgy nevezik, hogy *tapasz*, vagyis az a „tűz”, ami minden lelki salakanyagot kiegészzt az emberből. A *tapasz* aszkézis, önmegtagadás. Tulajdonképpen a *tapasz* indiai fogalma pontos megfelelésben van a tisztító-tűz keresztény fogalmával, csak hát a *tapasz* tüzét maga a jógai gyújtja meg magában, és még ebben a földi életben. Távol-Keleten egy mester tanítványává válva, vagyis a világi életet hátrahagyva ez az „önki-üresítés” szinte magától megvalósult. Tulajdonképpen ez a fundamentuma mindenféle szellemi útnak, s míg az „odakapcsolódás” révén ugyancsak különböznek egymástól már a jogautak is, addig e fundamentum tekintetében nemcsak hogy a különböző jogamódszerek, de még a keleti és a nyugati spirituális utak között sincs lényeges különbség. És pontosan ez az a fundamentum, vagyis az összes nehezék kidobása és az összes kötelék elvágása, ami sokkal karakteresebben jelenik meg a keresztény spirituális művekben, mint a távol-keleti leírásokban. Vagyis ez az, amiben egy jogautat a keresztény spiritualitás ismerete nagymértékben tud támogatni. És ez az, amihez nem kell mester. Sőt, aki tökéletességre jutott az elszakadás, az elkülönülés, az eckharti *Abgeschiedenheit* központi misztikus erényében, azt szinte már a legelső szellő magasba

röpi. Nemrég láttam egy kiváló filmet Copertinói Szent Józsefről. Ő az a szent volt, akit Isten a levitáció képességével tüntetett ki. Gondolkoztam rajta, hogy miért éppen ő volt az, aki ezzel a különleges képességgel rendelkezett, illetve miért éppen ezzel a nagyon specifikus képességgel rendelkezett. És aztán rájöttem: Copertinói Szent József egy különösen együgyű, tudatlan, már-már a gyengeelméjűség határát súroló szent volt. És ezt tudta is magáról – vagyis tudta, hogy hol a helye: még a kolostorban is leginkább a jószágok mellett. És hát aki mindenkinél alacsonyabbra tartja magát, azt Isten mindenkinek fölébe emeli. A levitáció a tökéletes alázat „szidd-hije”. Isten azzal mutatja ki szeretetét az alázatos iránt, hogy fölemeli. Vagy másképpen megfogalmazva: az alázatos annyira könnyű, annyira üres és semmi, hogy még a legkisebb szellő is a magasba emeli.

A spirituális út tehát, legyen az jóga vagy bármi egyéb, nem mentális, hanem egzisztenciális út: az emberi lény *egészének* erőfeszítése és átalakítása, és nem korlátozódhat a mentális szférára, nem merülhet ki a meditációban.

– *Mi az oka Ön szerint, hogy a kereszténység egyes erős áramlatai démoni befolyástól féltik jógázó híveiket, még ha azok a leghitelesebb jógautakat járnak is? Van-e ennek a félelemnek valóságalapja, pl. ami a mantrákat vagy az ászanákat mint a „hindu istenek invokációját” illeti?*

– Igen, féltik a kereszténységet attól, amitől nem kellene, viszont nem féltik attól, amitől meg kellene. És ez a kettő összetartozik. Ez a kifordult viszony magának a kereszténységnek a kifordultságából, mondhatni „szereptévesztéséből” fakad. Ezeregy dolog van a mai világban, ami sokkal jobban árt a kereszténységnek, mint a jóga, ideértve még magukat az egyházakat és a professzionális teológiát is. Ez utóbbi például, mivel átvette a természettudomány analitikus módszerét, már minden létező keresztény tanítást ízekre szedett. Ha pedig időnként össze is rakja, abban nincs sok köszönet: az már nem az eredeti lesz. Az egész felvilágosodás utáni szellemi életünk nyílt vagy burkolt támadás a kereszténység ellen. Nietzsche az egész modernitás nevében kiáltotta világgá: Isten meghalt, és mi öltük meg őt. Ez voltaképpen nem is Isten, hanem a kereszténység Istenének a halálát jelenti; vagyis magának a kereszténységnek a halálát. Arról viszont nem tudok, hogy a jóga ellenséges lenne a kereszténységgel szemben. Rudránál vagy Szaraszvatínál szerintem sokkal több embert csábítottak el a kereszténységtől olyan istenek, mint a Fogyasztás, a Tudomány vagy az Információ. Hogy ne is említsem az Evolúciót. A Gál Péter-féle megközelítéssel nemcsak az a baj, hogy olyan, mint az automata fűnyíró, amely nem tesz különbséget fű és virág között, hanem az is, hogy alig lép túl az általa kritizált New Age irányzatainak szárnalmas szellemi színvonalán. Bármennyire is különbözzön egymástól a kereszténység és a jóga, egy dolog aligha vonható kétségbe: párhuzamos utak. Persze a modernség is párhuzamos a kereszténységgel, csak éppen ellentétes irányba halad. Afféle ellenvonat. Ha Isten csak a keresztényeké volna, akkor Isten keresztény volna. Isten azonban nem keresztény – mint ahogy nem is hindu vagy muszlim. Jól néznénk ki, ha bármelyik embercsoport kisajátíthatná Istent! Isten nem partikularizálható. Ha Isten nem személyválogató, miért lenne vallásválogató? Ép ésszel ki gondolhatna

arra, hogy Isten megfeledezett volna azokról az emberekről, akik nem keresztények? Őket magukra hagyta? Vagy csak valamiféle vigasztatót volt számukra? A vallások Istennek a gyermekei. És ahogy ugyanazon szülőknek nagyon eltérő természetű és kvalitású gyermekei lehetnek, éppen úgy különböznek egymástól a vallások is. És ahogy ugyanazon családon belül is nagyon eltérő képe lehet a gyerekeknek a szüleikről, éppígy lehet egymástól nagyon eltérő az egyes vallások istenképe is. Ha még arról is nagyon eltérően tudunk gondolkozni, amit látunk, hogyne tudnánk különbözőképpen gondolkozni arról, akit nem is látunk – vagyis Istenről. A vallások különbözőségétől természetesebb dolog el sem képzelhető.

– *A jógát mennyire érinti vagy veszélyezteti manapság Ön szerint az az alászállás, ami a kereszténységét is sok tekintetben messze eltérítette eredeti jelentésétől, küldetésétől?*

– A jóga mondhatni egyetemlegesen elmerült a modern civilizáció globális súlylésztojében, vagyis ugyanarra a sorsa jutott, mint a régi ember spirituális tudásának legtöbb eleme. Mint például a sámánizmus. Gondoljon csak bele: két-három évszázaddal ezelőtt még mindegyik eszkimó, indián, tunguz stb. törzsnek megvolt a maga sámánja, aki eleven kapcsolatot tartott egy másik világgal, és számos olyan különleges, általunk természetfeletinek nevezett képességgel rendelkezett, amelyet törzse érdekében használt. A 20. század eleji sámánok már egyetemlegesen arról panaszkodtak, hogy ők már csak töredékével rendelkeznek azoknak a képességeknek, amiket elődeik birtokoltak, és például már csak bizonyos „tudatmódosító” szerek hatására tudnak kapcsolatba lépni a másik világgal. Azóta már ennek is vége. Persze, próbálják újraéleszteni a sámánizmust, de hát próbálják újraéleszteni az ősmagyar vallást is, körülbelül hasonló sikerrel. Ez a folyamat százötven, maximum kétszáz év alatt zajlott le – vagyis a nyugati civilizáció hatására ennyi idő alatt tűnt el az emberiségnek egy szinte egyetemes, de mindenesetre nagyon is általános tudása. Merthogy azokon a területeken, ahol sámánizmus volt, ugyanannyi emberre jutott egy sámán, mint ahány emberre ma mondjuk egy taxis jut. Nagyon fordult ám a világ: ma nincsenek sámánok, akkoriban nem voltak taxik. Preferencia kérdése az egész.

Nagyjából hasonló történt a jógával is. Senkit ne tévesszen meg az, hogy ha az ember rákeres az interneten a jógára, akkor a Google több mint egymilliárd találatot dob ki, és a netes képeken jógázók milliói látszanak. Nem, a jóga nem egészségmegőrző eljárás, célja pedig nem az, hogy az ember testileg-lelkileg jól érezze magát a bőrében, vagy hogy a modern urbánus lét negatív ellenhatásait ellensúlyozza. A jóga az elképzelhető legmagasabb tökéletességnek, az emberi lét legmagasabb lehetőségének beteljesítése, a lét, a tudat és a boldogság teljessége. Aminél több már nincsen. Amin túl már nincsen semmi. Ahogy Mircea Eliade klasszikus jóga-könyvének a címe fogalmaz: a jóga halhatatlanság és szabadság. A jóga az abszolút ontológiai szintáttörésre irányul. Végcélja a *kaivalja*, az „egyedülvalóság”, amikor a jógai azért van egyedül, mert mindenné válik. És hát magától értetődik, hogy mindent csak mindennek a feláldozása árán lehet megszerezni. „Aki mindentől elszakad, az mindennel egyesül” – mondja Evagriosz Pontikosz, a kora keresztény spiritualitás

legnagyobb teoretikusa (de egyúttal „praktikusa” is). Ennél magasabb ambíció nincs. Ehhez képest római pápának vagy amerikai elnöknek lenni bagatell.

– *Melyek azok a ma is élő jógairányzatok, amelyek a legigazabban őrizték meg a tradíciót, és ily módon a metafizikai szemlélet szerint a legteljesebb spirituális megvalósítást jelenthetik a ma élő ember számára?*

– Nem tudnék egyetlen ilyen sem kiemelni. Milyen értelemben beszélhetünk ma egyáltalán jógáról? Ahogy László András fogalmazott, a mai mestereket a régi mesterek még tanítványként sem fogadták volna el. Rámakrisna megtiltotta tanítványainak, hogy a *náma dzsapához* morzsolót – imafüzért – használjanak, hacsak nem akarnak olyanok lenni, mint a kalkuttai örömlányok. Nekik *számolatlanul* kellett ismételnüik Isten nevét. Mint ahogy a szúfik mondják, a hétköznapi emberek erényei Isten barátainak bűnei. Sir John Woodroffe – *alias* Artur Avalon –, aki egész életét a tantrikus jóga tanulmányozásának szentelte, és számtalan tantrikus szöveget fordított angolra, természetesen gyakorlati értelemben is szerette volna megismerni a tantrikus jógát, ám olyan feltételeket támasztottak vele szemben, amelyeknek nem tudott eleget tenni. Még Baktay Ervin is megjegyzi, hogy amit ő a *Diadalmas jógában* leír, az csupán játékos változata az eredeti jógának. Jóga, de csak játszásból. Mint amikor a kisgyerekek papás-mamást játszanak. És ez a papás-mamás jóga már nem „diadalmas”, hanem legtöbbször „terapikus”. Nem a normalitás felemelése szupranormális szintre, hanem az abnormalitás normalizálása.

Tehát nem tudok kiemelni egyetlen jógairányzatot sem, hacsak nem negatív értelemben, vagyis a jelenkori alkalmazhatatlanság értelmében, és ez éppen a tantrikus jóga.

– *Mi a probléma a tantrikus jógával? A kérdés már csak azért is érdekes, mert a nyugaton leginkább ismert hatha jóga szoros kapcsolatban áll vele, vagy egyik képviselője is annak.*

– A tantrikus jóga talán utolsó valamirevaló képviselője Gópi Krisna volt, aki mester nélkül, saját szakállára kezdte el gyakorolni, aminek persze meg is lett a következménye: éveken keresztül elkeseredett küzdelmet volt kénytelen folytatni azért, hogy józan eszét megőrizze, mint ahogy azt megrendítő önéletrajzában le is írja. Később, miután lelki egyensúlyát szinte csodával határos módon visszanyerte, baráti viszonyba került a 20. század egyik legjelentősebb elméleti fizikusával, Carl Friedrich von Weizsäckerrel, akivel együtt alapítványt hoztak létre a keleti bölcsesség és a nyugati tudomány tanulmányozására. Weizsäcker azonban nemcsak a nyugati tudomány elmélyült kutatója volt, hanem Ramana Maharsi nagy tisztelője és az indiai spiritualitás gyakorlója is. A tiruvannámalai Ramanásramamban való néhány órás meditációját követően, miután az *ásram* alkalmazottai nagy nehezen talpra állították, úgy nyilatkozott, hogy amiről addig csak elméleti szinten volt tudása, arról immár tapasztalati bizonyosságot is szerzett, még hozzá messze reményei fölött. A keleti spiritualitás iránti affinitását Weizsäcker könnyen meglehet, hogy annak a Frederika királynénak köszönheti, aki a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben az elméleti fizika iránti nagyfokú érdeklődése folytán Görögországot szinte atomfizikai nagyhatalommá tette, és aki nemcsak vele, hanem Heisenberggel is baráti viszonyban volt. Frederika saját belső

útja, bármennyire is meglepő, az atomfizikán keresztül vezetett az indiai spiritualitásig, és gyakorlati értelemben is komoly, európai viszonylatban talán egyedülálló eredményeket ért el. Mestere az a Sankara volt, akinek hatására Paul Brunton rátalált mesterére, Ramana Maharsira. Életrajza utolsó fejezetének Frederika nemes egyszerűséggel csak azt a címet adta: „A fény.” Könnyen meglehet, hogy Károly angol királynak a tradicionális metafizika iránti nyitottsága is végső fokon Frederikára vezethető vissza, ugyanis Károly igen jó baráti viszonyban van Konstantinnal, az egykori görög királlyal, akinek Frederika nemcsak anyja, hanem egyúttal mestere is volt. Úgyszintén Frederikára vezethető vissza unokájának, a jelenlegi spa-

nyol királynak, Fülöpnek az elkötelezettsége az advaita védánta iránt. Frederikától azonban, lévén Görögország királynéja, a hészükhazmus sem volt idegen. A spiritualitás vonatkozásában soha senki nem nyúlt olyan szerencsés kézzel Indiához, mint Paul Brunton, aki indiai útja során egészen kiemelkedő személyiségekkel ismerkedett meg. Mégsem ő volt az, aki – mondjuk úgy – az „utolsó jógival” találkozott, hanem egy magyar nő, Hajnóczy Rózsa. Hajnóczy férjével, a neves, de ellentmondásos orientalistával, Germanus Gyulával Rabindranáth Tagore meghívására Indiában töltött három évet. Érdekes módon Brunton és Hajnóczy pontosan ugyanakkor járt Indiában: a múlt század harmincas éveinek fordulóján. Hajnóczynak ugyan nem volt olyan spirituális affinitása, mint Brunton-nak, mégis jó sorsa összehozta egy egészen különleges szintű jógival, akiről roppant plasztikus képet tudott adni a *Bengáli tűz* című naplószerű önéletrajzi művében, melynek szerzőségét halála után harminc évvel, miután számtalan kiadást megért sikerkönyvvé vált, volt férje elbitorolta. Meglehet, hogy az utolsó magas szintű jögi, akiről egyáltalán tudomással bírunk, az volt, akiről Hajnóczy ezt a kiváló leírást adta.

A jóga legismertebb formája Nyugaton a hatha-jóga. Ámde a hatha-jóga valójában sajátos szimbiozisban van a tantrikus jógával, hiszen elsődlegesen a náth- vagy sziddha-tradíció keretén belül fejlődött ki. Maga a *Hatha-jóga pradípiká*, vagyis a hatha-jóga klasszikus alapműve is a náth tradícióhoz tartozik. E hagyomány célja pedig ugyanaz, mint az összes jógaiskola végcélja. Egyáltalán nem lehet azt mondani, hogy a hatja-

jóga alacsonyabbra teszi a lécet, mint a rádza-jóga. Egyszerűen csak egy másfajta módszert, sőt egy teljesen másfajta „gondolkodásmódot” alkalmaz. A tantrikus „gondolkodásmód” lényege, hogy a figyelmét nemcsak arra a centrális „mezőre” irányítja, amelyre a közvetlen spirituális módszerek figyelme irányul, hanem a materiális perifériára is. Például a testre. Vagy éppen a szexualitásra. Ezeket a területeket is át akarja formálni abban az értelemben, hogy összhangban legyenek a jóga végső referenciapontjával. A hatja-jóga ilyen módon egyfajta alkímiai folyamat: ahogy a klasszikus alkímia az alkímiai processzus kiinduló anyagát – a *prima materiát* – arannyá alakítja, úgy a hatha-jóga is „arannyá”, romolhatatlan *sziddha*-testté alakítja a romlandó testet. Hasonlóan, mint ahogy Pál mondja: romlandó test vettetik el, romolhatatlan test támad fel. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy ez a kettő ugyanaz. Csak hasonló. Ilyen módon a test mint olyan válik mintegy szimbolikus kifejeződésévé annak a Legvégsőnek és Legfelsőnek, amely nemcsak hogy független minden testiségtől, hanem fölötte áll minden formának is. A *rúpa*-ból, abból a pusztá formából, amely mint *náma-rúpa* – „név-és-forma” –, az ind felfogás szerint a spirituális előrehaladás fő akadálya, *szvarúpa*, a legigazibb értelemben felfogott eredeti – *őseredeti* – forma lesz. Platonikus nyelvezettel akár azt is mondhatnánk. reintegrálódik önnön idea-állapotába. A görög *idea* szó ugyanis etimológiailag azt jelenti: „forma”.

– *Ha valaki itt nyugaton a jóga leghatékonyabb változatait keresi, mit tudna a figyelmébe ajánlani?*

– Úgy gondolom, hogy manapság a jógának csak azok a változatai gyakorolhatók komolyabb eredménnyel, amelyek annak ellenére sem tartoznak a klasszikus jóga-irányzatok közé, hogy történetesen a legrégebbi jógamanuáléban találhatók: a *Bhagavad Gítá*-ban. Mik ezek? A *Gítá* tulajdonképpen három ilyet sorol fel: karma-jóga, bhakti-jóga és dzsnyána-jóga. Valójában ezek nem önálló jógaiskolák vagy -irányzatok. Így például tulajdonképpen nincs karma-jógi. Néha olyan embereket szokás karma-jóginak nevezni, mint Mahatmá Gandhi vagy Albert Schweitzer, csupán azért, mert ők sokat tettek a szenvedő emberekért. Ennek azonban semmi köze a karma-jóga-hoz. Elegendő csak arra gondolni, hogy a *Gítá*-ban Krisna azért oktatja Ardzsunát a karma-jógára, hogy ne féljen lemészárolni rokonait, ha egyszer már a harcos kaszthoz tartozóként hadban áll velük. A túlzásba vitt karitatív tevékenység könnyen megárthat, mint ahogy azt Kalkuttai Teréz esete is példázza, aki élete utolsó időszakában már az ateizmus határára jutott el. A karma-jóga tulajdonképpen elengedhetetlen komponense nemcsak minden jógaösvénynek, hanem a spiritualitás kivétel nélkül minden egyes formájának, ideértve a keresztény spiritualitást is. Csak másutt nem így hívják, és másmilyen eszközökkel érik el pontosan ugyanazt, amit Indiában a karma-jóga révén, Kínában pedig a *vei-vu-vei*, a rétlén cselekvés révén. A bhakti-jóga „egyszerűen” az Isten iránti odaadás útja, és valójában semmiféle „gyakorlat” nem kapcsolódik hozzá; a dzsnyána-jóga pedig az advaita védánta ösvénye. A *Jóga Vászistha*, az advaita védántának ez a monumentális, háromezer oldalas klasszikusa voltaképpen egy dzsnyána-jóga könyv, vagyis összeér benne a két legjelentősebb indiai bölcséleti-spirituális rendszer: a jóga és a védánta – miközben a jóga klasszikus bölcséleti alapját,

a szánkhját *ad acta* teszi. Vivékánanda a jóga mindhárom alapformájának szentelt egy könyvet, amelyben nagyon jó képet ad e három jóga alapelveiről. Úgy gondolom, az európai keresztény ember számára a *Gítá* e hármasság útmutatása mentén remélhetőleg több a jógától.

– *A Bhagavad Gíta jelenleg valószínűleg a Krisna-tudatú hívők egyházán keresztül jut el a legtöbb emberhez, a hasonló fordítások egy részét azonban tradicionális körökben számos kritikával illették már. Más műveknél sem mindegy, ki és milyen szellemben fordította őket. Az Ön által leginkább figyelemre méltónak tartott jógaforrások esetében mely fordításokat ajánlja a leginkább az olvasó figyelmébe?*

– Amikor egy könyvnek azt a címet adják, hogy *Az eredeti Bhagavad Gītā* vagy *A Bhagavad-gītā úgy, ahogy van*, az eleve gyanút kelt, hiszen azt sugallja, hogy az összes többi fordítás nem az „eredeti”, és nem „úgy van, ahogy van”. Úgyhogy ezek kivételével minden fordítást ajánlani tudok, legyen az Gömörnyé Maróthy Margité, Vekerdi Józsefé vagy Baktay Erviné. Jómagam Maróthy Margitét kedvelem a legjobban ihletett szépsége miatt, noha a másik kettő talán pontosabb. Vekerdié kissé színtelen. Az újabb fordításokat nem ismerem.

A *Jóga-szútra* az a könyv, amelyet nem olvasni kell, hanem tanulmányozni, s ehhez az összes fordítást érdemes használni, mert mindegyiknek lehet előnye a többivel szemben. Pressing Lajos kis könyvecskéje (*A yoga-meditáció sajátosságai Patañjali jóga-szútrái alapján*) nélkülözhetetlen a *Jóga-szútra* „belső szerkezetének” megértéséhez. De ismétlem: a *Jóga-szútra* mestereknek való, nem pedig tanítványoknak, a mai „jógázó” pedig még csak nem is tanítvány, hiszen ahhoz mester is kellene – úgyhogy nem sok minden fog múlni a fordításon. Senkit nem az fog visszatartani a *kaivaljától*, hogy történetesen nem a legjobb fordítás jutott a kezébe.

– *Összességében ajánlja-e a jóga gyakorlását a keresztények számára?*

– Minden attól függ, hogy ki milyen szinten akarja és tudja megragadni és gyakorolni a jógát, a kereszténységet, illetve e kettő kapcsolatát. A kettő „egyesíthető” teljesen szinkretista módon is, olyan módon, amellyel kapcsolatban a Gál Péter-féle megközelítés legitimnek tekinthető. De egyesíthető egy szintézis keretén belül is, amely viszont csak a kettő legvégső alapelveinek megértéséből fakadhat. Számos jógaösvény és jógaiskola létezik, és ezeken belül is számos értelmezésmód. S ugyanígy, a kereszténységnek is számos értelmezésmódja létezik a radikálisan evangéliumtól kezdve a mai polgári kereszténységértelmezésekig, amelyek teológiai spektruma az ókonzervatív felfogástól a feminista teológia szerezcsen – elsődlegesen afroamerikai – változatáig, a *womanista teológiáig* terjed. Ebben a sokismeretlenes egyenletben kész, mindenkire vonatkozó megoldások tehát nincsenek.

BABICS IMRE

Sáskajárás

Sáska, egy százmillióból, emléktelen,
a ciklikusság elért pontján létezik,
...s az anyagban renyhén rugózó értelem
fellöki raját, akárha feleszmélne:
pusztítás szükségeltetik, hogy a Mély ne
ébredjen, mert fekete lyukat tervez itt...
Most még éji talapzat, melyen forognak
minden élők: amőbák és axolotlok,
békák, cápák, zebrák, zergék, és zöldikék,
és persze a csupasz, megátkozott majmok,
s közöttük a számos elméleti bajnok,
fennkölt mészárosai komor koroknak,
esélyteleneket agyútűzbe küldők.
Majd – testi mivoltukban is – újra férgek,
sáskák lesznek, merevítvén a nagy küllőt,
mindegy, a *valón* nem hagynak semmi foltot,
bár végül ők is megértik az ősigét,
s megválaszolják az egyetlen *miértet*.

Szárnyalás

Szárny villan ki a Káoszból,
s már árnyéka végtelennek
– önmagának.
Zúgó húsében a Rossz jól
tudja működtetni agyát,
csapásai nem pihennek.
Emberszívek: megannyi gát,
kérdés, van-e céljuk Fentebb,
s kit-mit szánnak?

Imádságok

Őszi nádas fölött, vékony ködrétegen,
míg a faluban az átlag gépet böget,
vagy motort *tunningol*, egyre berregőbbet,
imádságok gyűlnek bár még nem elegen,
megóvni az e világtól rettegőket,
kárvallottjait egy árnyékháborúnak,
melyben nem folyik vér, csak a mélabú nagy.

Alap nélküli boltív alatt kuporgók
(boltív: az is inkább tükör-lövészárók,
szilánkossá repedt), fegyver, messze hordóbb
fémből készülteknel, célba vette lényük
horizonton innen s túl, hol a napfény üt
már amúgy is melengetés helyett kőkeményen,
rák árnya imbolyog minden véredényen
és a pórusokban bőrfarkas sóvárog.

Sötét szobák mélyén várnak téli fagyot
nyártól már, ám értük való imádságok
gyűlnek; hatásukat még csak vidrakölykök
érezik, amelyekre halbőség képében
az áldás észrevétlen visszahömpölygött,
s körülöttük dúsan virul egy csöpp Éden,
míg a falu magához mér nagyvilágot
s vastagbőrű kísérteteitől ragyog.

Imádságok gyűlnek s nem látsz imádkozót,
holdfény-szólítottan hajnal előtt lépdél
a kőkereszt felé, melyet sűrű bozót
nőtt körbe, hite által közli az Éggel
kéréseit; lábánál sün mocorog,
tüskéi a mennybolt oszlopai lesznek
abban a percben, s visszatérnek korok,
kegyeleméi, mint nádasba a vidrák,
s a szavak lényege, bárkit is nevez meg,
bármilyen sután: *Ne félj, szükség van itt rád!*

Halottasházban

Szűzi, kurta test
(genetikailag nem éppen műremek),
alkohol molekulákért már nem remeg.
S míg a halottasház vén falain dámvad
bögése hatol át, Istene elé ért
egy ártatlan lélek, s Ő nagyobb érdemet
a hasonlótól nem is kíván talán, vagy
ki tudja, miféle hit, tett, kín kell még,
hogy Benne oldódjanak fel tompa elmék..?
Bárhogy: az elálló fül, mely sosem hallott
szerelmes szavakat, nem dolgoz fel többé
ingert, a száj, melyre női száj nem hajlott
soha, sem szárad ki heveny nemi izgalomban,
s a vágytelt, rövidlátó szem igazán vak
már, ám Túl egy szárnyas pont - fénnel bevontan,
mely rajta időzik, mondhatni, örökké -
tud, s nem kerül el összetett figyelmét,
hogy a hím állat a beteljesülésért
újra s újra esd.

JUHÁSZ ZSUZSANNA

Egy kortyinka álom

AVAGY: HÁNYTASD MEG A TIGRIST

Már egész nagy rutinom van. Tényleg, mintha autót vezetnék, pedig csak magamat vezetgetem.

Át ezen a nyüzsgő, bolond koron, amikor is mintha nagy természeti katasztrófa előtt lennénk.

Mindenki fut, rohan, hogy még utoljára beszerezzen ezt-azt. Bespájzoljon alaposan, vagy amennyire csak a pénze engedi. Csak éppen azt nem tudja senki, milyen katasztrófa előtt állunk, mit is kellene gyorsan beszereznünk, és mennyit. És közben oda-odaszólogatunk, beszélünk szeretteinknek, hogy milyen kár, hogy nem vagyunk szerzőközelben. Mert pár hektár termőföld vagy egy bombabiztos kotongyár azért nem jönne rosszul.

Az eltartana az idők végezetéig. Mert szaporodni nem nagyon akar senki. Csak úgy csinál. Mintha élvezné. Pedig hát kínjában inkább, akár egy jó nagyot csak, utol-sót, mielőtt beüt a mennykő.

Míg én koromnál fogva nem tehetek mást, csak túlélni. Túlélni ezt az átmeneti kort, ezt a rohangálást. Ezt a másod- és harmadállásos pénzkeresési formátumot. *Tetején* még mindig ezzel a patriarchális társadalommal. Tehát főzök, sütök, mosok, takarítok, és mivel nem tudok háromfelé szakadni, tudományos alapokon kutatom a lehetőségét, hogy hátha mégis.

Mert tegnap pl. szerintem félálomban dolgoztam át a fél munkanapot. Ezzel nincs gond, ez nekem már régóta megy. Képes vagyok egyszerre használni a két féltekémet. Röhögve. Mert a jobb se hülye, virtuális feladatokban verhetetlen, ritmikus mozgásban kiváló, és valamennyire még beszélni is tud. Rutinmunkához, szolgálomunkához untig elég a jobb is. A ballal pedig közben jól elszórakoztatom magam, hogy el ne aludjak, vagy ne öljön meg az unalom. Vagy ne rohanjak ki a világból egy kis ingerért. Mert az embert tényleg gyönyörködteti a változatosság, és nem csak a szerelem. Viszont így is álmos voltam nagyon, majd elepedtem egy korty álmocská után.

Mert álmodni muszáj, az alvásidőnkben ugyan csak párszor álmodunk, és csak pár percig. De álmodni muszáj. Ha nem álmodó alvászakaszunkban ébresztenek fel, semmi bajunk nem lesz, de ha akkor, mikor álmodunk, megzakkankunk.

Remegős nyuszik leszünk pár nap után, és hallucinálni-vizionálni kezdünk. Mint alkoholisták a delíriumban, mikor túl sokat vagy csak keveset isznak. Szóval delirálunk, ha nem hagynak bennünket álmodni. Jó pszichológusaink erre már rájöttek. Csak arra nem, hogyan lehetne lecsökkenteni az alvásidőt, hogy jusson idő másodállásra is.

Mert ezek szerint csak álmodni muszáj, igazából elég lenne naponta másfél óra álom és semmi más. Semmi körítés, semmi ágyikó, pihe-puha párna. Csak és egyedül a képesség, hogy mihelyt behunyod a szemed, azonnal álmot láss. És ez nekem mostanában elég jól megy. Tudok aludni ülve, buszon, konyhában, véccélőlkén. Fekve, elnyúlva már kezd nem is igazi lenni. Jól összekucorodva, mint a süni, az jobb, ismerősebb, otthonosabb már nekem.

Meg a kanink is felbátorodott. Itt a tavasz is, a múltját is, a rosszat kezdi lerázni magáról. Hát ugat, és ember legyen a talpán, aki így is tud aludni.

Jut eszembe, állva még nem próbáltam. Nem merném rábízni magam a buszon a kapaszkodóba kapaszkodó kezemre. Bár pár hónaposan még ez is menne. Egy pár hónapos csecsemő röhögve képes lógni egy rúdon, teljes súlyát megtartva. Mint egy kismajom, aki az anyja mellszőrébe kapaszkodva tölti élete első pár évét.

És bár az ember lejött a fáról, és kimerészkedett a szavannára, ahol kevés a fa és sok a predátor, azért olykor vissza-visszafutott rá. Napi és átvitt értelemben is. Nappal le, éjszaka föl. És mindig arra a fára, ahol éppen érte az este. De előbb persze látta, megtapasztalta, hogy aki eljött túl korán vagy leesett, abból vacsora lett. Végül is, akik most élünk, mind olyan őstől származunk, aki nem jött le és nem is esett le pirkadatig. És mit csinált ott?

Mi volt az első dolga. Persze, kiverte, hogy megnyugodjon, és tudjon gondolkodni, eltervezni a következő lépést. De nem volt ilyen lépés, reggelig biztosan nem. Hát jól megkapaszkodott, ölelte a fát odafönt, vagy csak ült egy vastag ág tövében és gajdolt, átkozta a sorsát, nyafogott, mint egy kisgyerek, de anyuci nem jött, csak a tigris, hát gyorsan befogta a száját. És önuralmat gyakorolt. Tehát nem, nem a szex volt, amin az ember először uralkodott, nem a farka után mehetnékén. Hanem a kétségbeesésén és a tettvágyán, uralkodó vágyán, mert a tigris nagyobb és erősebb volt nála. És a férfiak tényleg jobban uralkodnak az érzelmeiken, parancsolni is tudnak, de engedelmeskedni is. Legelőször önmaguknak. Önfenntartó célból mindenképp. De persze éreznek, csak nem mutatják ki, vagy csak aztán, a baj múltával mesélnék kocsmában meccsről, munkáról, nőszerzésről.

És akkor az őszünknek muszáj volt megtanulni elszórakoztatni magát. Biztos *replayezett*, visszajátszotta hogy volt, mint volt, hogy a fára került. Mit hibázott, hogyan csinálná másképp? És a két tekéje megjegyezte, egy életre szólóan a hibát. A bal teke úgy, hogy el is tudja majd mondani, mutogatni a társainak, a jobb meg képekben őrzött meg mindent. A velük járó érzelmekkel együtt, ugyanis a két teke közt összeköttetés van, nem volt nehéz. Aztán meg előre képzelgett, milyen lesz reggel lejutni és hazamenni, és az is jó lesz. És képzelgése közben elaludt, és a jobb tekéje tovább dolgozott. Gyártotta a képeket, szórakoztatta őt, mozdulatlaná merevítvé. És lekapcsolta magát valahogy a bal tekéről, isten tudja hány tíz vagy száz év alatt, hogy szabadon gyárthassa a képeket. Szórakoztassa a mozdulatlanságra kényszerülő embert. Akinek ültében lecsuklott a feje és felébredt, vagy csak feljebb ébredt. És nem álmodott, csak volt, mint egy darab fa a fán. És volt, hogy pisilni kellett, vagy egy hiéna kacagása riasztotta fel. Vagy elzsibbadt a karja, és arra ébredt fel. De aztán újra kép-

zelgett, majd álmodott tovább. A bal teke nélkül, az okos, kekec, ellenőr tekét kizárva valahogy. Mert az, a tulajdon bal tekéje ébresztette volna fel mindig, sokszor – ennyi hülyeség láttán, amit a jobb előállított kínjában. Mert a jobb teke az érző tekénk, a jobb, amelyiknek jelen időben kell gondolkodnia, beleállni a helyzetekbe, tenni gyorsan bármit, azonnal. De a szívünkre, érzelmeinkre hallgatva. Így jön rá sok hősi férfi vagy nő, hogy ő tulajdonképpen nem akart hős lenni, meghalni se akart, csak ott volt egy gyerek pl., ő meg egyszerűen csak ki akarta kapni vízből. A cápára meg nem gondolt. Eszébe se jutott, és kész.

És így az ember akarva-akaratlan megtanult álmodni. Elnyomni a kételyeit, lásd: bal teke, és hagyni magát mozzimatni a jobb tekéje által. Megőriztetni a fán reggelig.

És mert már nincs fánk és tigrisünk, mégis álmodnunk kell. Mert vannak, de még mennyi! Jelképes tigriseink, hiénáink, és derekunkat nyomó fatörzsünk, és alattunk recsegő ágaink. És nem hagynak aludni. Pedig hát a gyerekek, idősek kapaszkodva alszanak, ott a maci, a párnacsücsök. És oldalra fordulva, magzatpózban alszanak. S ha fáj is valamijük, még inkább. Még jobban összekucorodva, fél babrálva félálomban a huzaton. De ha megriasztjuk őket, még meg is kapaszkodnak benne azonnal. Ha felriasztjuk őket álmukból.

És te, szegény álmatlan, ne számolj bárányokat, se oda, se visszafelé. Inkább képzelj el egyet, egyetlenegy. És merülj el a puhaságában a szőrének. Merítsd bele az arcodat, kezedet. De előbb, hogy elfáradj, fuss fel egy fára, és csak aztán zuhanj az ágyadba. Mert az emberős hosszan készülődött. Volt, hogy minden nap más fára rakott ágyat, ahogy a szükség hozta. De sötétedés után mindig el kellett bújni, nyugton kellett maradnia. Hát te is kapcsolódj rá az alvásra kicsit. Fuss el ténylegesen egy valódi fáig, ereszd ki a gőzt a testedből, izmaidból, ha maradt. Ha estére még mindig maradt benned szuffla. Tornázz vagy táncolj egyet a művi fád alatt otthon, de adj bele apait, anyait. És érezd a sikert, a győzelmet a tigrised felett, hogy igenis, akkor is te értél előbb egy fához, és nem ő. Tehozzád. Hogy ma megint nem lettél vacsora. És ha van, vidd magaddal az élő alvómacidat, a csajt vagy pasit, akivel aludni tudsz.

És ne kérdezd, miért? Miért éppen ő az, akivel aludni tudsz. Millió oka van annak, s a legfontosabbat úgyis csak te tudod egyedül. Hogy bírod, hogy csipéd és kész. És fogd csak meg a *csücskét*, kézzel vagy szájjal. Kezét, mellét, bármijét, és szorítgasd gyengéden, és szopogasd, nyalogasd finoman. Nincs abban semmi, ha segítetek egymásnak elaludni, elfelejteni a tigrist a fa alatt.

Hisz' ezt szabad még a babáknak, és a már elaggottaknak is. Szorítgatva, cuppogva álomba zuhanni. És törődj bele, hogy a jó fene tudja, mitől is nem tudsz elaludni, higgy nekem, pszichológus vagyok, hogy nem tudja senki, még te sem, hogy mi zavar igazán, mi a fő oka, hisz' ahhoz a jövőt kellene ismerni, és tenni most valamit az elkerülésére. Mert lehet, hogy egyszer elhagynak, de neked most kell elaludni, lehet, hogy egyszer függő leszel, pénz, pia, szex, kaja vagy bármilyen függő, hisz' az ember megteheti már, hogy habzsoljon, bármit számolatlan vegyen magához. Mert nincs benne genetikai gát. Semmilyen gát nincs, mert hosszan, sokáig, évtizedekig éppen hogy a szűkösséghez volt szokva. A természet nem engedte elkutyulódni.

Sovány volt, karcsú, gyors és precíz, takarékos mozgású, bőséget szexben, kajában, biztonságban csak ritkán látott. Hát nem alakult ki rá gát, evolúciós stop. Szóval lehet, hogy függő leszel, vagy a fiad lesz az, és kisémmiz öreg napjaidra. De neked most kell elaludni. És lehet az is, hogy elveszik, lebombázzák a házat. A fádat. Lehet. És lehetne sorolni még a zavaró, nyugtalanító gondolatokat. De aludni akkor is fogsz tudni. Mert van benned egy ősdrog, amit nem vehet el tőled senki, amit te magad termelsz meg nap mint nap, estére. És egy fa, egy erős ág, egy üreg csak lesz valahol a számodra.

Addig is legyen meg a te mindennapi tigrised. Ha nem is mész el kocogni, képzeld, hogy menekülsz előle. Vagy játszd vissza a napodat, minden sikerével és kudarcával. Támaszd ki, merítsd le a jobb tekédet és a balt is. Nyonyózz minden apróságon, szabadon. És ne gondold, hogy kényszeres vagy. Vagy, amilyen vagy. Legalább az elalvás előtti percekben lehess az, ami. Legalább az agyadat hagyd szabadon kószálni.

És ha már eléggé megszereted magad, ezt a nehezen elalvó formátumot, ezt a rossz opcióját az életnek elalvás előtt, akkor fordulj meg.

Merj hátat fordítani a fának, és szemébe nézni a tigrisednek. Szelídítsd meg, ha tudod. Hívd magadhoz, kockáztass, hátha nem éhes. Légy naiv, légy gyerek. Légy letörölt, tiszta tábla, amire azt ír a sors, a világ, amit csak akar.

És öleld át a tigrisedet, és hívd meg a fádra, fussatok fel együtt. Van ott hely elég. És lehet, hogy ő is kitzasztott, elhajtott, csoporton kívüli éppen, akit elzavart az apja, hogy saját vadászterületet szerezzen. Szóval lehet, hogy neki se könnyű.

És ez az első egyedül töltött éjszakája. Hát fogadd be, lásd vendégül. Hökkentsd meg, hogy megmaradhass, hogy ne ébreszd fel a vadászösztönét.

Nyalogasd éhesen a pofáját, játssz tigriskölyköt! Ha jól csinálod, húst fog hányni neked.

Az utolsó, családban elköltött vacsoráját. Szép álmokat nektek.

S ha még álmodban is kergetne valami, akkor is jobb, ha megfordulsz, és megkérdezed, miért kerget téged.

Talán válaszol is, hogy ő nem tehet semmiről, mert te vagy az, aki kicsinek, árvának, ügyetlennek, *prédának* érzi magát.

Őt te keltetted életre, te tetted fenevaddá, szörnyé.

Ami ugye nincs is.

Szofi

NYÁRI KÉP KÉSŐI KERTTEL

Pedig abban a dalban, hidd el nekem. És azon a nyáron, az utolsón, én nem akartam rosszat neked. Csak nem tudtam beszélni. De elrontani azt nem akartam, nem akartam elrontani a nyaradat. Csak hőség volt, csak gyors rothadás és gyönyörű zöld döglegyek. Csak csillogás és gyorsaság és szépség és életrevalóság. Életrevalósága a le-

gyeknek, mert aszály volt, a pusztulás ünnepe, a gyors, mindennapos halál ünnepe. És én csak néztem és hallgattam, és éreztem a súlyát annak a sok halálnak, annak a sok virágnak, uborkavirágnak és tökvirágnak, és minden virágjában halónak a halálát éreztem, amit láttam magam körül. Éreztem, éreztem a hátamon, a kajaimban és még nem tudom, hol, de hallottam a saját sűrű sóhajtásaimban. De bántani nem akartalak, csak nem tudtam beszélni és nem tudok enni, de el se vágytam sehova, és az baj volt, mert nekem azt jelentette, hogy nem lesznek megoldásaim összel, elképzeléseim, hogyan harcoljak majd a pénztelenséggel. De bántani nem akartalak, csak félttem, félttem némán, félttem, ahogy tudtam, félttem a jövőtől, a közelitől, az ősztől, ami nekem már ott volt egészen. Mert nem tudtam, mi lesz, nem tudtam, hogyan fogunk enni adni, hogyan meleget, és kenyeret ősztől a gyerekeinknek és magunknak. Csak nem tudtam beszélni, mert azt hittem, te is látod, látod, amit én, a sötétet, a feketét, amiben eltűnünk, feloldódunk mind az öten, hiába most a színek, hiába a csillogó döglegyek s a megmaradt lepkevirágaink rózsaszíne, hiába minden ártatlansága a gyermekeinknek, s a mi megmaradt ártatlanságunk, felnőttégünkben is. De sajnálom, sajnálom, hogy ez bántott téged, sajnálom, mert az a nyár neked nyári szünet volt, és én ezt értettem is, de beszélni nem tudtam. Csak félni, félni az ősztől, félni, hogy már megint és újra valami önpusztító, önkizsákmányoló járom alá kell hajtanom a nyakamat, hogy már megint egy önhitt, öntörvényű vállalkozó kedvét kell keresnem, hogy faromnak többször legyen része paskolásban, és kevésszer ütésben. De elrontani a nyarat nem akartam, csak félttem. És szántam a talpamat, a puha talpamat a hegyesre szikkadt rögökön, de inkább jártam volna mezítláb életem végéig, csak ne azt a nyarat, ne nekem, de másnak se. Inkább zsákruhában, csak ne azt a nyarat, nem megélni, inkább meztelenül, míg élek, inkább kenyéren és vízen megélek, csak a hogyanját tudhattam volna az ősznek, az ötünk őszének, csak sóprögetésből és némán, míg élek, csak megmaradjunk. Csak fagyban és aszályban és söpörve magam előtt, míg élek, csak annyiért, hogy élhessek, élhessünk öten. De ezt elmondani nem tudtam, mert még a szavak is. A szavak is elpártoltak tőlem, de még a madarak is, csak a kutya, aki éjszaka jött, míg aludtunk, a kutya, akit sose láttam, de ott volt és evett, mert reggelre kiürült a tányér. De a szavak nem jöttek, és isten is belenémult az aszályba, amit odacsinált nekünk azon a nyáron, de emlékszem, és Isten segítsen, ha tud, felejteni. Vagy te, de te nem tudsz, mert neked az a nyár más volt, te a megoldást a gyerekek gyors felnövekedésében láttad, de az lehetetlen, én meg csak a felgyorsult pusztulást láttam, a gyors kókadást, gyümölcsfáink lemondását hol erről, hol arról az águkról. Én a kiszáradás stációit láttam, a fát, ahogy viszi a hátán a keresztjét, ami én voltam, én, a fa engem cipelt a hátán magával az aszályban, mert én voltam, aki láttam a lassú kiszáradását. És én, aki nem tudtam neki inni adni. De megbántani akkor se akartalak, csak kértem, hogy azt a dalt hadd hallgassam többször, mintha azzal keltem és azzal feküdtem volna. Azzal a meditációs énekkel a fejemben, a dallammal, ami többször ismétlődött, de mindig más volt körülötte a hangszer. Hol dob, hol hegedű, hol harcos volt, hol olyannyira szelíd, mint a végtelen ég, ha nappal van, és nem pötytyözik csillagok. Mert olyan, olyan akartam én is lenni, olyan,

mint az a meditációs alapgyakorlat, olyan, mint az ember, ha szabad neki embernek lenni, vagyis hol ilyen, hol olyan, de színes, színes, mint a világ. De éppen ettől a színességtől voltam eltiltva valahogy, talán a félelmem oldotta fel őket, nem tudom, csak egykedvűséget éreztem hosszan, bambaságot, a barom bamba pihegését a forróságban, mikor húznia kell mégis. Csakhogy engem nem a jászol és a vödör víz hűvöse várt este, hanem a félelem újra, és este leginkább, hogy újra vége egy napnak, és még nem tudom, még mindig nem tudom, mi lesz velünk ősztol. De megbántani nem akartalak, és az a dal is szép volt, vagy inkább megtartó, mert ki tudja, mi és honnan jön, ami megtart, és ki tudja, mi, és honnan jön, ami végleg elveszít, ami végső bomlását adja a lelkünknek. Mert elsőnek az kezdi a pusztulást, ezt most már biztosan tudom, s csak aztán a ház, a test, amiben a lélek lakik. De sajnálom, sajnálom, hogy nem volt étvágyam, pedig a levegő tiszta volt, mint mindig, a fenyők jól bírták a hőséget. De bántani akkor se akartalak, és nem bánom, hogy ősszel almát vittél a kertünkből, nagy kosár almát, hisz termett mégis, és sok termett. Hát miért is ne vittél volna, mint Párizs a hölgyeknek azt az egyet. És miért ne nézted volna, ki az, aki magára *veszi*, és lepényt süt belőle, és meg is szórja szépen, gondosan porcukorral, hogy tessen. Teneked tessen a lepény, s aztán a kéz, az arc, s minden egyéb, ami egy nőhöz tartozik, aki társat keres. (Éljetek boldogul! És a dal, az a szufi a te búcsúdaldod lett éntőlem, pedig szép, nagyon szép.)

Találkozás

Azt mondod, tíz év? És csak úgy elröppent?

És még csak nem is bőriben voltál. Hanem szabadon. És csak ittál és énekeltél. És volt egy próbatermetek, és ott is aludtatok. És megkeféltél mindenkit, aki felajánlkozott.

És naná, hogy fogalmad sincs a városok, falvak, nők nevérol. De semmire se volt gondod. Alád szerveztek mindent. Sokat is kerestél, de elittátok, mondod.

Pia mindig volt, de kaja szinte sosem. No, de elröppent, mondod keserűn.

Mert fiatal vagy, és szánsz minden öntudatlan napot, évet most már. És az elivott pénzt is. Míg én, bár nem mondom, irigyellek. Nekem most jól jönne a te elillant tíz évod a nyugdíjig. Engem ugyan nem érdekelne, ha csak úgy elröppenne. Mindennapok nélkül, egészben. Mert de jó is lenne, ha nem kellene időre kelni, indulni, végezni minden apró és nagy dologgal. Ha nem kellene időre leadni a gáz- és villanyóra állását, időre csekket fizetni. Rájönni minden hónapban, hogy milyen kevés a szabad felhasználású pénzünk. Hogy mire odaadjuk a kellő forintokat, szabad forintjaink alig maradnak. Tudod, amit arra költenénk, ami egyediségünket határozná meg. Könyvre, zenére, vitaminra és szandálra. Miközben a kínálat bőséges. Mintha a túltermelési válság egyre inkább túltermelési válságabb lenne. Mert úgy kínálnak már mindent, mintha mi nem is kellenénk semmihez, csak a pénzünk. A kaját forrón, díszesen, már-már előrágva, a szavakat, kultúrát szájbarágvá. Csak lassan és röviden.

Az eladás érdekében még az agyunkat is kímélni akarják. Háttér maradhasson minden, kizárható legyen, ha kényünk úgy kívánja. Szép kis ruháinkat meg tökéletes próbababák hordják.

Szóval irigyellek téged, pedig hogy igyekeztem. Hogy irigység ne sápassza az arcomat. Májam ne termeljen hiába epét, mert nekem meg ebből a józan szabadságból van elegendem.

Ahova te vágysz, ahova te igyekszel éppen.

SCHÖN KÁROLY

Inadekvát kinesztézia IV.

Gyermeki ámulattal meséli, hogy volt egy amerikai katona, aki Japánba, mint megszálló katona érkezett és egy japán feleséggel tért haza.

Milyen szép, mondja felsőfogsoros mosollyal, hogy nem tudtak egymással beszélni, de mégis a szerelem ezt is legyőzi, hiszen az egy éteri kapcsolódás, a nyelvi drótoktól független wireless.

Arról persze nem szól a History Channel két óra alatt összeállított, egyórás dokumentumfilmje, hogy Missouriiban, amikor a lányt hazahozta, senki sem lepődött meg, tudták, hogy ennek vagy így lesz felesége vagy soha, mert ki tudta volna elviselni a tudálékosság és az üresség ilyen keverékét, tudták, hogy szegény lánynak odaveszett mindenkije, kimaradt a filmből, ahogy kimenekült a testéből, amikor el kellett hálni, hogy a saját gyermekét sem tudta szoptatni, mert erre a semmirekellőre emlékeztette, hogy az ő csendes és dolgos bátyja ilyen nagyétkű barbár népség áldozata lett, egy égből érkezett Istencsapás miatt itt él a kukoricás közepén, idegen ég alatt.

Látta rajta a szomszédasszony, hogy számolja a perceket, amit együtt kell töltenie egy olyan férfival, akinek élete legnagyobb élménye az volt, hogy olyan embereket gyilkolt halomszámra, akik tudták, hogy a forma és a tartalom egységében van a finomság, megérik ezt egymásról az emberek, a nyelv dróthuzala nélkül is.

Arról sem szólt a történet, hogy persze megtanult könyvből angolul, egyedül, a mezőgazdasági gépek szorgalmával,

de ez volt legféltettebb titka, hiszen
ki akarta leleplezni azt, hogy
négy testvér között a legjelentéktelenebbhez ment hozzá,
ahhoz, aki otthon nem talált lányt.

Ahogy ott áll a fiú egy idegen város nappalijában,
és magyarázza ezt a történetet,
hiába nem tudja kifejezni magát rendesen,
pont azt érted meg, amit nem kell elmondania szavakkal,
hogy nem tudja, hogy az igazi méltóság az, amikor az állat elme egyedül meghalni,
hogy az igazi lányregény a kanül behelyezésében van,
hogy vannak kibírt kibírhatatlan napok,
rutinosan a korai értekezés előtt jelző férjek
semmittevésben osztozó vasárnap délutánok.

Mitzvah, 2067

Felgyülemlett párnák, kopott, koboldkék huzat
a plafont nézed, hogy kitaláld milyen arcot vágsz,
ahogy a férfiúi becsülete kitelik.
Ha jól csinálod, és kikevered az újdonságélményt
az otthonérzéssel, és kibírsz hosszú éveket,
egyszer majd 2067-ben megnézetheted,
akkor már meglepően új technológiákkal,
hogy a gerincvelőid antitestei egyeznek-e
egy tragikusan fiatalon megbetegedett lány gerincvelőjének antitesteivel,
akiben menedéket talált az elől, ahogy
a szemedben látja majd magát, ahogy látja tükröződni,
hogy milyen kevés reménye maradt kinevetetlenül,
nem csak azért nézeted meg, hogy jóembernek érezd magad,
hanem mert ti ketten tudjátok milyen
lelket önteni ebbe a konkrét férfiúba,
amikor inába száll és eltörpül az ágyban,
ti ketten tudjátok milyen ilyenkor összezecsavarozni
az önmagába roskadó vasmasinát.

Egyezik bennetek a mellméret, a fogcsikorgatás mosogatás közben
minden alapvető tulajdonság, csak az idő nem,
egyezik biztos az antitest is,
de azért jó jóembernek érezni magad,
bevizsgáltatni magad a férjed szeretője miatt,
nem baj, hiszen olvastad, hogy a monogámia
ott áll a konyhában és végzi a láthatatlan munkát,
pelenkázik és inget vasal,
de nincs menekvés,
a gyermeket nem a gólya hozza,

bemész a rendelőbe, reménykedsz, hogy egyezést találjanak
egyezzen a test belseje, amelybe változó gyakorisággal behatol,
legalább ennyit adj neki, ha már betegséget kapott
s fél férfit, egy esélyt, levetközöl a rendelőben bugyira,
visszereid, mint egy Burda szabásminta
megszólalnak a kabóca hangú műszerek, megnyugatnak:
ez a legősbibb asszonyi mitzvah.

1Móz 11:4

Amikor Sineár földjén elkezdik építeni a tornyot,
egy érv magasodik ki az összes közül,
egy indok ér az égig,
hogy maguknak nevet szerezzenek,
hangzik az indoklás,
nem fejtik ki, hogy kitől s miért.

Minek ugyanis szerezni maguknak nevet,
amikor neve van minden élőlénynek,
minden embernek, amelyet nem csak úgy szerez,
hanem kap, közvetve, attól, aki megnevezte,
azaz nem magától s nem csupán saját használatra.

A torony égetett téglákból épül,
minden egyes darab egy akarat, hogy leküzdjük
a különbséget a Teremtő és teremtett között,
hogyan tovább éljünk,
hogyan világosságot teremtsünk este,
hogyan magzatot hozunk létre a méhen kívül,
hogyan lásson, akiknek szeme hibás,
hogyan nővé kaszaboljuk a férfit,
de a habarcs a téglák között más
az nem közös böszme akaratunk
a habarcs önvágy-szurok,
hogyan magunknak legyen nevünk,
hogyan a Vérmezőn rólunk meséljen
a szobrunk árnyékában
egy idősebb fiú a fiatalabbnak az első randevún.

De a torony sohasem épül meg,
a habarcs feleslegesen tapad az égetett téglához,
minden elenyészik,
Babits is meghalt,
nem kevésbé, mint bárki más
nem segít már rajta, hogyan mit mesélünk róla
egy parkban tele reménnyel,
hogyan majd mi nevet szerzünk magunkat.

A nevünket kaptuk, kölcsönbe
az Örökkévalótól,
ideiglenes használatra.

Kicsi dobozok a dombszélen

Öltözőben túlvilágított tükör
minuciózus készülődéshez tökéletes,
nem mindegy melyik lábbelibe megy
melyik zokni és hozzá pontosan melyik short,
eltervezett kiszámított kellék,
reklámban látta ezt a fekete pólót
felveszi, kiegészítőt bekészíti,
a színpadra kilép
koreografált kézmozdulat
angolból félrefordított szavak,
elleplezés, intim előadás
a közönség és az előadók ugyanazok,
vállból kinyomja az apja után maradt
fehér kredencet, málló vakolatot
üres üvegeket, szerencsejátékadósságot
kreatint iszik, hiszen az mégiscsak
nem egy rossz munkahely, oldásaképp fél deci kevert,
ott áll a többiek között
más vágya nincs, mint hogy lássa,
mindenki egybefolyik,
reménykedik, hogy mindenkit
egyszerre lát visszatükröződni
rejtve marad, mit gondol éjjel a hűtő ellenfényében
mi a kép a fejében, amikor havonta egyszer pinába élvez,
arra gondol, hogy bárcsak inkább
tudná, hogy mit akar az órákkal
és csinálná,
csinálna valamit ahelyett, hogy
minden reggel színpadot ácsol magának
amire egyedül lép fel,
kicsi dobozok a dombszélen
bemennek és kijönnek
közben egyedül ülnek a fehér kartonlapok között
vágyakozni sem tudnak
egy mindenkiből és mindenki egyből
fekete alapon három fehér csík,
márkás kulacs, fehérjeshake.

ZALÁN TIBOR

Szamár a torony tetején

A MOZGÓ HÁZAK FALUJÁNAK UTCÁIN

(A VÁNDORLÁS KEZDETE) II. RÉSZ

Fent az égen hatalmas hold tündökölt. Fénye ezüsttel vont a tájat, ezüsből voltak a fák, ezüsből az ágak és bokrok, ezüst fű csillogott a réteken. Az ezüst éjszakában négy kis árnyék mozgott mindössze. Elöl kettő, és jóval hátrébb, utánuk, ismét kettő. Kitalálhattátok. Elöl baktatott Boldizsár és Zebulond, s követte őket, kellő távolságból, hogy észre ne vegyék őket, a félfülű nyúl, és a kakas. Hamar a két világnak eredő nyomára bukkantak, minden hájjal megkent csirkefogó volt mindkettő – már ha egy kakas vagy egy nyúl lehet csirkefogó. Ha Boldizsár vagy Zebulond hátranéz, könnyűszerrel fölfedezi, hogy követik őket. De eszük ágában sem volt hátranézni. Csak mentek, mentek. Hova is mentek? Hogy egészen pontosak legyünk, mentek az orruk után.

– Zebulond, hol vagyunk? – lassított le egy pillanatra Boldizsár, amikor már eleget mentek.

De a szamár nem állt meg, egykedvűen ballagott tovább, mintha álmokóros lenne, és meglehet, az is volt.

– Nem tudom, mert még alszom – ásított egy hatalmasat.

– Hogy kerültünk ide? Nem értem – tűnődött Boldizsár.

A szamár erre sem állt meg. Ment tovább a maga monoton járásával, egyik szemével aludt, a másik szemével az utat követte.

– Ezt sem tudom – válaszolta álmosan. – Kevés a tudáshoz a nyitott félszem...

– Valami cirkusz – hebegett Boldizsár –, ott voltunk... de mintha csak álom...

– Mit bánom én – csattant fel Zebulond, előbb kinyitotta a másik szemét is, majd mindkettőt becsukta, és vakon bandukolt tovább –, hagyd békén az álmom!

A holdról ekkor énekszó közeledett feléjük, de a lány női hangot csak Boldizsár hallotta. Megállt, arcát az égnek fordította, úgy hallgatta.

Ne nézz a holdra fel, legény,

nehéz az éjszaka, nehéz,

úttalan, céltalan veszély,

ne nézz a holdra fel, legény...

– Megint kezdted? – kiáltott az ég felé. – Azt hiszed, hogy elriasztasz? Elrejteted az anyámat előlem? Érdekel is téged, hogy a bánat engem szétmarcangol, sírás köpenybe göngyöl.

Zebulond erre már csak megállt. Hátrafordult, és meglepődve nézte ég felé kiabáló kis gazdáját.

– Mit vonyítasz fel a holdra kora reggel? – kérdezte, amikor a másik abbahagyta.
– Ordításod, tessék, felvert, s látom, senki sincs még ébren, magaddal beszélgetsz éppen.

Boldizsár feléje fordult. Arca olyan volt, mint aki álomból ébred. Körülnézett az ezüstitájon. A kakas és a nyúl villámgyorsan egy bokor mögé húzódott, így a fiú nem vehette észre őket.

– Nem magammal beszélgetek, hanem a holddal – válaszolta.

– Többet ér ennél egy zaftos bordal – jegyezte meg a számár, és ismét nekifogott a ballagásnak. – Bár most megtenné akár egy répa is. Korog a gyomrom, s az emésztésem léha.

Mentek, mendegéltek, szokták írni a mesékben ilyenkor, nos, hát ők is éppen úgy, ahogy írják, mentek, mendegéltek, mígnem Sehovába értek. Mi is ez a Sehova? Mindjárt kiderül, ha kiderül, s beborul, ha beborul – ezt azonban nem tudom, hol és mikor szokták így mondani, de annyi bizonyos, hogy volt már ilyen elszólásra eset. Szóval úgy esett, hogy mentek, mendegéltek, rájuk hajnalodott, halkult az ezüst, egyre erősebbek lettek a nappali világ színei – egyszerre csak előttük termett egy város. De olyan hirtelenséggel, mintha a földből nőtt volna ki. Az előbb még semmi, most meg egyszerre ott volt. Ki tudja, honnan?

– Mi ez, egy város? – torpant meg Boldizsár. – Házak, házak. Álldogálnak elárvaltán.

– Árva házak! Árvaházak – vigyorodott el Zebulond a saját leleményén. – Tényleg, sehol egy lélek. Különös város ez, annyit mondhatok.

Egy darabig tanácstalanul ácsorogtak. Előttük takaros házak magasodtak, már a hajnal is arrébb vánszorgott, feltápáskodott helyén a reggel, de teremtett lélek nem mutatkozott az utcákon.

– Nézzünk körül! – javasolta Boldizsár.

– Minek, ha nem lesz, aki nekünk örül – kelleetlenkedett Zebulond. – Kinek is kellene egy kótyomfitty balga legény, meg egy bolond számár – nincsen remény, nincsen remény!

Elindultak hát a városba. Járták az utcákat, tereken ácsorogtak, szép házak homlokzatait csodálták meg. De emberrel, eggyel sem találkoztak.

– Nem lakik itt egyetlen lélek sem? – vakarta meg tanácstalanul a fejét Boldizsár. – Furcsa! Reggel van már, de az utcán még senki se jár... Mégis, én itt folyamatosan valami mozgást érzek...

– Biztos fáradt még a térded – vágta rá a számár, akinek mindenre volt valami frappáns válasza, még ha a válasz nem is illett néha oda, ahová szánta. – Vagy az agyad érte ostor tegnap, kis bolondom, a cirkuszi esten.

Boldizsár ráhagyta. Álldogált az egyik ház előtt, amikor hirtelen kéz nyúlt feléje, úgy tűnt, mintha csak a ház keze volna, és megérintette a fiú ruháját. Ijedten lökte el magától, s az azonnal el is tűnt.

– Esküszöm, egy kezet láttam – kiáltotta riadtan –, felém nyúlt, de én ellöktem.

Zebulond természetesen ezt nem hihette el. Egy néptelen városban hogyan nyúlna egy kéz Boldizsár felé?

– Hagyd ezt abba már! – förmedt rá. – A frász kitör. Ha ember vagy, akkor ne légy ekkora számár!

A legény tanácstalanul álldogált, most már ő sem volt biztos abban, hogy valóban kezet látott a ruhájához nyúlni. Végig se gondolhatta, mi történt vele az előbb, amikor egy másik ház másik keze is kinyúlt feléje, ráadásul, most jól hátba is vágta, de úgy ám, hogy a fiú feljajdult.

– Most meg megint – nyögdecsejt, –, hátba csapott, porzik helye, ahol ütött.

Zebulond fölöttébb furcsának, már-már mulatságosnak tartotta az egészet. Egy üres városban valaki hátba vágja a gazdáját. Hát, ez kész krimi.

– Én hogy nem érzem, ezt nem értem – ellenkezett vigyorogva.

– Balgának lenni nem érdem – balgáta rá Boldizsár.

Mint már említettük, Zebulond a sértődős szamarak közé tartozott. Bár, a számár makacssága legendás, tudnunk kell, a makacsság legtöbbször sértődöttségből ered. Most is ez történt. Jól felfújta magát azon, hogy kis gazdája rálegyintett.

– Balga ám az öreganyád – iázott méltatlankodva –, meg a nagyapád a tetőn. Ezt a jelzőt magamnak kikérem!

Amíg beszélgettek, ha ezt a kis vitát lehet beszélgetésnek nevezni, egy újabb ház újabb keze nyúlt ki Boldizsár felé, és meglökte vállát.

– Most meg a vállam lökte meg – szisszent föl a fiú. – Valaki megint hozzám ért.

– Miért büntettek engem istenek, miért? – tárta szét patáit Zebulond. – Ez a mostani helyzet az idegeimnek felettébb káros.

– Ahova kerültünk – suttogta rémülten Boldizsár –, az szellemváros!

Zebulond ezen olyan jót nevetett, hogy még a könnye is kicsordult. Szellemeik márpedig nincsenek, már megmondta valamelyik király, de az is lehet, hogy boszorkányokra értette, de hát olyan mindegy, nem, hogy szellem vagy boszorkány, lényeg, hogy nem evilági lélek.

– Szellemváros?! – vihogott –, neked az eszed sáros, nincsenek is szellemeik... itt.

– De ember se – vacogott Boldizsár foga. – Akkor kinek érintett a keze, ha nincs hozzá feje? – tette fel a kérdést, amin már a számárnak is el kellett gondolkodnia. Ahogy így gondolkodtak, tanakodtak magukban magukkal a reggelben, egyszerre furcsa dolgot láttak. A házak mozogni kezdtek, azután összefogódtak, táncba fogtak, énekeltek.

Térj be hozzánk, drága vendég...

Akad idebent finomság...

Éhségedet elverheted...

Szomjúságodat olthatod...

Elfáradtál, puha ágyat...

Vetünk neked, pihepárnát...

Teszünk fáradt fejed alá...

Így készülünk álmod elé.

Elhültek, álmétkodtak, nem csoda, ha nem vették észre, hogy a mozgó házak mögött ott leselkedik utánuk a kakas meg a nyúl. Nekik nem volt meglepetés a mozgó város, jártak már errefelé, kis híján itt is hagyták a fogukat. De aztán mégsem hagyták itt. Régi történet, nem érdemes felidézni, meg sem érdemlik, nem is róluk szól most ez a mese. Ráadásul, mint említettem már, minden hájjal megkent két gazfickóról van szó. Most is rosszaságon törik a fejüket.

– Ha beveszik a mozgó házak trükkjét, ha a szöveget benyalják – dörzsölte össze szárnyait a kakas – a fogukat végleg itt hagyják.

– Mindegyik úgy belsejébe’ – vihogott a félfülű nyúl –, ragasztó van bekészítve. A kakas kárörvendően, halkan elkukorékolta magát.

– A házak, mint a kenyértésztát, megdagasztják, meggyúrják, aki elalszik bent a párnán.

A nyúlnak sem kellett egy kis rosszindulatért a szomszédba járnia.

– Úgy kell nekik, lakoljanak – kaffogott –, a kincsük meg nekünk marad!

Együtt nevettek, és bolond ésszel ők is táncba fogtak, akár a házak. Egyszerre a kakas elkomorodott, és elállt a táncolástól. Na, mi baja lett ilyen hirtelen?

– Baj lesz testvér – vakarta meg a taréját –, gondban leszünk – vakargatta tovább.

– Mitől fájdul meg fejünk? – kérdezte a nyúl, egyedül táncolva tovább.

– Attól – válaszolta a kakas, változatlan hévvel vakarva nagy vörös taréját –, ha belőlük nem mi eszünk.

Most már a nyúl is leállt a tánccal. Tanácstalanul meredt a kakasra. Nem egészen értette, mit akar mondani. Ennek hangot is adott.

– Nem egészen értem. Én vegetáriánus vagyok. Ezt csak úgy mondom. Embert főleg nem eszem.

A kakas megragadta maradék fülénél fogva.

– Figyelj, ha a házak itt marasztalják...

– Ezeket... – egészítette ki a nyúl.

– Akkor honnan tudjuk meg a rejtekhelyet? – himbálta fejét a kakas.

– Meg a rejtekhelyet – ismételte a hallottakat a nyúl, de változatlanul nem értett belőlük semmit. – Miféle rejtekhelyet?

A kakast elfutotta a méreg.

– A rejtekhelyet, szörnyen ostoba félfülű nyúl, ahol a kincsek hevernek, melyekért ezek csak mennek, mennek világtalanul...

A nyúl fejében világozás gyúlt. Hát persze! Ha a házak megeszik, megdagasztják és meggyúrják ezeket, mint a kenyértésztát, akkor ők soha nem fogják megtudni, hol van az a kincs, amiért nekivágtak az útjuknak. Feltétlenül okosnak igyekezett mutatni magát.

– Igazad van, ne engedjük, hogy a házba se egyikük...

– Se másukuk bemenjen – vágott közbe a kakas türelmetlenül, egyúttal be is fejezve a mondatot.

– Ne engedjük! – vágta ki határozottan a félfülű nyúl.

Ezzel meg is lennének. Nem szabad megengedniük, hogy bemenjenek a házakba. Már csak az maradt hátra, hogy azt kiterveljék, hogyan ériék el, hogy azok, Boldizsár és Zebulond, ne menjenek be valamelyik házba. A kakas gondolattalanságtól szenvedve, kétségbeesetten tárta szét a szárnyait.

– Mit tegyünk? – kérdezte, olyan hangsúlyokkal és pózban, mintha színházban lenne egy tragédia főhőse.

Egy ideig töprengtek. Ez kívülről onnan is megállapítható volt, hogy a kakas büszke taréja oldalt lekonyult, csakúgy a nyúl megmaradt fél füle. Konyák voltak mindketten. De csak egy ideig. A nyúl váratlanul megélenkült, a füle ismét az ég felé meredezett.

– Riasszuk el mind a kettőt! – indítványozta.

– Úgy van – lelkesedett a kakas. – Hozzuk a frászt hamar rájuk! De hogyan? – kókadt le ismét a taréja, ami annak a jele volt, hogy megint elhagyták a gondolatai.

S lám, most lekókadt a nyúl maradék füle is újra. Lázasan kerestek egy ép gondolatot lázas agyukban. Mit sem zavarta őket a házak tánca, melyet két vándorunk megigézve bámult a város másik oldalán! Természetesen, ismét a nyúlnak támadt mentőötlete. Meg kell állapítanunk, hogy ha egy kakast és egy nyulat akadály elé állítunk, mindig a nyúl lesz az, aki ezt az akadályt gyorsabban el tudja háritani. A nyulak már csak ilyenek. Elhárítóbbak. A kakasok is valamennyire.

– Borítsunk fejünkre kendőt! – javasolta, s már mutatta is, hogyan képzei. Szörnyű morc képet vágott.

A kakas sem értett meg elsőre mindent.

– Szellemekként kóricáljunk? – akadt fel a szeme. Módszeresen végiggondolta, amit a nyúl mondott, azután felélenkült. – Szellemként kóricáljunk!

Mindeközben Boldizsár és Zebulond boldogan táncolt a táncoló házakkal, meglepedkezve mindenről, Nevenincs kislelőről, nagyapóról, a cirkuszról, a bűvészlől, a műlovarnőről, de még a holdról is, melyen talán a fiú édesanyja lakott. A házak részegítően zümmögtek-dünyögtek a ragacsos, mézes dalt.

Térj be hozzánk drága vendég...

Akad idebent finomság...

Éhségedet elverheted...

Szomjúságodat olthatod...

Elfáradtál, puha ágyat...

Vetünk neked, pibepárnát...

Teszünk fáradt fejed alá...

Így készülünk álmod elé.

Boldizsár fáradt ki előbb a táncban. Fájt is lába a sok gyaloglástól, nehéz is volt a lelke a sok vágyakozástól.

– Menjünk be, na, ha már úgy kérik – fordult oda a még mindig táncot járó szamárhoz –, puha ágyon álunk mérjük.

Zebulond abbahagyta a táncolást, ami leginkább hatalmas bakugrásokra emlékeztetett, megállt, és megvetette mindkét lábát.

– És ha bent a mozgó házba, szellemeknek leszünk vacsorája? – kérdezte, busa fejét ingatva.

Boldizsár kinevette a szamarát. Hiszen nem láttak itt szellemeket, csak kedves házakat, akik táncot jártak, és bendőjükbe invitálták őket.

– Hol a szellem?! Hol vannak itt szellemek? – kérdezte hetykén.

Ebben a pillanatban Zebulond két szellemet pillantott meg, épp szemközt velük, és épp egy mellékutcából léptek elő. Előbb elállt a hangja a meglepetéstől és a félelemből, aztán beteg hangon azt nyögte gazdája felé:

– Ott van éppen, két fehér kendős kísértete képpen.

Boldizsár a fáradt emberek szórakozottságával fordult abba az irányba, amerre Zebulond nézett. Neki is megállt egy pillanatra a szívverése. A házak között két szellem lebegett feléjük, fehér kendőben.

– Jaj, az tényleg... tényleg szellem... – dadogta ijedten –, ráadásul egyszerre két szellem.

Lassan, óvatosan hátrálni kezdtek. A két fehér szellem ott lebegett változatlanul a házak között, sőt, mintha egyre gyorsabban közeledtek volna feléjük.

– Beszélhet neked az ember – súgta oda Zebulond Boldizsárnak. – Azt hiszed, a szamar bolond? Hogy az agyam rég megbomolt?

Persze, mi tudjuk, hogy a két szellem nem igazi szellem, hanem a kakas és a nyúl rejtőzködik a fehér kendők alatt. De honnan tudhatták volna a hőseink? Ráadásul, a két rosszaság huhogni, imbolyogni, táncolni kezdett, azzal ijesztegette a vándorokat.

*Mi vagyunk a kísértetek,
kik az éjben kísértének,
megrángatjuk a hajadat,
kilopjuk a fogaidat,
lehúzzunk a föld mélyére,
ott tartunk majd mindörökre,
utazó!*

Olyan nagy csönd támadt, hogy hallani lehetett, Zebulond fogai egymáshoz koccognak a félelemtől. Boldizsár riadtan kapaszkodott az állat sörényébe. A szellemek mégiscsak szellemek, amelyektől meg kell ijednie az embernek! Még akkor is, ha nem igaziak.

– Pattanj csak fel a hátamra – süvítette hirtelen a szamar –, elvágatok menten innét, táncos szellemeket, nyüzsgő házat látni se jó, kapaszkodj!

Boldizsárt sem kellett kétszer biztatni. Felpattan a szamar hátára, aki előbb feldobta a két hátsó patáját, mintegy lendületet véve ezzel, és olyan iramban kezdett el rohanni az ellenkező irányba, amilyen tempót szamártól egyáltalán nem várhatnánk el.

A kakas és a nyúl ledobta magáról a fehér kendőt, és kárörvendően kacagni kezdett a menekülőkön.

– Hú, hogy mennek, menekülnek! – hempergett jókedvében a kakas a táncoló házak tövében.

– Már majdhogy nem repülnek! – toldotta meg a nyúl.

A kakasnak nem esett le ez a repülés-dolog. A kakasok nem mindig azonnal vevők a poénokra.

– Ezt a repülést nem értem – tápázkodott föl –, mert egy szamár nem tud repülni. Nincsen is szárnya. Én sem tudok repülni, pedig szárnyas vagyok – tette hozzá. Egy a lényeg, épen vannak és a bőrükben laknak – egyelőre.

– Kerüljünk eléjük szaporán – vágta oldalba figyelmeztetőn a nyúl –, ha azt akarjuk, hogy a kincseket előlük kikaparjuk – mi.

A kakas egy pillanatig habozott a lassú megértés okán, azután bólintott, és mindketten sebes futásnak eredtek. Szedték a lábukat a menekülők után.

Zebulondot a félelem csodás teljesítményre sarkallta. Nem tudta volna utolérni sem egy paripa, sem egy jó autó, de még egy úrhajó sem. Boldizsár szörnyen élvezte a száguldást. Szinte el is feledkezett arról, hogy most éppen menekülnek.

– Gyí, Zebulond, öreg táltos – sarkantyúzta meg tréfásan a samarat.

– Eszed helyén fokhagymás lángos – méltatlankodott Zebulond. Mikor voltam én, te nagyokos, táltos?

Boldizsár ráhajtotta a fejét a szamár nyakára, akinek ettől igencsak megmelegedett a szíve tája.

– Ahhoz képest, hogy szamár vagy, kiváló tempóban vágatsz.

– Még gyorsabban vágatnék – magyarázta –, hogyha tudnám, hova megyünk, kis bolondom.

– Mondtam, mondtam, hogy a Holdra fel, komám.

Zebulond olyan hirtelen állt meg, hogy a fején keresztül majd átbucskázott az utasa. Megállt, megmerevedett, olyan volt hirtelen, mint egy szobor.

– Lesz hozzá valami lajtorja? – kérdezte számon kérő hangszúllyal.

Boldizsár ezen csak nevetett.

– Lesz, az eszed tokja! Nagyapó mondta, van valami szénaboglya, az már magas, arról talán elérjük a Hold peremét.

Zebulond elgondolkodott. Szénaboglya. Micsoda ostobaság ez megint! Egy szénaboglya miatt nekivágni a világnak, feláldozni az istálló jó melegét.

– Volt a hátsó udvarban is egy dombocska – emlékeztette Boldizsárt – igaz, szemből van. Nem lett volna az is elég?

Ez a kis megállás épp elég volt ahhoz, hogy a kakas és a nyúl – akik ugyancsak szélesebben szedték a lábukat – a közelükbe érjen, és kihallgassa őket. Boldizsár furcsa neszeket hallott a közelből. Nem volt ez más, mint a két jómadár – bár az egyik nyúl volt – visszafojtott lihegése. Meg is ijedt a legény a különös hangoktól. Nyakon is verte ijedelmében szegény Zebulondot.

– Vágta, te lusta! – ripakodott rá. – Hátunkban a szellemek!

A szamár nem nézett hátra, csak ismét eszméletlen sebességre kapcsolt. Szinte csak a porfelhőt lehetett látni, amit maguk mögött húztak.

A kakas és a nyúl haditanácsot tartott.

– Valami szénaboglyát emlegettek – szögezte le a kakas. – Nyomás, akkor keressük meg!

De a nyúl csak kimerülten szuszogott.

– Sok nekem e hajtás, pajtás!

A kakas körbe-körbe járta gondolkodása jeléül a bokrot. Rettenetesen komoly volt, talán még annál is komolyabb.

– Gyötör egy sejtés – jelentette ki végül sokatmondóan.

– Tudom – hagyta rá a nyúl. Engem sok sejtés gyötör. Egy biztos, sok bajunk lesz ezekkel még...

– De sok ám – hagyta rá a kakas.

A nyúl legnagyobb meglepetésére leheveredett a bokor tövébe, párat kaparintott a kaparójával a porban, azután el is aludt szépen.

A nyúl azonban rávetette magát.

– Nem adjuk fel, gyerünk, tovább! Ébresztő, kukurikúú! Eszembe jutott, melyik szénaboglyáról beszélhettek. Könnyen ment, mert erre csak egy van. Tudok oda egy rövidebb utat. Eléjük vágunk!

A kakas álmosan krahácsolt a kiabálásra, fölborzolta a tollait, aztán leborzolta őket, kapart még hármat-négyet, azután futásnak eredt a nyúl után. A kérdés már csak az, vajon tényleg ők érnek-e oda előbb, vagy a barátaink? Meg, hogy elég magas-e a szénaboglya ahhoz, hogy arról elérje Boldizsár a holdat! Ők rohanjanak, mi pihenjünk meg kicsit. Később úgymint kiderül minden!

KAKAS A SZÉNABOGLYÁN (VÁNDORÚTON)

Bármerre is nézünk, mindenfelé pusztaság, néhány elszáradt fűcsomó, pár csenevész bokor. Nem túl marasztaló ez a táj, ahová most eljutottunk, meg kell hagyni! Az egyhangúságot, amerre szem ellát, pusztá földön, égen, csak egyetlen tekintélyes szénaboglya töri meg, amelyik – ki tudja, honnan került oda – lustán terpeszkedik fene nagy magányában. De lám csak! Lakói is vannak a boglyának. Tetején egy vörös kakas billegdel, tövében egy félfülű nyúl heverészik. Nem nehéz kitalálni, a két gonosz pára megelőzte hőseinket! Ők értek előbb a szénaboglyához! A kakas föntről figyelte a környéket, jön-e már Boldizsár és Zebulond, a nyúl pedig várt a jelzésére. Egyébként pedig, valódi falusi idill!

– De ez-e az-e? – ásítózott az unatkozó nyúl.

– Mi az-e ez a? – borzolta fel tollait a figyelő kakas.

– A szénaboglya, amiről beszéltek ők – magyarázta a nyúl, tudván, a kakas nem reagál rögtön arra, amit hall.

– Miért, láttál másik boglyát erre, vagy mondjuk, kettőt? – forgatta a fejét a kakas.

– Nem láttam se távol, messze – válaszolta a nyúl.

– Akkor ez az – kukkantotta ellentmondást nem tűrő hangsúllyal a kakas. – Innen a kincs már messze nincs.

Ezt mindketten elégedetten vették tudomásul. Nem volt egyéb dolguk, minthogy bevárják a két vándort, kiszedjék belőlük a kincs titkát, a kincset magukhoz vegyék azt, és elszeleljenek vele. Már tervezgetni is kezdtek. Mondhatnánk, ha nem lenne félreérthető, ittak előre a medve bőrére.

– Mit kezdünk majd azzal a sok kincssel? – kérdezte a nyúl.

– Veszünk belőle egy cirkuszt – válaszolta a kakas –, mindenestől, készen. Én leszek benne a nagy bűvész. Produkcióoo!

A nyúl megvonta a vállát. Bánta is ő! Soha nem szerette az otromba bűvészt. Ellenben, mindig irigyelte a műlovarnót. Nem csoda hát, ha csak ennyit válaszolt:

– Akkor én a műlovar... nő.

A kakas hirtelen nyugtalanná vált. Egyik sarkantyúját a másikhoz ütögette, illegett-billegett a szénaboglya tetején.

– Hallom már, ahogy dobo-dog-nak – dadogta ijedten.

– Közelednek, én elbújok – javasolta a nyúl, és választ sem várva, gyorsan befúrta magát a szénába.

– Én meg itt fönt majd helytálllok – húzta ki magát a kakas, és hősökhöz méltó pózba vágta magát.

Valóban, hősünk közeledtek a szénaboglyához. Messziről is látni lehetett, milyen meggyötörtek, elnyűttek a hosszú úttól.

– Jaj, a lábam, jaj, a hátam, jaj, az egész elnyűtt testem – nyafogott Zebulond. – Nem ittam, mégis lerészegedtem, oly' fáradt vagyok.

Boldizsár is fáradt volt, de amint a boglyához értek, nyomban felélénkült, nyoma sem maradt benne a fáradságnak.

– Itt a boglya, sose jajgass, erről elérjük a Holdat – biztatta az elnyűtt szamarat.

Ekkor azonban meglepő dolog történt. A boglya tetejéről égi hang szólt le hozzájuk, kellemetlen, érdes, kukorékoló hang.

– Lassan a testtel, ember, samár, ez a boglya már elkelt, az enyém!

Megtorpantak, tanácstalanul néztek egymásra. Boldizsár ocsúdott előbb.

– Megismerem, ez az a vacak cirkuszi kakas – súgta a samárnak. – Megszökött ő is, világgá szaladt?

Valóban. A boglya tetején megjelent a cirkuszi kakas, sunyin vigyorogva, sarkantyúit pengetve bámult lefelé rájuk.

– Szeretnék a boglyára én is felmenni – kiáltotta a magasban ácsorgó kakas felé a legény.

– Nem lehet! – rikoltotta a kakas. – Nincs fölmenni! Ez egyszemélyes boglya.

Majd szárnyait széttárva még hozzátette:

– Magyarázatul csak ennyi!

Azzal önfeledten csipegetni kezdett valamit. A lentiek álmélkodva figyelték a boglya tetején szorgoskodó szárnyast.

– Mit eszik ez odafent? – álmélkodott Zebulond.

– Elárulnád, mit csipegetsz odafent? – küldte fel kérdését a magasba Boldizsár.

A kakas abbahagyta a csipegetést, és lenézően lenézett rájuk. Arca teli volt göggel és önelégültséggel.

– Csillagokkal verem el az éhségem – kényeskedett. Aztán szigorúan ráripakodott Boldizsárra. – Megmozgathatsz minden követ, ide fel akkor sem jöhetsz, ha megfeszülsz, fel.

Boldizsár nagyon elszontyolodott. Ha ez otthon történik meg, Nevenincs falucsában, akkor felkap egy követ, és úgy kupán vágja vele a kakast, hogy az menten lepereg a szénaboglya tetejéről. De most nem otthon voltak, nem volt kő sem a keze ügyében, és ez a kakas sem volt amolyan mindennapi kakas. Olyan kakas volt, amilyenek csak a mesékben szoktak lenni.

– Fel kell mennem, értsd meg ember – fogta könyörgőre –, akarom mondani kakas! Nagyon fontos. Mondhatni, életbe vágó. Kérlek, légy velem elnéző!

A kakas érezte, hogy horogra akadt a halacska, aki esetünkben nem volt más, mint Boldizsár. Tudta, érezte, eljött a pillanat, amikor sarokba szoríthatja a legényt. Nem is késlekedett ezzel sokáig.

– Megtudhatnám valós okát, mi ez a nagy tülekedés szénaboglyám körül?

Zebulond, aki eddig eltúrte, hogy egy nyomorult cirkuszi kakas basáskodjék fölöttük, most kitört, és torka szakadtából ordítani kezdett.

– Csak addig vagy nagylegény, amíg te vagy fölül.

– Mi? – kérdezte nyugodtan és hidegen a kakas, azután sértődötten elfordult.

– Maradj már, Zebulond, a végén elrontasz mindent – rimázkodott Boldizsár. Megpróbált ismét szót érteni a kakással.

– Nem mondhatom el a titkom...

A kakas lassan megfordult, végigmérte a legénykét, mintha most látná először, aztán lassan, vontatottan leszólt.

– Nem mondhatod el a titkod? Léted akkor szénaboglyámtól eltiltom! Maradj ott lent, azt ajánlom, ha közelebb lépsz, sarkantyúm a torkodba vágom.

Boldizsár elbizonytalanodott. Nem mintha félt volna a kakas sarkantyúitól. Mert nem félt. De nem akart erőszakos sem lenni. Galamb volt ő lelkében, fehér galamb, legfeljebb világosszürke.

– Mióta tiéd, rút állat, e boglya? – ordította helyette Zebulond.

– Jó lenne – pöffeszkedett a kakas –, ha ez a számár halkabban makogna.

Több se kellett Zebulondnak! Talán már fölemlítettük, de azért említsük meg újra és valahányszor, Zebulond a hamar sértődős szamarak közé tartozott. Most sem késlekedett fölfelé ordítani a választ.

– Makog ám az öreganyád, ki a kukoricát szórja eléd. Nem vagyok én majom! A fejed magasról le...

– Zebulond, ezt ne! – fogta vissza szamarát Boldizsár. – Ne rugdoss felfelé, úgysem éred el a paráddal! Kakas úr, nekem fel kell oda mennem! – fordult ismét a kakas felé.

Itt a pillanat, itt a pillanat, dörzsölte össze szárnyait elégedetten a szárnyas. Most fog a fiú vallani, mindent elmondani a kincsről.

– Nekem a titkod meg kell tudnom! Utána tárgyalhatunk. Miért akarsz feljönni a szénaboglya tetejére?

– Hát legyen! – hajtotta le a fejét megadóan Boldizsár.

Nem úgy Zebulond. Mérgesen rúgkapált, csak úgy porzott körülötte a pusztaság, szuszogott és vinnyogott, krákogott és prüszkölt mérgében.

– Egy szót se neki! – fúrta nagy busa fejét Boldizsár oldalába. – Ezt nem hagyom! Kibabrál veled, meglátod, eltanult a cirkuszban ez mindenféle gonosztságot.

A kakas kényeskedve ismét elfordult. Boldizsár dühödten támadt Zebulondra. Gyakran megesik ez velünk. Megszorultságunkban azokat bántjuk, akik jót akarnak nekünk.

– Zebulond, hallgass a neved! – ripakodott a szamarára.

Zebulond abba hagyta a toporzékolást, a por elült, a szamar meg csak állt, állt el-árvultan a boglya tövében. Talán a könnye is kicsorrant, ahogy szokott, de ezt nem láthatjuk élesen, mert azért még kevéske por csak kering a levegőben.

– Ez a köszönet – dörmögte, mint egy fáradt medve. – Fogod te még a fejed!

A kakas visszafordult. Kétségtelenül élvezte, hogy össze tudta ugrasztani a két barátot. Minden vita, veszekedés, egyet nem értés az ő malmára hajtja a vizet. Tudta.

– Nos, halljuk, mit rejt ez a szénaboglya! – szólt le Boldizsárhoz.

– Nem a boglya... a teteje – válaszolta fakó hangon a fiú –, ahová feljutnom kellene...

A kakas önérzetesen utasította rendre.

– A teteje én vagyok. Rajtam kívül mi a titok? Hol van a kincs?

Kincs? Miféle kincs, lepődött meg Boldizsár. Ő nem tud semmiféle kincsről. Legtöbbjük, ami valaha is volt, az a pár répa, amit nagyapó a ház tetején termesztett.

– Arról nem tudok beszélni, ami nincs – bökte ki végül.

– Hallottam, hogy a cirkuszban kincsről gajdoltatok, meg a Holdról – türelmetlenkedett a kakas.

Csak ez hiányzott Zebulondnak! Minden vér a fejébe szökött. Meglepő lehet, de hirtelen meg is éhezett. Talán a benne feltámadt erős indulatoktól. Innentől kezdve valójában maga sem tudta, mi gyötri jobban, az idegesség vagy az éhség.

– Kihallgatott bennünket a veres tarajú! Ez rohadtul hamis fajta. Túl okosnak hiszed magad? Lejössz te onnan nemsokára! – ordított fölfelé mérgesen. – Ha nem magadtól, én majd besegítek. Legfeljebb közben elverem magamon az éhséget.

És gondolt egy nagyot. Egy igazán nagyot. Még annál is nagyobbat!

– Nem csak hogy eszem, s megáll az eszem, de kieszem alólad a szénát! – villámlott át az agyán a megmentő gondolat.

És lőn, ahogy gondolta, s ahogy mondta, Zebulond, a derék szamar jóízűen falatozni kezdett, hogy elverje az éhségét, és kiegye a kakas alól a szénát. Nagy falatokban zabált, hamar fogyott a széna. Közben Boldizsár és a kakas még mindig a kincsnél tartott.

– A Holdról valóban beszéltünk – magyarázkodott Boldizsár. – S arról, hogy minden kincsem rajta...

A kakasnak fölakadt a szeme. Micsoda marhaság ez már megint. Kincs a holdon. Csak nem át akarja verni ez a fickó őt?

– Kincs a holdon? – vernyákolt. – Ki hallott már ilyet? De ha ott van, ott van. Fele lehet a tied.

A legény látta, hogy a kakas semmit sem ért abból, amit ő mond neki. Hogyan érthetett volna, hiszen a kakas mérhető, fogható, költhető, pazarolható kincsekre gondolt, míg Boldizsár élete nagy hiányára, az édesanyjára.

– Az én kincsemet nem lehet megfelelni – vallotta be.

– Mindent meg lehet felelni könnyedén, lazán – flegmálkodott a kakas.

Boldizsár belátta, nem megy semmire azzal, hogy megpróbálja meggyőzni a kakashat, ne kíváncsiskodják a titka után.

– Csakhogy – mondta halkán, beismerően – az én kincsem... a holdon lakó anyám.

– Anyád? – rikkantott mérgesen a kakas. – Anyád! És még ezt higgyem el?

Boldizsár nagyon szerette volna elmondani a kakasnak, mi történt vele, hogy születésekor a holdra költözött az édesanyja, azóta a nagyapja neveli és gondoskodik róla, aki gyakorlatilag a tetőn lakik, répát rágicsál, és hegedűn cincog éjjelente. De valami visszatartotta ettől.

– Ez az igazság – tárta szét megadóan a karját. – Legalább a kezét... érintenem kell.

A kakas hitte is, nem is, amit a fiú mondott. Hinnie kellett, mert látta, milyen ártatlan és tiszta a tekintete. De ha hiszi, akkor be kell látnia, hogy itt semmilyen kincs nem ütheti a markát. Akarom mondani, a szárnyát. Legkevesebb, amit most elmondhatunk róla, hogy elkedvetlenedett.

– Bolond vagy, te legény – húzogatta el a csőrét. – Ha igaz is, amit mondasz, elárulom, erről a boglyáról soha nem érheted el a Holdat.

Boldizsár ezen nagyon meglepődött. Hiszen a kakas az előbb még... Persze, mondhatnánk azt is, hogy hősünk együgyű, de ne mondjuk! Mondjuk inkább azt, hogy nagyon akar hinni! A holdban, az anyjában, a találkozásban. Így mindjárt szebb és érthetőbb lesz minden.

– Te mondtad az előbb – szólalt meg, hangjában némi szemrehányással –, hogy csillagokat csiperézel.

A kakas gúnyosan fölnevetett.

– Te meg elhitted? – kérdezett vissza csodálkozva. – Nem vagy túlterhelve ésszel. Azt csak úgy mondtam. Nem csillagok, szúnyogok voltak.

Most Boldizsáron volt az elkeskenyedés sora.

– Azt mondd, nem érhetem el innen még a Holdat?

A kakashat ennyi jóhiszem és ennyi ártatlanság láttán elfogta az indulat. Gyakorta van így azokkal az emberekkel, akiknek nincs igazuk, csak hatalmuk a másikkal szemben, a másik fölött. Érzik a jóságát, az ártatlanságát, s ez felbosszantja őket.

– Mit érdekel engem, hogy te mit nem érsz el! Jól átvértél bennünket – kukorászta mérgesen és fenyegetően. – Lakolni fogsz érte!

Zebulond mesterkedései ekkor értek a tetőpontjukra. Amíg ezek beszélgettek, ő kizabálta a szénaboglya tövét, így az előbb összetöppedt, majd mind kisebb és kisebb lett, végül, úgy, ahogy volt, összeomlott. A nyúlnek persze sikerült időben elszelelnie. A kakas egy ideig egyensúlyozni próbált fent, azután, a széna erős fogytával, lezuhant közéjük. Boldizsár kétségbeesett, Zebulond ünnepelet.

– Mit csináltál, ostoba szamara – óbégatott a fiú. – Oda a boglya! Hogy jutok anélkül fel a Holdba?

Zebulond nem jött zavarba. Odaállt a mihaszna kakas fölé, akihez képest most óriásnak látszott. Meg is ijedt ettől a kakas, csakúgy borzolódtak a veres tollai.

– Hallhattad, kicsi a boglya nagy vágyaidhoz – válaszolta Boldizsárnak. De továbbra is a kakas fölé tornyosult. – Lehoztam ökelmét, most akkor kopasszam meg? Tépjem ki a tollát?

– Legjobb lesz, ha elmentem innen az irhám – nyafogta a kakas.

– Egy rendes kakasnak ne legyen irhája! – kacagta el magát a legény.

A kakas azonban nem vette tréfára a dolgot. Tudta, hogy a szamár patáival egyáltalán nem tanácsos barátkozni. Egyszerre eszébe jutott a nyúl, akinek mindenre mindig van megoldása.

– Nekem az már mindegy – lihegte, és nem tudta eldönteni, meneküljön-e, vagy rohanjon, amerre lát. – Futok a világba. Nyulambulam, gyere elő! – kérlelte a nyulat, akinek ekkorra már hűlt helye sem volt.

Boldizsár meg sem hallotta, amit a kakas mondott. Annál inkább Zebulond! Kutatkodni kezdett a boglya romjai között.

– Itt a másik mákvirág is? – túrta orrával a szénát. – Elbújt? Ez nem túl előkelő!

A kakas fölmérte a kialakult helyzetet, aztán mégis a futás mellett döntött. Szégyen a futás, különösen, ha egy veres tarajú, sarkantyús kakasról van szó, de kétségtelenül hasznos.

– Ha az a gyáva nyúl mégis előbújna – kiabált rohantában hátrafelé –, mondjátok meg neki, vissza a cirkuszba menekültem innen, és hogy... nem volt, nincs... sehol sincs a kincs.

A két vándor letelepedett a szénaboglya romja tövében, és sokáig nézett a kakas után. Amikor már a por sem kavargott a szárnyas kaparója nyomában, Boldizsár fölnevetett. Dehogya bánta, hogy Zebulond kiette a boglya tövét. Rájött már, merő ábránd volt, hogy arról a boglyáról eljuthat valaha is a holdra.

– Na, ez alól jól kietted a boglyát – veregette meg elismerően Zebulond vastag hátát.

– Vigye el az ördög a kukorékos baglyát – vigyorgott elégedetten a szamár. – Ki-hallgatott minket... s mindent félreértett a szárnyas marhája.

Boldizsár tűnődött egy darabig a törtéteken, néha még el is nevette magát, aztán feltápászkodott.

– Menjünk tovább, komám... menve szép az élet...

A szamár is talpra vergődött nagy kelleetlenül, billent jobbra, billent balra, billent hátra, billent előre, aztán megállapodott középben.

– Merre kis bolondom? – kérdezte.

Hiszen, ha a Boldizsár tudta volna, hogy merre, nyomban meg is mondja. De fogalma sem volt arról, hová, milyen irányban kell menniük.

– Mindig csak fölfelé – nyögte ki végül. – Így kerülünk egyszer majd a Hold elé – magyarázta kissé fontoskodva.

Zebulond felhorkant. Nem elég a cirkuszi kaland, nem elég, hogy ezek az útonállók majdnem rájuk támadtak, még mindig tovább, egyre távolabb Nevesincs falucskától, a nagyapótól, a répáitól, a hegedűjétől?

– Hold elé? – kérdezte hangosan, ami a szamaraknál egyértelműen ordításnak felel meg. – Nem! Hazafelé! Hagyd már azt a Holdat! – kérlelte kis gazdáját.

Boldizsár azonban már nem rá figyelt. Mintha lépések közeledő, halk nesztét hallotta volna. Alig zajok voltak ezek. De mégis zajok.

– Várj! – tartotta vissza az indulni készülő szamarat. – Valaki erre jön. S hamisan dalolgat...

– Lehet, hogy a nyúl – vicsorgott Zebulond. – Ha patáim közé kerül, azon nyomban kinyúl az a fránya nyúl.

A bokrok között furcsán lépkedve, vagy inkább ugrándozva, leginkább sántikálva, valaki épp feljűk tartott.

– Nem, ez emberforma – állapította meg a legény. – Abból is... olyasféle, mint egy nő.

– No – gúnyolódott a samár –, meglepetés, mégpedig minő!

Boldizsár igyekezett jobban szemügyre venni a közeledőt.

– Öregnek látszik...

Zebulond lábujjhegyre, de pontosítsunk, patahegyre állt, mintha így jobban látná így a jövevényt, holott nem kellett volna feltétlenül felülről lenéznie rá.

– Öregnek látszik, de csak azért, mert hogy öreg is – viccelődött a gazdájával. – Meg, olyan kicsi, töpörödöttke is a lelkem.

Most már ketten bámulták és várták a jövevényt, aki nem zavartatva magát a báméskodóktól, ballagott, ugrált, sántikált – egyre csak feljűk.

– Idevalósi lehet? – találgatta Boldizsár.

– Nem lehetetlen – toldotta meg a samár. Aztán elbizonytalanodott abban, amit mondott. –

De az honnan látszik?

– Csak úgy gondolom – felelte a legény. – Idegen dalt dudorászik.

– Jaj, nagyon vénecske – fintorgott Zebulond. – Már alig mászik. Persze, néha meg ugrál is.

Amíg így meghányták-vetették maguk közt a dolgot, a jövevény odaért hozzájuk. Valóban öregasszony volt, de olyan istentelenül öreg, hogy már az arca is beszőrösödött. Majdnem úgy nézett ki, mintha bundája lenne. Nyájasan szólalt meg, túlságosan is nyájasan, de Boldizsár erre ekkor nem figyelt föl. A samárban viszont rögtön elkezdett kalapálni valami kellemetlen, amikor megszólalt.

– Mi járatban erre, szürke számár és drága gyermek? – nyammogott két előre álló kapafogával.

Zebulond is kivillantotta a fogait. Milyen kedves! Milyen figyelmes! Milyen jámbor! És hogy kaffog!

– Olyan népmesei – sügta oda a fiúnak. – De az ő meséjét nem kedvelem – tette hozzá. – Szólítsd öreganyámnak, az ilyenek ilyen lüke nevekkal járnak-kelnek, dudorásznak, énekelnek...

Boldizsár, ahogy azt már megszokhattuk tőle, most sem törődött a számmal, sem annak a megérzéseivel. Rögtön hatalmas szívébe fogadta az öregasszonyt.

– De jó, hogy erre jársz, öreganyám! – ragadta meg a kezét.

De a vénség nem úgy fogadta közeledését, ahogy arra számítania lehetett volna. Kitépte kezét a fiúéből, és botjával feléje sújtott. Olyan fűrgén, hogy a Boldizsár épp csak el tudott ugrani előle.

– Öreganyád? – áriázott. – Szakadjon rád a pusztulás! Nem látod, hogy alig vagyok túl a százon?

Zebulond hangosan felnyihogott, élvezte, mint jár póru a gazdája. Járjon is póru az, aki mindig csak a saját feje után megy, gondolta.

– Ó, az még alig kor – vihogott az öregasszony képébe –, né' má', a kis csitri!

Boldizsárnak, valljuk be, bizonyos helyzetekben nem volt kellő humorérzéke. Mint például most. Ez persze még nem jellemhiba. De mégis. Nem baj, ha az ember néha humorral kezeli a legkomolyabb dolgokat is. Úgy talán könnyebb, ráadásul élesebben látható minden.

– Ahogy így mondja, én is belátom – restelkedett.

Az öregasszony azonban nem békült, azt is mondhatnánk, kötötte az ebet a kárhoz; továbbra is ellenséges és durva maradt.

– Mi kéne errefelé, ha vóna, s főleg hogy mi nem? – vetette oda a legénynek.

– A kincsemért indultam – felelte egyszerűen Boldizsár –, ez az igazság.

Furcsamód az öregasszony azonnal felélénkült a kincs szó hallatán, közelebb hajolt a fiúhoz, és bizalmasan megkérdezte:

– Hanem halljam, hol van az a kincs? Na, hol van?

– Fönt van a Holdban – válaszolta kertelés nélkül Boldizsár –, a kincs.

A töpörödött kis öregasszony szőrös képén csalódás hullámozott át, még jobban meggörnyedt, álla már-már a földet verte.

– Közelebb nincs? – vallatta tovább a fiút, miközben hangosan nyögdecsejt. – Milyen az a kincs, amelyik csak a Holdban van?

Boldizsár egy pillanatig tétovázott, elmondja, ne mondja el. Eddig még senki sem értette meg nagyapón kívül, hogy édesanyja a holdban lakik. Talán még Zebulond sem. Mindegy, határozta el magában, megmondom.

– Anyámat keresem én a Holdban fent.

– Anyádat? – sipákkolt az öregasszony. – Nem hiszek a fél fülemnek. Hogy került anyád... úgy értem, hogy jutott oda föl, srégen meg át, meg úgy oda-vissza? – gúnyolódott.

Különös, hogy Boldizsár nem vette észre szavaiban a gúnyt, azt hitte, a vénség komolyan érdeklődik a sorsa iránt.

– Rég fent lakik – kezdte el a meséjét. – Újszülött voltam, mikor egy éjjelen szólították, azóta nem lelem, azt mondja nagyapó, fönt van a Holdban. Én már nem ismerem...

– Érdekel is ez engem! – szakította félbe durván az öregasszony. – Micsoda ostoba helyzet! Egy bolond gyermek, az anyja holdlakos, egy ugató szamar... még szerencse, hogy nem valami okos... kos.

Na, ha eddig nem, most aztán ugrott a szamar. Lehetséges az, hogy nagy füleivel pontosan hallotta, amit ez csoroszlya mondott? Nehezen tudta visszatartani magát, hogy föl ne rúgja. Végül nem rúgta föl. De megmondta neki a magáét.

– Ugat ám az a kétszáz éves ükanyád – vágta oda neki. – Inkább azt áruld el, mitől ilyen szőrös a képed!

– Hagyd békén, Zebulond – nyugtatta szamarát a jámbor és gyanútlan legény –, hátha ő ad nekünk segítséget!

Az öregasszony magában nyammogott. Így kellett lennie, mert mozgott a szája, miközben nem adott ki egyetlen hangot sem. Csak úgy, nyammogott magában. És nem is akármilyen.

– Na, majd segíték én, hogy arról koldultok! – kiabálta befelé magába. – Biztos állásomat hagytam ott. S miért? Anyádért a holdban... Mekkora hülyeség! Mekkora egy nyúl-barom voltam...

Zebulond is észrevette, hogy megállás nélkül mozog a rozoga kis öregasszonynak a szája, miközben egyetlen hang sem jön elő belőle.

– Mit vartyog ez itt, kis bolondom? – bökte meg orrával Boldizsár vállát.

– Minden szamarat én sem érthetek, komám – évődött vele Boldizsár.

A vénség abbahagyta a nyammogást, néhányszor tulajdon homlokára koppintott, perdül-fordult egyet-kettőt a tengelye körül, mint aki egészen megkegyült, aztán megszólalt végre.

– Azt mondom, induljatok erre, erre vezet az út! – mutatott el az egyik irányba. – Járóföldre innen forduljatok balra! Újabb járóföldre forduljatok jobbra! Ha így mentek, ott egy kútra letek.

Boldizsárban felragyogott valami. Emlékezetébe dobódott Nevenincs falucska, a házikó a falu szélén, a kúpcserépen kuporgó nagyapa, aki az útról beszélt, amelyik elvezet az anyjához.

– Nagyapó megmondta – kiáltott fel lelkesedve –, hogy lesz egy kút az úton. Jó irányba tartunk, Zebulond.

A szőrös arcú kis öregasszony pislogott egy darabig, megvárta, míg a legény kilelkendezi magát, azután folytatta az útbaigazítást.

– Abban a kútban lakik lenn a Hold. Vesd magad a vízbe, legény, s meglátod anyád, amikor a tornác korlátján kihajol. Többet nem is mondok. Minek? Az is épp elég, hogy ennyit segíték.

Mondanunk sem kell, Zebulond rögtön átlátott a szitán, az öregasszony apró lyukú szitáján. Van az úgy, hogy a szamarak okosabbak az embernél. Olyankor, persze, mindig bekövetkezik valami baj. Mert az emberek nem szeretik beismerni vagy belátni, hogy egy szamár okosabb lehet náluk. De ne vágjunk a dolgok elébe! Ott tartunk, hogy Zebulond átlátott a szitán.

– És ha vízbe fullad, ostoba véne? – dörrent rá a kupac zörgő csontra. – Na, még csak az kéne! Menne, hogy az anyját lássa – te meg átviszed helyette a halálba!

Azzal már ugrott is előre, hogy eltapossa a vén csoroszlyát, de az korát megszegyenítő gyorsasággal félre ugrott, így Zebulond patái csak a levegőt tiporták.

– Mit ordít ez az agresszív szamár, szamáragresszor? – fordult méltatlankodva a fiú felé.

De Boldizsár most nem tudott odafigyelni sem a szamárra, sem az öregasszonyra. A szíve csordultig volt érzelmmel és hálával. Boldog volt, hogy jelet kapott, jó úton halad a hold felé, és lehetőséget, hogy meglássa anyját, amikor kihajol a tornác korlátján.

– Drága jó asszony, ne foglalkozz velem! – próbálta megölelni az öregasszonyt, de az bizalmatlanul kihátrált a karolásából. – A szívem most úgy tele... Megértettem. Ha fölfelé nem megy, lefelé visz az út. A megoldás a kút. Hogyan háláljam meg mindazt, amit értem...

A szőrös kis vénség nem várta meg, hogy befejezze a mondatot. Kezével intett, hogy ne erőlködjék. Ha Boldizsár jobban odafigyel, akkor láthatja, hogy a keze is csupa szőr az öregasszonynak. Teljesen úgy nézett ki, mintha egy mancs lenne. De a fiú nem figyelt oda akkor semmire.

– Tettem, amit tettem – búcsúzkodott. – Hálád a fizetségem. Megyek is dolgomra.

De mégsem ment el. Egy sunyi pillantással fölmérte szavainak a hatását. Elégedett volt. A legény sápadtan, szinte a holdkórosok merev tekintetével révedezett a távolba, szeme előtt nyilván megjelent a kút, megjelent a tornácon kihajló édesanyja alakja.

– Nyugtalan vagy, érzem – vihogott az öregasszony magában.

– Köszönöm, jóasszony! Sosem felejtelek el téged – motyogta.

Az öregasszony, bár elköszönt, mint említettem, mégsem ment el. Pár lépés távolságra tőlük megállt, nézte őket, várta, mit fognak csinálni. Be kell lássuk, nincs könnyű helyzetben Zebulond, aki, ahogy mondani szokták, mind a négy lábával a valóság talaján áll, szemben gazdájával, akinek mindkét lába az álmok, a mesék és bemesélések ködében lengedezik.

– Bolond vén pára – jegyezte meg a szamár, amikor úgy gondolta, az öregasszony kellő távolságra van tőlük. – Ne hallgass a szavára! Kútba ugrani, ott keresni a holdat? Te elhiszed? Kis bolondom, akkor te nagy bolond vagy!

Boldizsárt ekkorra már semmi sem tudta eltéríteni a szándékától. Olyan erős volt benne a vágy, amely már-már kényszerre változott, hogy lássa az édesanyját, nem volt hajlandó kételkedni. Pedig a kételkedés néha a legjobb tanácsadó. Kételkedem, tehát vagyok, mondja a közmondás. Lehet, hogy ezt Boldizsár nem ismerte.

– Beugrom én bizony, ha lent a holdat megpillantja szemem – kiáltotta kipirult arccal –, ott végre meglelem anyámat... elérem.

– Isten óvjon téged! Túléled, remélem – legyintett rá az örület jeleit produkáló legényre a számár.

Az öregasszony idegesen figyelte a felbőszült Zebulondot. Ostoba számara, gondolta magában, a végén még elront mindent!

– Megint hogy ordít – szólt oda Boldizsárnak. – Vad számár ez, ha mondom.

A legény, mint aki álmából ébred, ránézett az öregasszonyra. Látszott rajta, hogy egy másik világból tér vissza, és ez a visszatérés nehéz a számára.

– Zebulond a társam – mosolyodott el. – Legyen az én gondom! Na, induljunk, Zebulond, vár minket az út – s a kút.

Elindultak. Elöl Boldizsár, mögötte, kissé lemaradva, nagyon is kelleetlenül, Zebulond. Mentek, mentek, addig mentek, míg a távolság porszemmé nem zsugorította őket az öregasszony tekintetében. Az ám! Az öregasszony! Amint eltűnt két vándorunk a horizonton, mert ha valaki sokáig megy, az előbb-utóbb eléri a horizontot, és eltűnik a szemünk elől, gonoszán felkacagott, és ledobálta magáról a ruháit. Nem találhatók ki, kit rejtett az öregasszony-ruha! Nem mást, mint a félfülű nyulat. Ocsmány képe szörnyen elégedettnek látszott. Sikerült lépre csalnia a balga kölyköt és az ostoba számarat! Örömeiben, hogy sikerült ronda bosszút állnia a legényen, énekre fakadt, még tánra is perdült. De előtte azt morogta:

– Megyek vissza én is, biztos megélhetés mégis – a cirkusz.

Azzal nekiindult dalolva-énekelve-kacarászva, ugrabugrálva-táncolva a saját nótájának az ütemére.

Nincsen kincs, de van varázslat.

Még ma meglátod anyádat.

*Kicsi gyermek vízbe fulladsz,
másvilágon majd eljuthatsz
anyádhoz.*

*Hajszol, ami mögötted van,
csalogat az égi távol,
elkísér majd az anyádhoz
a Holdig!*

Na, várj csak! Hiszen erre a dallamra mi is tudunk rímekeket faragni! Mégpedig olyanokat, amelyek a történetünkhöz kapcsolódhat. Próbáljuk meg!

*Messze torony, rajta a hold,
megy két vándor, megy két bolond
toronyirányt, a hold felé,
ballagnak a világ fölé –
fölfelé!*

Nem is rossz, de ennyi elég volt a nótafaragásból. A gonosz nyúl elugrabugrált a cirkuszig, ott bocsánatot kért a bűvésztől, aki nagy kegyesen megbocsátott neki; szokványos történet. Ment vissza a kalapba, a biztos megélhetésbe. Vándoraink pedig

rótták tovább az utat a kút felé. Ajaj! Kút. A nagy kérdés, Boldizsárnak megjön-e az esze addig! Ha nem, akkor beleugrik a vízbe, és könnyen bele is fulladhat a kútba. Zebulond egymagában bizonyára kevés lesz ahhoz, hogy visszatartsa őt. Nem ugrik bele? Hiszen azért vágott neki az újabb útnak, hogy a kútba ugorva megpillantsa az édesanyját, aki a tornác korlátján kihajol. Kicsit szorongok most, baja ne essék! Gonosz nyúl! Hogy lehet egy állat ennyire szívtelen! Belehajszolni ilyen örültségbe egy boldogtalan lelket! Mindegy. Ők csak mennek, mennek, visz az út... és egyre közelebb már a kút, a kút... visz az út.

SZAUER ÁGOSTON

Madách után

Miért indult a szél, a fény?
Mi cél után kutat?
Honnét a testetlen remény?

Az első mozdulat?

Nyárvég

Platán. E későn jött melegben
már színes kártyáit dobálja:
levelek színe és fonákja.
Lábunk előtt oly érthetetlen
az ősz hatalmas pasziánsza.

Párhuzam

Kútból a hang.
Kitől való?
Talán a lent
lehet való.

Holdfényű arc.
Két parton áll.
Az egyikük
csak transzponál.

Súlytalanság

Szökött kis gondolat száll.
Az angyal is felejt.
Égben rekedt madárdal,
mely nincs se fent, se lent.

Szerda

Mintha nem történt volna semmi,
mintha ma is mindenki élne,
tejeskávéillat szivárog,
hozzák az újságokat végre,

és semleges zene szól kintről,
fél nyolckor el kellene menni,
a zakó a karfán, lelógva,
mintha nem történt volna semmi.

Szerkesztés

Egy fentebb törvény. Egyszerű,
a tökéletesség maga:
pókháló, méhsejt, vízgyűrű,
egy kavics domború hasa.

Vétel

Egy sáv. A szó kihál.
Hullámok, centiméter,
kavargó, zúrós éter.
Csak mágneses vihar.

Égtáj, nadír, zenit.
Antenna néz az égre –
jó volna fogni végre
valami emberit.

Vihar előtt

A kaptatón az út, korán.
Széljárta domb, a kép remek:
a láthatári sáv porán
tornyos felhők, villám lebeg –
eltitkolt mítoszok nyomán
nagy, újraformált istenek.

ALEXA KÁROLY

Szauer '60

(KÖSZÖNTÉS A TÁVOLBÓL, BUDAPESTRŐL
SZOMBATHELYRE, 2023. OKTÓBER 30-ÁRA)

Elsősorban a pódiumon ülő magyar szakos tanárebereknek, Ágostonnak és Baláznak mondom, hogy bajban vagyok a megszólítással, ami, ugye, a legelemibb közlésformák, sőt mindennemű narráció meghatározó eleme. A megszólító, a megszólítandó és a beszédter – ebben a szerkezetben érzem magam bizonytalannak.

Pedig mi sem volna egyszerű, mint ez a mostani képlet, az, hogy egy jeles szerzőt köszönti művei nyilvánosságának egyik alkalmi támogatója, sőt hadd legyenek szerényebb: adminisztrátora. A képletünk: költő és szerkesztő. Azaz és alkalmilag: a költő és az ő szerkesztője, a szerkesztő és az ő költője. Hadd ne kerteljek tovább: a jelenlévő közösséghez persze tudnék szokványos mondatokat idézni és az sem jelentene túl nagy kihívást, ha az ünneplendőt akarnám köszönteni néhány alkalomhoz illő ad personam mondattal, ám ez megkerülése volna a lényegnek. Ami nem más, mint annak meghatározási kísérlete, hogy mi is a viszonyom Szauer Ágostonhoz, Gusztihoz, ahogy mindenki nevezi, egyfelől közös szakmai terepünkön, ha szabad így fogalmaznom, másrésztől a személyes kapcsolati rendszereinken belül.

Elmondhatom, hogy idestova félszáz éves irodalomközzéleti jelenlétem során, ez a szerkesztői tevékenységet is jelenti, a művészetkritikait is, sőt – mivel ilyen világban élünk, élünk és beláthatatlan időtávtalban még élni is fogunk – a kulturális politikait is, nos: kapcsolatam Ágostonnal-Gusztival a kivételesenél is kivételesebb. Idestova két évtizede vagyok szerkesztője az Életünknek, és alighanem a kezdet kezdete óta tudhatom szerzőink között Szauer Gusztit. Ám ennek ellenére kapcsolatunk a legnyilvánvalóbb személyes, sőt szakmai elemeket is nélkülözi. Talán, ha egyszer-kétszer találkoztunk személyesen, érdemben soha szót nem váltottunk, sőt arra sem emlékszem, hogy az irodalmi közzélet eseményein valaha is egy térben lettünk volna, nem voltunk közös akciók részesei, noha a korábbi években-évtizedekben, mondjuk a nyolcvanas évek közepétől ez a terep a legélénkebbek egyike volt a magyar kulturális szférában. És nemcsak ott. Fogalmam sincs – de sejtésem annál több – művészi kapcsolatairól, ars poétikus kötődéseiről. Életéről sem tudok többet, mint ami a bibliográfiai összefoglalókból megismerhető. Őszintén szólva utána kellett nézmem, hogy Guszti mely irodalmi tömörülésnek a tagja, ha egyáltalán. Ez persze azt is jelenti, hogy fogalmam sincs politikai elkötelezettségéről, noha, manapság, amikor a szerkértáborokhoz tartozás mindent meghatároz, sőt a művek értékelésekor szinte el is dönt, bármily abszurditás is ez így leírva (és megélve), ezt a privát „tényezőt” előbb szoktuk tudni a „másikról”, mint azt, hogy miben is áll művészi ars poétikája. És

még azt is meg merném kockáztatni, hogy a szekértáborok sem látszanak számítani rá, militáns tényezőként, de még a harsány hátországi támogatók között sem.

Hosszan anekdotázhatnék itt és most szerző és szerkesztő viszonyáról, általában, de persze a „mi időnkben”, kedvem is volna hozzá, hiszen a daliás hajdankorban – mondom álszerényen – Illyés Gyula, Weöres Sándor, Pilinszky vagy Nagy László is „ügyfeleim” közé tartozott, nem is beszélve az újabb generációk mind masszívabb soráról-sorozatáról, arról tehát, hogy ez a szerzői-szerkesztői szerepkettős esetről-estetre miféle „jelenlétben” aktualizálódott (mennyi-mennyi irodalomtörténeti súlyú élmény és mennyi, de mennyi emberi talmiság...) – Szauer Gusztival nem volt soha közös „jelenlétünk”. Utánanéztem utóbbi éveink „kapcsolatának”, s ez lényegében kimerül abban, hogy évente kapok egy egysoros levelet tőle (soha nincs telefonos ráerősítés vagy egyéb fatikus mozzanat), mellékelve 3-4 egy-két strófás vers, azzal a végtelenül szerény, az alakoskodásnak mindazonáltal jelét nem adó óhajjal útra bocsátva (pár utcányival odébbrol, gondolom, mert persze azt sem tudom, hol lakik Guszti), hogy talán idén is kijut neki az az „egy Életünk oldal”, persze, ha megüti a mértéket...

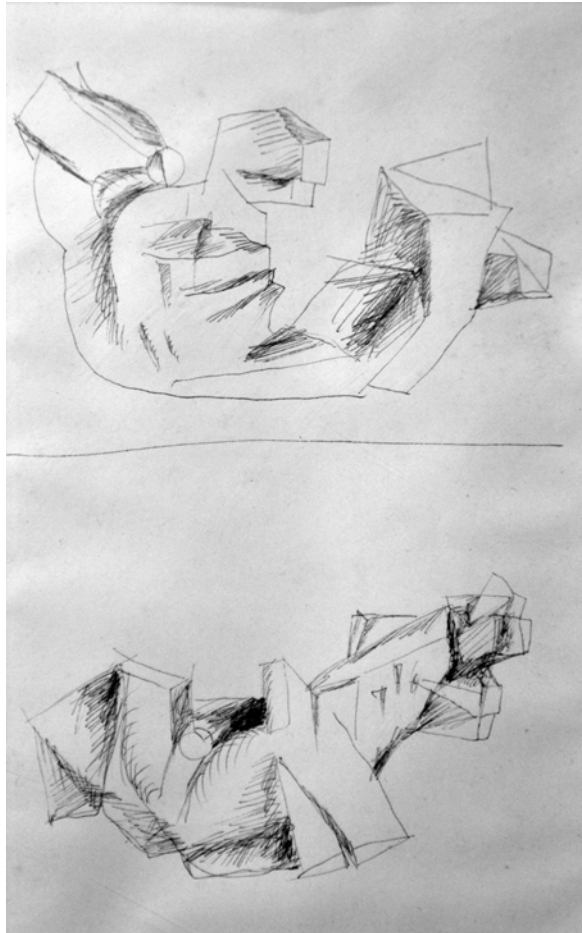
Miféle köszöntő ez, amiben csupa-csupa elhatároló mondat hangzik el? Aminek tárgya maga a hiány? Természetesen, mindezt azért gondoltam végig és bátorkodtam leírni, hogy kimondhassam – ha ódon retorikai fogás, ha nem – a lényegét. Gusztival való kapcsolatam egyetlen eleme: a Szauer-vers. És ennél tisztább viszony irodalmárok között elképzelhetetlen. Csak a mű – amire nem rakódnak rá efemer esetlegességek. És az is hangsúlyozandó, hogy a Szauer-vers is kerüli, ahogy tudja az eseményességet, a privatizációt, bármit is értsünk ezen. A Szauer-vers legfőbb ellensége a hír. Nem a mindennapok rögzítődnek benne, hanem az, ami örökre szólóan érvényes üzenet, ahol a sors jelenik meg, a lélek, a természet, a nyelv, a léten a mindennapokat számunkérő lírai szigor. Mi tagadás, amikor most leültem a számítógép elé, de már az utóbbi napokban is olykor, egy Babits-vers szólt hozzám: a Mint különös hírmondó. Ennél szebb meghatározása a költő szerepnek aligha van, persze ha meggyőződésünk, hogy a vers élettere az a metafizikai tartomány, ami túl van jón és rosszon. Másfelől, ha a Szauer-versre gondolok, miféle más műforma körvonalazódhatna elénk, mint a haiku. Sokan művelik a korábbi és a legújabb magyar lírában ezt a keleti műfajt, mondhatnám a keleti embernek a világhoz való viszonyát a legautentikusabban megjelenítő szövegformát, sokan és formahíven. Ám a hagyományos magyar strófászerkezet és versbeszéd asszimilálásával azt hiszem, a kivételeseknél is kevesebben.

Tehát amit megszólítok, az maga a Szauer-vers.

Ám végezetül mégis a kapcsolatról, a személyesről... Két évvel ezelőtt postára adta Guszti a legújabb könyvét, nekem szó kedves ajánlással. Hadd iktassam ide a választomat. „A kötetet köszönöm és hidd el, ajándékok nem üres nyugtázásaként mondom: nagyon komoly és mély élmény így együtt olvasni ezeket a darabokat. Szinte mintha plasztikák volnának: oly gazdag részletek bomlanak ki belőlük – önálló életet él mindegyik. Aurájuk van. Bátor vagy, hogy ilyen szűk nyelvi terekre ennyi

mindent mersz rábízni.” Láthatjuk, nem kritika ez és nem műelemzés. Privát gesztus, aminek azonban a tárgy közös létformánk és szerepkínálatunk, az irodalom. Annak művelése és befogadása. És így, szeretném azt hinni, hogy két kortárs közti csöndes, nem hivalkodó kapcsolat jelzése.

Őszintén szólva – és örülök, hogy ezt nem kell szemtől szembe mondanom –, hogy mi sem okozna nagyobb örömet, mint az ha egyszer Szauer Guszti gimnáziumi osztályában, és ez ne tessenek most tolakodásnak vélni, egy rendkívüli irodalomóra keretében elmesélhetném a gyerekeknek, hogy mit is jelent a magyar irodalomban az, amit a tanáruk létrehozott, és amit nem lankadó türelemmel, önfegyelemmel és – mondjuk csak ki – megajándékozottsággal – művel.

TÓTH CSABA

Laudáció a Magyar Örökség-díjra való felterjesztéshez (2018)

TORNAY ENDRE ANDRÁS (1949 – 2008)*

Tornay Endre András 13. gyermekként a Hargita tövében álló Zetelakán született, amely falut Bethlen Gábor 1622-ben szabad székely településsé nyilvánított, a kiváltság fejében évente tízezer faszindelyt kellett szállítania a fejedelemnek, ahol a faművéség apáról fiúra szálló örökség mindmáig.

Ez a fúró- faragó, furfangos székely észjárás és gondolkodásmód párosulva a szorgos munkával képezi Tornay Endre András életművének gerincét. A tárgyalkotó népművészet szerkezeti és gondolati struktúrái a népdalok és balladák költői képhasználatával, végtelen asszociációs régióval kiegészülve adják tartalmát és megjelenítési formáját művészetének. Az archaikus korok kuros figuráira rátalálva önmaga személyiségét is képes volt műveiben átörökíteni. Így ezen alakjai közvetlen leszármazottai Caspar David Friedrich tájmeditációs létszimbólumainak, négydimenziós lét-sűrítményei az emberi egzisztenciának.

Tornay Endre András szobrászata* a Kárpát-medencei kulturális kontinuitás alanyi és közösségi szintű megtestesítője, belső alkotói magányába zárkózva is e népközösség identitásának örökérvényű megtestesítője. Csak a munkának és az alkotásnak élt, ennek áldozta életét. Művészete a régi és az új, az ősi és a modern, a népi és a magas-kultúra bartóki egymásra-vetítése, komplementer egymásrautaltságának felismerése és örökérvényű megtestesítője. Az utolsó történelmi órában megszüntetve őrizte meg a több-ezeréves paraszti kultúránk fában áthagyományozódott örökségét, életműve épp ezért eszkatológikus küldetésű.

Szerénysége, szelídsége, művészi alázata, munkaszorgalma, ember-mivolta nem engedte, hogy életében ezen értékei kortársaiban is tudatosodjanak, halálának 10. évfordulóján azonban ez a felismerés, feladat és kötelesség ránk hárul, hogy végérvényesen kiálljunk művészetének egyetemessége és maradandósága mellett.

* TORNAY Endre András a marosvásárhelyi Képzőművészeti Líceum után a kolozsvári Ion Andescu Képzőművészeti Főiskola szobrász szakán diplomázott. Itt életre-szóló hatással volt rá a román származású, Párizsban alkotó Cobstantin Brancusi, aki úgyszintén a paraszti-kézműves, fafaragó örökségből származó tapasztalataira alapozta modern, absztrakciós formanyelvét. 27 évesen települt át Magyarországra, előbb Balassagyarmatra, majd 1982-ben Kőszegre költözött. 1983-86 közt Derkovits Ösztöndíjban részesült. Egész életén keresztül megszállottként dolgozott, érmeivel, kisplasztikáival, autonóm szobraival rendszeresen szerepelt hazai és nemzetközi kiállításokon. 1972-es kolozsvári kiállítása óta megszámlálhatatlan önálló kiállítása volt idehaza és külföldön. Művei hazai (István Király Múzeum, Pécsi Kortárs Modern Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Szombathelyi Képtár) és nemzetközi (Drezda, Stuttgart) közgyűjteményekben is megtalálhatók. Számtalan köztéri alkotása áll az országban. A rendszerváltás után a szombathelyi Művészeti Szakközépiskolában, majd pedig a Berzsényi Dániel Főiskolán tanított szobrászatot.

Díjai: Pécsi Kisplasztikai Biennálé I. díj (1985), Soproni Érembiennálé Ferenczy Béni díja (1985), Pannonia Triennálé díja (1986), Dunántúli Tárlat díja (1989), Munkácsy Mihály-díj (1990), Vásárhelyi Őszi Tárlat díja (1992), Országos Faszobrászati Kiállítás díja (1994), Regionális Kisplasztikai Tárlat díja (1997).

BÁNKI ÉVA

Annyi lény

Habozik a tenger – mi mást tehetne?
Annyi lény akarja a halált elkerülni benne,
hogy megnyugodni nem tud: kavarog, hullámszik.
Páncélok, csápok, szívek, cikáz a halál közöttük,
pedig mind élni akar, villódnizni, osztódnizni.
Ha a dagályban megmártózzol, idegen lények
nevetnek vissza, a mély tenger névtelenjei.
De a másik sodrást, ami a mélyből árad
hidegen, számítón, nem is érezzük.

Nyugalom úgy sincs

Lent és fent magabiztos, ragyogó egykedvűségben
élnek a lények, de nekem csak a várakozás jut:
a túl gyorsan koszolódó, hófehér ruhák, a séta a parton,
a szív mélyén megrebbenő halálfélelem.
Pedig nekem és értem vajúdniz a tenger,
hogy mint a fel-lecsapó madarak, megszülessek,
de ne kerülhessek messzire. Ragadozóapa, ragadozóanya –
amit nem mertem elmondani, azt a szél kibeszéli belőlem.
Vijjog egy madár önfeledten. Sápadt-fehéren vonaglik
a tengerparti utca, megsérteném – még jobban, agyon, igen.
Elfehérednek a rózsák, mert a vörösségük ma már hadüzenet.
Még a szerteszórt vércseppek is feldühítik a tengert –
a tengert, aki apálykor elbocsát, dagálykor megkegyelmez.
Játszva, könnyedén. Már észre sem veszed.

Majd

Ahogy a föld tehetlenebb,
és egyre forróbb lesz,

elfoglalja a tenger a völgyeket,
a hullámkatonák megostromolják
a kikötőket – boldog barbárok!
Végigsöpörnek a szántóföldeken,
aztán vakmerőn meghódítják a hegyeket.
Nem marad egyetlen bérc vagy szikla sem,
ahol a képzelet unt lényei megpihenhetnének.

És ha mindenütt tenger lesz,
(megszakíthatatlan ragyogás,
méltó tükre az égnek),
mért hullámozna tovább?

BÁLINT ZSOLT

Csontváry panaszfalának kijáratánál

Csontváry egész életét és művészetét a közjóért, Magyarország felemelkedésért áldozta, olyan sajátos világot teremtve, amit korának fontos, mindenki által ismert és disputált eseményei határozták meg. Ennek a világnak ő volt a prófétája. Bizonyos, hogy az általa megfestett motívumoknak elemzése a századfordulós dualista Magyarország fényében közelebb hoz képeinek valódi üzenetéhez, mint a csillagokkal és számsorokkal teli mesevilág. Ezt mutatom be egyik ismertebb képe „A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben” kapcsán, amit maga is fontos művének tartott, hiszen minden kiállításán szerepeltette.

BEVEZETÉS

Csontváry „A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben” című festményét katalógusaiban és írásaiban több címmel is illette.¹ Feltehetően egyik fő művének tartotta, mert nem száműzte a gácsi patika padlására, hanem kiállításainak mindegyikén festményei között láthattuk. Későbbi monográfusai vagy más műelemzők is kitértek a képre, legújabbán pedig egyfajta „magánrajz” készült róla.² A különböző leírások vagy elemzések közül legtömörebben a Hamvas-féle mutat rá leginkább arra, mi lehetett a festő szándéka a képpel: „A Panaszfal Csontvárynak az a műve, amely a művész helyzetét, a magyarság helyzetét, a mélyen szellemigényű helyzetét együttesen a XX. század elején a legtökéletesebben ábrázolja, s ezek szerint a szó legszorosabb értelmében világgép”.³

A képet tárgyaló írások legtöbbje nem sok konkrétummal szolgál, a helyszínt és részleteket nem elemzik, nem próbálják meg benne a Csontváry által annyira magasztalt valóságot megkeresni és annak segítségével értelmezni. És ugyanígy: az említett magánrajz az érdekes és egyedi meglátások mellett sem közelít a valósághoz, hanem sokkal inkább egészen sajátos asszociációkat oszt meg az olvasóval és vezetni olyan területre, ahova többnyire nehéz követni.

Ezzel a rövid esszével, ami talán a műről készülő sorozat első része, szeretném a panaszfalos kép értelmezését a valóság bevonásával közelíteni az eredeti szándék felé, ahogy már tettem több Csontváry kép esetében.⁴ Nem kifejezett célom az említett magánrajz kritikája, sem pedig más elemzők gondolatainak megcáfolása. De mivel tényeket sorakoztatok fel, és azok fényében reflektálok, így ha szükséges, utalnom kell a már publikált értelmezésekre.

ELŐZETES MEGJEGYZÉS

Vizsgálódásaim tárgya a kép jobb felső részére összpontosul, a „panaszfal bejáratá”-hoz. A kiragadott motívumokat bemutatom, leírom, majd próbálom a valósághoz kapcsolni, sokszor történeti források segítségével. Ezt követően saját értelmezésemet osztom meg az olvasóval, ezeket az interneten könnyen fellelhető képanyaggal támasztom alá. Az utolsó „Kitekintés” fejezetben pedig igyekszem tanulságokat levonni és tovább lépni. Bízom benne, hogy ezzel az írással közelebb hozom Csontvárynak ezt a képét a valósághoz.

Nagy általánosságban a kép kapcsán meg kell jegyezzem: Csontváry idejében a „Panaszfal”⁵ egy szűk sikátor keleti oldala volt, amit csak északról és délről lehetett megközelíteni, nyugat felől kőfal zárta el.⁶ A sikátor a történeti zsidó negyedben búj meg, ami délen határos volt a mór (marokkói muszlim) negyeddal.⁷ A számukra szent helyet és környezetét a zsidók igyekeztek befolyásuk alá vonni. Ebből az évszázadok folyamán számos feszültség adódott a hatóságokkal és a környéken lakó muszlimokkal. Ezt csak fokozta az, hogy az 1967-es hatnapos háború után a marokkói negyedet az izraeli hatóságok munkagépeikkel felszámolták, és a Siraatófalat kiszabadították sikátoros elszigeteltségéből.

Csontváry a képét ebbe a politikailag és vallásilag feszült jeruzsálemi közegbe helyezte, amikor Palesztina és vele együtt a szent város még az Oszmán Birodalom része volt. Tudjuk, ahogy írásaiból is kiderül, nagy jelentőséget tulajdonított a történelmi események általa helyesnek tartott értelmezésének.⁸ Lángoló patrióta elhivatottságában hazája fellendülésének ügyéért kardoskodott, saját gyerekeiként szeretett festményeit is ennek szolgálatába állította. A panaszfalos képnek ez kell hát legyen a kulcsa: üzenet a millenniumi Magyarország számára, tanulság a múltból, hogy a jelenben megvalósuló cselekedet biztosítsa a nagyszerű jövőndöt, az életben való növekedést. Ezt nem fegyverekkel kell elérni, hanem az isteni kinyilatkoztatás felismerésének segítségével, békés eszközökkel.

AZ OLDALFAL ÉS AZ AJTÓ

Ahogy a fentiekben már említettem, Csontváry idejében a Templom nyugati támfalát, ahova évszázadok óta jártak imádkozni a zsidók, csak szűk sikátorokon át lehetett megközelíteni. A támfal előtti térség is szűkös volt, a mai állapothoz semmiképpen sem hasonlítható.⁹ Az egykor készült fényképeken jól látható, hogy a „Panaszfal” déli végét Csontváry idejében nagydarab faltömb zárja le, aminek nyugati vége nyitott. A támfallal szemben levő nyugati oldalrészén kőből emelt fal emelkedik, ami egészen az északi részen levő falig fut. Ez utóbbi valamivel alacsonyabb és a közepébe ajtót vágtak, ami számos korabeli képen jól látható. Egyes években lemeszelték, így vannak olyan felvételek, ahol ez a fal féhéren világít. A déli fal is kb. három méter magasságig le volt meszelve, de ismerünk olyan képeket, ahol viszont a fal pusztá

kövei tisztán látszanak. A festmény a déli bejáratot mutatja, de a falba Csontváry ajtót festett, erős fakerettel. Az ajtó csukva van.

Az imádkozók előtt magasodó támfal kiképzése bizonyítja, hogy ez valóban a Sírátófal. Az emberek által elérhető magasságban levő kövek textúrája vízszintes irányú, amit a másfél évezrede itt imádkozók kezeinek érintése koptatott ki. Ezeken a köveken feliratok vannak, de a feljebb levőkön is. Csontváry képén ezek mind jól felismerhetők. Ellentmondásos viszont a kőfalba vágott ajtó, aminek a valóságban nem ott kellene lennie, hanem a szemben levő északi oldalon, ahova a festő egy zsinagógai emeletes padsort helyezett, amin egymás mellett ülve sorakoznak az imádkozó férfiak.¹⁰

A valóság az, hogy a sikátor déli oldalánál egy kis mecset állt, aminek bejáratit ajtaját az épület északi oldalán nyitották. Amikor Csontváry Jeruzsálemben járt, ez a muszlim imahely már nem működött, tornyocskáját lebontották, ajtaját befalazták, és a falait lemeszelték. Csontváry láthatta a fehér falakat, a befalazott ajtót, vagy talán a festmény megkomponálásakor olyan képpel dolgozott, amin a mecset még látható volt.¹¹

A TAMBURMAJOR

A csukott ajtó előtt felálló gallérú, aransújtásos kék atillában sötét szemű, fekete hajú és bajszú férfi figyel az egyre szűkülő spirálban tekerdő embereket. Fején a vörös színű fez félrecsapva. Jobb kezében tamburmajor pálcát tart.

Az atilla divatos viselet a XIX. századi oszmán területeken. Isztambulban és a nagyvárosokban a nemesek között már a század közepén népszerű volt.¹² A piros fezt az egész oszmán világban viselték, még a nem igazán vallásos férfiak is, nemzeti-ségtől függetlenül. A korabeli beszámoló szerint a törökök különösen kedvelték a felvonulásokat.¹³ A jelentős eseményeket katonai díszszemlékkel, vagy a nobilitások udvartartásának átvonulásával tették ünnepélyesebbé, hangsúlyozva fontosságukat. A díszmeneteket talán már Csontváry idejében nyugati mintára tamburmajor vezette, hogy azok még látványosabbak legyenek.

Az ajtóban álló oszmán nemes nem leskelődő, aki kívülről figyel az eseményeket,¹⁴ hanem sokkal inkább olyasvalaki, aki benne van az események sodrában. Arra vár, hogy átvegye az irányítást, a menet élére álljon és kivezesse az embereket a hiábavaló cselekedetek sikátorából. Tehát nem a Panaszfal bejáratánál áll, hanem a kijáratnál. Az elfalazott ajtó talán arra utal, hogy a megkövesedett vallási világszemléletet ott kell hagyni és megvilágosodott módon a béke üzenetét kell hordozni.¹⁵

A ZÖLDSÜVEGES FÉRFI

A tamburmajorral egy szinten, kiemelkedve a tömegeből ősz hajú és magyar bajszos férfi mered a falnál imádkozó zsidókra. Fejét hegyes csúcú, zöld süveg fedi. Az ősz

haj jelezheti a megpróbáltatásokat, az idősebb ember tapasztaltságát. A bajusz a férfi nemzetiségére utalhat. A zöld süveg litván és lengyel nemesek jellemző viselete volt, de karimája prémből készült. A Csontváry által ábrázolt csúcsos süveg a Rákóczi szabadságharc kuruc vitézein rendszeresen megjelenik.¹⁶ A panaszfalos képen a zöld-süveges férfi az egyetlen, akit Magyarországhoz köthetünk.

A királypárti Csontváry nem valószínű, hogy a Rákóczi-szabadságharc küzdelmeire utalt volna az általa vallási disputának nevezett képen. Sokkal inkább a jelen helyzetre, a valóságra összpontosított és üzenetében a felmerülő bajokra kívánt próféta megoldást sugallni. Ezt megerősíti a bajszos férfi különleges pozíciója a képen: mintha ő nem zárandok lenne, és nem is venne részt a vallási disputában, annak fölötté áll.

Megkockáztatom a feltevést, hogy Csontváry itt a magyar valóság egyik fontos eseményével példálózik. A zöld-süveges férfiban és a mögötte rikító nemzeti színekkel a századforduló egyik fontos állami programját hirdeti: az ország északi részében, ahol ifjúsága legszebb nyarait töltötte,¹⁷ 1897-ben megindul nagyszabású Hegyvidéki Akció. A program eseményeit élénk figyelemmel kíséri a politika és a közvélemény. A mindenki fölé emelkedő figura a követendő magyar utat jelenítheti meg a képen, amire Csontváry példaként utalhat: a bezárt sikátoros cselekvésképtelenség labirintusos disputájából a népek felemelkedése valóságos, nagy tetteket kíván.¹⁸

A VÖRÖS RONGY

Az ajtótól jobbra a szemöldökfa magasságában, falba vert durva szegecs foszladozó kötelet tart, aminek másik vége a kép keretén túl van odaerősítve a támfalhoz. Félig a falon, félig már szabadon, a kötélén átvetve rongyos szövetdarab lóg a sarokban. A megrongyolódott szegély azt sejteti, hogy erősen használt, valami ütött-kopott régi takaróról vagy lepelről van szó. A kép szempontjából feltűnő a hely, mivel nemcsak a szemlélő, hanem a sikátorban levők is jól láthatják. Egy ilyen rongy a Siratófalhoz erősítve az imádkozók számára istenkáromlásnak tekinthető, hiszen a legszentebb helyet profanizálja. És vajon mi köze lehet a vallásukat disputáló emberekhez?

A Templom liturgiájában a vérvörös szín a bűnt jelképezte, a tisztaságot és a büntelenséget pedig a patyolat fehérség.¹⁹ Az évente egyszer bemutatott nagy engesztelőnap (jom kippuri) áldozat előtt a zsidó főpap levetette díszruháját, és patyolat fehérbe öltözött. Az azazelnek nevezett bűnbaknak kijelölt kecske nyaka köré széles piros szalagot tekertek, de előtte a felét levágták és zászlóként, mindenki által jól látható helyre, kitűzték a szentély bejáratánál. Ha az áldozatot elfogadta az Úr, a szalag csodálatos módon fehérre változott. Ez a minden esztendőben, a nagy engesztelő napon megismétlődött. A názareti Jézus halála és a Templom elpusztítása között eltelt negyven év alatt viszont a csoda többé nem történt meg. A hagyományos módon bemutatott véres áldozat már nem volt kedves az Úr előtt, a bűnökre emlé-

keztető vörös szalag ott lobogott a szentély bejáratánál.²⁰ A képen látható, mindenki feje fölött logó piros rongydarabnak ez lehet a jelentése: a bűnök megmaradnak, a Templom elpusztult, és nincs már, aki bemutassa a főpapi áldozatot.²¹ Ezen túl pedig az ott megjelenő disputáló kíváncsiskodókat is arra emlékezteti, hogy az emberiség bűne mindegyikük szemében vörös posztó kell legyen.

Köztudott, a Csontváry képeken „rejtett” állatábrázolások láthatók.²² Ezt a nagyszerű felismerést kihasználva újabban egészen különleges, okkult és kabbalisztikus köntöst szőnek Csontváry műveire.²³ A panaszfalos kép esetében például a vörös rongy és a fal együttesében bika alakot véltek fölfedezni, amelynek tompori részét a zöldsüveges férfi takarja el – nem véletlenül.²⁴ Bár a bika alakja valóban kisejthető a kép motívumainak „összenézéséből”, de az erre épített hipotézis az embert a csillagokba vezeti, azaz el, a valóságtól távoli állatövek mesebirodalmába. Ennek nincs köze Csontváry küldetéséhez.²⁵

KITEKINTÉS

Akárcsak az összes többi általa festett képen, „A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben” című művén jól felismerhetők Csontváry stílusjegyei: a tiszta színek kontrasztos komponálása, a szokatlan anatómiai megoldások, és ebben az esetben még a nagy méret is.²⁶ A festő halmozott allegóriák segítségével tükrözi a valóságot. Olyan mű, ami tetszetősége miatt már első látásra befogadható, de mögöttes értelmet rejt, és a valóság több dimenzióját képes kibontani a türelmes szemlélő előtt. Csontváry valóságának kulcsa nem további rejtjelek rászuszakolásában keresendő, az allegóriák értelme csak akkor tárul fel, ha sikerül őket Csontváry jelenébe visszacsatolni. Ez pedig a millenniumi ünnepségek utáni Magyarország időszaka atillával, bocskaival, ferencjóskaival, párducos kacagánnyal, és Rákóczi hamvainak hazahozatalával.

A festmény bizonyosan előbb készült az önéletírásoknál, a kinyomtatott traktátusoknál és a jegyzetekben fennmaradt filozófiai fejtegetéseknél. Maga Csontváry nagy önéletírásában így utal a képre: „...Jeruzsálembé rándultam s ott 67 életnagyságú alakokkal megfestettem a vallásdisputát, az imát a panaszfal körül...”²⁷ Feltételezhető, hogy részben ez a kép volt inspirálója a „Kultúrember tévedése”, nyomtatásban is megjelent előadásának, illetve a „Tekintély” című írásának. Mindenképpen gyümölcsöző hát a mű további tanulmányozása, és megértéséhez további disputák szükségesegek.

Az oldalfal és az ajtó, a tömeg fölé belógó vörös rongy, a kék atillás férfi motívuma talán megfelelő értelmezést kapott. Talányosnak tűnhet a zöldsüveges férfi alakjának általam megfogalmazott üzenete, de az előző értelmezésekhez képest Csontváry valóságától kevésbé elrugaskodott.²⁸ A kép további motívumainak meghatározása, tanulmányozása és értelmezése más esszékre marad, de ezzel az írással bizonyosan megnyitottam azt az utat, ami elvezet a kép üzenetének valósághűbb feltáráshoz.

Kivágás Csontváry „A Panaszfal bejratánál Jeruzsálemben” című képéből. A jobb felső sarokban láthatók az esszében elemzett motívumok (jobbról balra): az oldalfal és az ajtó; a tamburmajros; a zöld süveges férfi; a kötélben lógó vörös rongy.

A Siraótfal észak felől nézve, imádkozó asszonyok (1898-ban készült felvétel). Jól látható a Csontváry által megfestett legelső kőtáblák jellegzetes vízszintes kopása, és a kövekbe vésett vagy felfestett feliratok, illetve a síkátort részben lezáró déli fal, ami a hajdani mecset maradványa. Az egykori épület nyugati fala meszelve van, az északi fal viszont nincs. Ismertek olyan felvételek, ahol az északi fal is fehéren ragyog a meszeléstől.

*A Siratófal dél felől nézve, imádkozó férfiakkal (1900 körül készült felvétel).
A háttérben húzódó lemeszelt oldalfalba vágott fakeretes ajtó látható; továbbá mögötte
a nagy fa, aminek egyik benyúló ága Csontváry képének fontos motívuma.*

*A Siratófal 1851-ben, a déli oldalon még áll a mecset; jól látható az épület bejárati ajtaja,
amit később befalaztak; Alexandre Bida (1813–1895) metszete.*

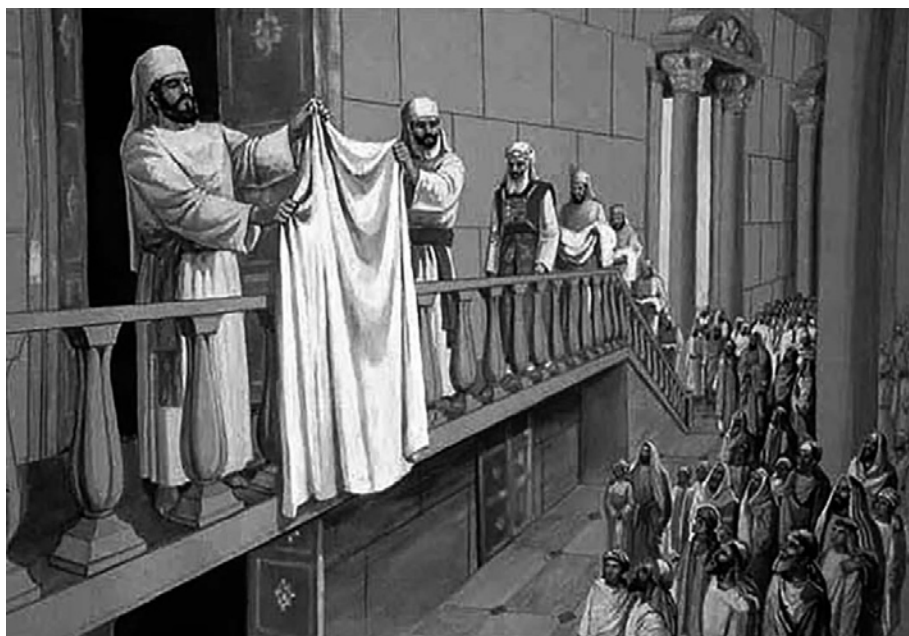
Az Oszmán Birodalom részeinek megszállását kifigurázó korabeli karikatúra. A birodalmat kormányzó V. Mehmed (1844–1918) piros fezen és arany süjtásos kék atillában a kép jobb oldalán.

Kuruc lovasvitéz, a Csontváry képen is ábrázolt hegyes süveggel.

Az őszülő Egán Ede (1851–1901), aki sokat tett a kárpátaljai ruszin nép felemelkedéséért. Az Ung vármegyei Szerednyén gyilkolták meg, ahol Csontváry nyári vakációit töltötte, és apjával lődözték a tűzijátékokat. A panaszfalos képen a zöld süveges alaknak is fehér magyar bajusza van.

*A fehér lepel felmutatása az Engesztelő Napon, még az áldozat előtt.
E mögött öltöztették át nyilvánosan az áldozatot bemutató zsidó főpapot, aki díszruháját
levetette és patyolatba öltözött.*

JEGYZETEK ÉS HIVATKOZÁSOK

- 1 Címek különböző képkiallítása katalógusokban: „Jérusalem. Entrée du Mur” (Párizs, 1907); „Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben (tanulmány)” (Budapest, 1908); „Gebet an der Klagemauer von Jerusalem” (1909); „Panaszfal Jeruzsálemben” (Budapest, 1910)
- 2 A képet elemző tanulmány: Mezei Ottó: Csontváry a „Panaszfal Jeruzsálemben” c. festményének eszmétörténeti háttere és a belső kép problémája. *Ars hungarica* 14(2): 183-199 (1986). És a magánrajz: Miklósvölgyi János: *Csontváry Jeruzsálem falai alatt avagy a Panaszfaltól a Naptemplom felé*. Szerzői kiadás, Debrecen, 82 pp (2021).
- 3 Lásd Hamvas Béla és Kemény Katalin: Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon, pp 237-242. In Németh Lajos (szerk.): *Csontváry-émlékkönyv*. Corvina Kiadó, Budapest, 3. bővített, átdolgozott kiadás, 332 pp, XXXIII+94 pls (1976).
- 4 (1) Észrevételek és gondolatok Csontváry „pillangói” kapcsán. *Életünk* 47(3): 62-69 (2009); (2) A "Hídon átvonuló társaság" képzetei. *Életünk* 48 (11-12): 157-160 (2010); (3) Csontváry az Aldunánál. *Életünk* 61(2): 62-69 (2023).
- 5 Nem mélyedtem el annak feltérésében, hogy a „Panaszfal” elnevezés Csontvárytól származik-e vagy csak az ő korában volt-e használatban a ma már kizárólagos „Siratófal” megjelölés helyett. Annyi bizonyos, hogy a francia Bida Sándor 1851-ben készült festményének címe még a *Pallas Nagy Lexikona* szerint „A Salamon falánál imádkozó zsidók”. A falat a *Pallas Nagy Lexikona* (1893-1897), a *Révai Nagy Lexikon* (1911-1935), és a P. Banga Béla SJ által szerkesztett *Katolikus Lexikon* (1931-1933) sem említi Jeruzsálem városának leírásában, külön „Panaszfal” vagy „Siratófal” szócikk sincs az említett művekben. Írásomban a két szót társnévként használom.

- 6 Pilismaróti Bozóky Gyula: *A szentföld lelke*. Szerzői kiadás, Vác, 639 pp (1933). Elektronikusan: http://mtda.hu/books/bozoky_gyula_a_szentfold_lelke_Optimized.pdf
- 7 Minthogy nincs adatunk arról, hogy Csontváry járt volna Marokkóban, feltehetjük, hogy a „Marokkói tanító” („Egy marokkói ember (tanulm.)” címmel az 1908-as katalógusban) néven ismert festménye egy Jeruzsálem élő marokkói imámról készülhetett, vagy ez is egy önarckép.
- 8 Mezei Ottó: *Csontváry dokumentumok I-II*. Új Művészet kiadó, Budapest, 440 pp (1995). Ezekben számos helyen ostromozza a nagy világvallásokat, különösképpen a katolikust, és a mózesi hitet.
- 9 A mai tágas teret az 1967-es háború után alakították ki. Bozóky (i. m., p. 289) ezt írja: „Piszkos, zegzugos keskeny utcákon lehet csak ezt a falat megközelíteni, mert a zsidó negyed szurtos házai szorosan simulnak a nagy templomudvar falaihoz. A zsidók úgynevezett „siratók fala” egy alig 6 lépés széles sikátornak mintegy 30 méter hosszúságban, egyik oldalát alkotja. A földtől 10-12 méter magasságig még az eredeti faragott ősi zsidó kövek láthatók, de a felső 8-10 réteg már későbbi munka. Az ősi fal alapja mintegy 25 méter mélyen nyúlik be a földre és alsó részének hatalmas, több méter hosszú és méternél vastagabb köveibe mindenféle írásjeleket láttunk bevésvé, melyek a folytonos tapogatástól tükröfényesre vannak csiszolva. A felső rétegek kövei közül zöld folyondárok indái lógnak le a magasból, sőt kisebb bokrokat is lehet látni a zsidók e megmaradt régi imahelyének magas falán, melyet a VII. század óta birtokolnak.”
- 10 Talán Csontváry fényképről vagy képeslapról dolgozott, amit tükörben hívtak elő, így minden fordítva látható rajta. Ez magyarázná az ajtó szokatlan elhelyezését. De ennek ellent mondani látszik, hogy a fal mögött nem a fás kert, hanem üres sötétség tátong. Ezekben túl pedig: maga Csontváry írja, hogy Jeruzsálemben festette a képet.
- 11 Nagyon köszönöm Végvári Zsófiának, hogy beszélgetésünk során felhívta a figyelmemet a Bida met-szetről készült képeslapra, amin még ott áll a mecset, de már befalazott ajtóval. Ennek segítségével a Csontváry-kép valóság tartalmához még közelebb juthattam. Lásd: https://festmenyvizsgalat.blog.hu/9999/12/31/csontvaryl_kosztka_tivadar_a_panaszfal_bejaratanal_jeruzsalembe
- 12 Nogel István: *Utazása keleten. Átdolgozta s függelékkel bővítve kiadta Schultz testvérpár*. Pesten, Nyomtatott Beimel Józsefnél, 196 pp (1847); p. 140: „Kár, hogy eddig valamelyik pesti magyar szabó nem küldött magyar öltönyöket Konstantinápolyba, holott a zsinóros magyar szabású ruhákat a törökök sokkal jobban szeretik az egyszerű francia divatnál, s az előkelőbb törökök tudják is, hogy magyaroktól származnak a most ott viseltetni kezdett atilák.”
- 13 Nogel említett munkájának különböző passzusai Konstantinápoly, és a szultáni udvar leírásában. Az író megjegyzi, hogy az akkor uralkodó szultán I. Abdul-Medzsid sok mindenben utánozta a nyugati divatokat.
- 14 Hamvas (i. m.) szerint: „vouyer” (= kívülálló, leskelődő).
- 15 Tudjuk Csontváry írásaiból, hogy nem követett semmiféle tételes vallást, sőt az Egyházból ki is lépett a legkorrektebb, hivatalos módon. Ebben még az a tudat se akadályozta meg, hogy felmenői között volt Kosztka Szent Szaniszló (1550–1568) jezsuita mártír, akit 1726-ban szentté avattak. Mivel prófétai küldetését tökéletesen megélte, nem volt szüksége társakra, így korának népszerű szabadkőműves mozgalmaiba nem kapcsolódott be, nem lépett be egyik nagy befolyású páholyba sem.
- 16 Somogyi Győző: *A Rákóczi-szabadságharc hadserege 1703–1711*. HM Zrínyi, Budapest, 98 pp (2018).
- 17 „Ungváron jártunk iskolába és Szerednyére rándultunk ki vakációra, ahol három ízben ki voltam téve a pusztulásnak, a sors által való kioktatásnak.” (Nagy önéletrajz)
- 18 Ezt a feltevést a következő gondolatokkal egészítem ki: (1) Kárpátalján nagyszámú ruszin lakosság élt, akik a Rákóczi-szabadságharc jelentős katonai erejét alkották. Itt most nem részletezett történelmi okok miatt a nagy részük kilátástalan helyzetbe került, és tömegesen vándorolt ki Amerikába. (2) A lakosság helyzetét megváltoztatandó hozták létre a Hegyvidéki Akciót, amelynek vezetője Egán Ede (1851–1901) volt. Egán programja az Országgyűlésben és a közéletben különös figyelmet kapott. Feltehető, hogy Csontváry is követte Egán munkásságát. (3) Egánt az Ung-vármegyei Szerednye határában érte a halál. Ebben a faluban töltötte Csontváry fiatalágának egy részét. Egán

- tragikus sorsa az akkori közvéleményt erősen foglalkoztatta, minden bizonnyal Csontváryt is. (4) Mivel a Hegyvidéki Akciót kiváló okokat a magyar társadalom egy része egy szűk uzsorás réteg bűnének tartotta, feltételezem, hogy a panaszfalos kép üzenete ez lehet: az uzsorából ki lehet emelkedni, nem szükséges folytatni a környezetet romboló hagyományt. (5) A süveg szokatlan zöld színével Csontváry talán Egán ír származására is utalt, ti. az írek nemzeti színe a zöld. Egán Edéhez: <https://karpataljalap.net/2016/06/15/hegyvideki-akcio-atyja>
- 19 Izajás próféciája: „Jöjjetek és szálljunk perbe! – mondja az Úr. Ha vétkeitek olyanok is, mint a skarlát, fehérek lesznek, mint a hó; ha vörösek is, mint a bíbor, olyanok lesznek, mint a gypjű.” (Izajás 1, 18)
- 20 A Babiloni Talmud szerint: „Rabbijaink azt tanították, hogy a Templom lerombolása előtti utolsó negyven év alatt a sors nem jobb kézre esett, a bíbor színű szövet nem fehéredett ki, a nyugati fény nem világított, a Templom ajtajai pedig maguktól kinyíltak.” (Yoma 39b). Megjegyzem: a „Mária kútja Názáretben” című képen feltűnik egy fekete gödölye és egy fekete kecskeanya. A kicsinek a jobb, az anyának a bal fülébe fehér szalagot fűztek.
- 21 Ez vörös rongydarab a kép számos egyéb részletének is értelmet ad, különösen a bal oldalra eső fényudvarnak, a sófár alakú akácia ágak, a közepén leomló faldarabnak, stb. Ezekre most nem térhetek ki, mert nem a festmény disputált részén láthatók.
- 22 Zombori Lajos: *Csontváry közéletének. Szerzői kiadás, Nagykovácsi, 94 pp (2007).*
- 23 Például – Pap Gábor: *A Napút festője. Csontváry Kosztká Tivadar.* Pódium Műhely Egyesület, Debrecen (1992). Elektronikus változat: <https://www.scribd.com/doc/131230377/Pap-Gabor-A-Naput-Festoje>. Waszalvik László: *Csontváry képmesék. Az Egri csillagoktól Mátyás királyig.* Két Hollós kiadó, Budapest, 146 pp (2016). Elektronikus változat: <https://mek.oszk.hu/20600/20616/20616.pdf>. uő: *Magyarok bejövetele – Téli gyümölcs Csontváry képkertjéből, avagy a magtól a cédrusig.* Faluház és Ravasz László könyvtár, Debrecen, 213 pp (2020). Elektronikus változat: <https://mek.oszk.hu/21200/21227/21227.pdf>
- 24 Miklósvölgyi, i. m. pp 28–30.
- 25 Csontváry stílusjegyeinek egy részét az állítólagos idegbetegségéből fakadó rendellenes agyműködéssel magyarázzák. Tanulságos szembesülni azzal, hogy a hasonlóan „patologikus” motívumokat Chagall vagy Picasso képein a műkritikusok nem terelik ebbe a mederbe. Ezeket a festők zseniális stílusjegyeinek könyvelik el. Ezen túl pedig: ha összehasonlítjuk Csontváry váteszi életmódját a két említett huszadik századi festővel, megállapíthatjuk, hogy Csontváry valóban prófétai hivatásának élt és szárnyalta a világ fölött. Festményeit nem a piacnak szánta, saját „gyermekeként” szerette őket, még jövőjükön is gondoskodni próbált. Ezzel szemben a másik két festő a kihalásig minden alkalmat, hogy két lábbal a világ divatjainak valóságába gyökerezzen, és lehetőség szerint minél gazdagabbak lehessenek. Iparszerűen ontották magukból műveiket. Kinek a művészete őszintebb és értékesebb hát az emberiség történetének szempontjából? Ki tett egyértelmű tanúságot a teremtő erőről?
- 26 Talán Csontváry tudatosan hangsúlyozza a 67-es számot, aminek a dualizmus korában különös jelentősége volt. Ez nem kabbala, hanem megint csak az akkori magyar valóságra való egyértelmű utalás.
- 27 Waszalvik László (2020, i. m.) ezt írja: „...a jobb felső sarokban...Csontváry kettőzve festi meg magát, két alakban, az egyik arcán fehér, a másikon fekete – egyébként teljesen egyforma – bajusszal, és a két Csontváry Janus-arcúan kétfelé tekint, és kétfelé is tart az Ikrek jegy megtestesítőjeként. A „külső Csontváry” egy ajtókereten át éppen kilép a képből, ami a mű címével összevetve egy csattanó.” A vörös rongyról nem esik szó, pedig ahogy megjegyzem, a kép helyes értelmezéséhez mindenképpen fontos a motívum objektív meghatározása. Miklósvölgyi pedig (i. m., pp 27-28) a zöldsüveges férfit is magyar emberként azonosítja, de egészen furcsa értelmezést ad a motívumnak.

HEGYI BOTOS ATTILA

A Feltámadás Dallamaiból

A DOMB VARÁZSGYŰRŰJE

Cromlech
Ezüstön ereszkedett az est –
jöttödre óvó, angyali köd.
Inda se rezzen. Ólma ha
csöppen – földre a csönd.
Fölfele ritkul:
cirreg a hegybolt,
út méze csurran,
csillag fakad.
Domb húgom, ujjongj,
mint ragyog ujjad
gyűrűje holdján
újra a nap.

HESPERA TÁNCA

(Habokba hullt gyümölcs
vizeid peremén)

Egy csepp vér: tejfehér
arcba szökken. Tünde láb:
libben antik grádicson.
Nimfa minuta: remegve áll –
ikrája roppan. Sercen,
nyelven a gránát.
Villanj, nyak szirtje,
csobbanj, gyümölcsös
kacagás! Hesperám,
csöndünkön csendülő
klárison.

LIBECCIO

Délutánra feltámadt
a szél. Gomolygó fellelgetésén
leszakadtak az ólomkék egek.
Ámde te, idefönn
sugárözönben fürödtél,
fürtös insulám, templomhegyem.
Libbentettem csüngő
vadszőlőd napzuhatagát.
Lenn tündöklő kőtornyokat láttam,
sirályfelhőben, tajtéktengeren.
Főntebb fénylankák aprószentjeit –
felizzó dombhátat, tisztást:
larimár fatörzset, krizolit gyepet.
Házam, szemem fényei,
itt vagytok hát! És ekkor
égő agyagon sívó idők
zuhatagával: eleredtem,
sorok közt a szivárványos zápor.
Át párálló formán, olvadó határon
megindultam, ahogy a hegyek.

KARNYÚJTÁSNYIRA ÉG

Itt mindig karnyújtásra
az ég. Vakítók a nappalok,
tündöklők az éjszakák.
Hajnalon csillagod
csillámlik sásos
lejtők sztyeppén.
Estén édes illatok
kószálnak hullt
citrom közt,
holdfényből font fűben.
S odabenn, túl kisház
libbenő függönyén
égi szellők lánya:
fehéren illatoz,
lobog az ágy.

IKÁRIA VIRÁGA

Gyűrűzz, virradat,
tengeri rét!
Illanj, rózsavíz,
libbenj, arcnyi pára!
Rebbentsd percek
permetfüggönyét – úgy
villanj ikrádon mezítlen,
partok Ikáriája!
Borszín víz brossa,
melltű pilléje – tűzbe
hullsz. Gyúlsz, grádics
paradicsommadár-
cserjéje. Szirt
elefántcsontja,
levántán verdeső
Kleopátra. Égei egén
a nap. Páros, szárnyalt
levélkék: ajkunk tűzvirága.

SZMIRNÁHOZ

Té, aki halott voltál! –
dalomra életre keltél.
Nyiladozó gyolcs,
kérgesebztett test,
mirhád ajkam szirmán:
Szmirnám! Mennyedre
lettél lüd lantomon.
Ó, Punt kövecse,
Kemet kenete!
Halld: hermoszi hajnal,
csobogom neved.
Hát fuss, szaladj
szellőknek virága,
kő s tenger leánya
hozzám mind egy szál
időn és folyón!

F Á B R I A N N A

Heppening*

A lakásavatóra mindenki eljött, akire számítottak. Plusz egy fő. Ismeretlen, kopaszodó, szakállas fiatal férfi. Hogy ki hozta magával, soha nem derült ki. Aznap elfelejtették megkérdezni, meg aztán nem is illett volna, később meg jelentőségét veszítette a dolog. Elhalványult a váratlan események mellett.

Ha végignézték a két egymásba nyitott szobán, a halkán beszélgető vendégeken, az egész falat beborító könyvespolcon s a maradék szendvicseken, amelyek az átzsírosodott papírtálcákon mind kisebbé zsugorodtak, boldogok voltak.

– Most aztán nincs mese – harsogta valaki – dolgozni kell, teljesíteni! Most aztán nem lehet kifogás, hogy nincs hely, meg ilyesmi.

– Hát igen – bólogatott Imrus, és képzeletében homályosan felderengett egy szép, vaskos tanulmány képe, amelyet majd itt, ebben a lakásban fog megírni.

– A kilátás – mondta Márti egy kövérkés szőke lánynak, aki mellette kucorgott a heverőn – tudod, a kilátás kapott meg legelőször. Most is ennek örülök a legjobban. Ezek a havas utcácskák, esti kutyaugatások, tejfehér ködök... Mintha nem is városban lagnánk! Ó, ez a vidéki terjengősség és nyugalom... egész életemben erre vágytam.

Varnyú András, Márti gyerekkori barátja, ide-oda billegő fejjel szundikált egy hokedlin. Néha egész felső teste előre csuklott, ekkor egy pillanatra felnézett, majd, mint akinek semmi érdekes nem akad tekintete útjába, egykedvűen újra lehunyta a szemét. Mikor pedig valaki a másik szoba homályos sarkában élesen felnevetett, felugrott, és határozott, egyenes léptekkel az előszobába sietett. Kotorászni kezdett az egymásra halmozott télikabátok között.

Ekkor lettek először figyelmesek a plusz egy főre, a szőke, szakállas, enyhén kopaszodó fiatalemberre.

Hirtelen bukkant elő, s kivörösödött arccal kérlelte Varnyú Andrást, hogy maradjon. Ne rontsa el a többiek kedvét. Az álmosan hunyorgott, de ennek ellenére hajthatatlannak bizonyult. Sálát tekert a nyaka köré, latin-amerikai divat szerinti sapkáját nemtörődöm mozdulattal igazította a fejére. Aztán karját többször meglengette a szobában ülők felé, eltávozott. Imrus utána sietett, hogy világítson neki a kerti úton.

Miközben a havas éjszakában útba igazította a vendéget, fenn a lakásban a többiek is szedelőzködni kezdtek. Márti hiába próbálta tartóztatni őket. Felöltözve álltak a szoba közepén; télikabátokban, csizmákban, sálakban és kucsmákban. Búcsúpoharat ittak. A plusz egy fő a könyvespolcnak támaszkodott, és szemmel láthatóan nem is

* Kedves egykori évfolyamtársam és irodalmi barátom, e lap főszerkesztője, nemrégén elolvasta néhány 1970-71-ben írt, soha meg nem jelent, novellámat, és úgy gondolta, egyiküket közzé teszi. Meglepett, de megbízom ítéletében: a több mint ötven éves írás hátha még nem porladt el teljesen régi papírtokjában, s talán a maga érintetlenségében felidéz valamit azokból a régen elmúlt és nem éppen boldog időkből, boldogult fiatalágunk idejéből. Köszönöm a lehetőséget és köszöntöm az olvasót. F.A.

gondolt a távozásra. Különös, de később nem tűnt fel senkinek, hogy míg ők nehézkes öltözékükben, a vidám kurjongatások kíséretében a sötét lépcsőházban botorkáltak, addig az ismeretlen egyedül maradt a lakásban.

A lépcsőház ajtájában találkoztak Imrussal, s a holdfényes kertben szerenáddal búcsúztak el tőle és Mártitól.

A társaság élén Severini a jogász haladt. Oly magától értetődően vezette őket a hóba taposott keskeny ösvényen, mint ama hammelni furulyás az apró állatkákat.

A kertajtó előtt azonban megcsúszott, s a földre huppant. Néhányan a nyakába estek. A varázsos szerénádnak egycsapásra végeszakadt, iszonyatos röhögésbe fulladt a színpadias áhítat.

Márti és Imrus egymást átölelve léptek be a lakásba. Az ajtóban hosszan csókolóztak, mint az ifjú szerelmesek.

– A poharakat hozd ki legelőször, meg a hamutartókat – mondta Márti, és eltűnt a konyhában – És mindjárt nyisd ki az ablakokat is! Jó?

A szoba közepén, a csodálatos karosszékben, amelyben még nemrég Severini nyújtóztatta ki hosszú tagjait, az ismeretlen fiatalember ült. A plusz egy fő, aki oly sokáig észrevétlen tudott maradni, mintha a kaméleonnal tartana rokonságot. Ámbár Márti később a kakukkhöz hasonlította.

– Úgy döntöttem, ma itt alszom – mondta kellemes, lány hangon, és kezét nyújtotta Imrus felé, de a fotelból nem emelkedett fel.

– Flórián Pál, ha még nem ismernél.

Imrus még akkor is a szőke szakállas ismeretlen kezét szorongatta, s arcán a legteljesebb tanácstalanság árnyéka borongott, amikor Márti dúdolva benyitott a szobába.

– Hogy te milyen lassú vagy – kezdte.

– Ó, – mondta aztán lassan – azt hittem, mindenki elment.

A szakállas felnevetett és elengedte Imrus tenyerét.

– Általában szerényen viselkedem – jegyezte meg – Utálom a feltűnést.

– Dicséretes – mormogta Imrus –, ez igazán dicséretes.

– Melyik ágyban alhatok? – kérdezte a szerény viselkedésű idegen, vagyis Flórián Pál.

Márti kétségbeesetten pillantott Imrusra, aki széttárta a karját, jelezvén, hogy nincs remény.

A szobában halk zene szólt.

– Kedvelem ezt a kvartettet – emelte fel a mutatóujját Flórián Pál.

– Nem álmos? – kérdezte Márti rekedten.

– Nem. De ha gondolják, lefekhetünk. Legfeljebb olvasgatok egy kicsit. Talán akad kedvemre való olvasmány ezen a létrán – bökött a könyvespolc felé. -- Bár úgy látom, ritkaságok nincsenek.

– Fogja – nyomta a kezébe Márti a piszkos poharakkal megragadott tálcát. – És tegye le a konyhába valahová.

Ezalatt ablakot nyitott. Székeket tologatott, cipelt egyik szobából a másikba, portörő ronggyal csapkodott és egy szót sem szólt Imrushoz. Az az elszórt szemeteiket szedegette fel a földről, lesütött szemét időnként egy-egy asztalláb fedezékéből feleségére emelte, de hasztalan. Az asszony mintha meg sem látta volna. A szakállas Flórián valamit kiabált a konyhából.

– Csönd – szólt ki Márta –, hát hogy képzeled? Mindenki alszik már.

– Bocsánat, hercegnőm – fuvalózott megjuhászodva az idegen hangja – csak azt akartam mondani, hogy meleg vizet folyattam a poharakba. Így könnyebb őket kimosni.

– Egyébként hol lakik? – kérdezte Márta később, amikor ágyat húzott a számára.

– Hol itt, hol ott. Csigaházban, palotában, híd alatt és szállodában – tréfálkozott.

– Hm – krákolgott Imrus az ajtóban. – Furcsa életvitel.

– Ó, nekem egy kispárna bőven megteszi – emelte maga elé a kezét Flórián – így szoktam meg.

Márta összeszorított szájjal birkózott két piroskockás pléddel. Egy jóval kisebb huzatba akarta őket kényszeríteni.

– Talán segítenének!

– Hát hogyne – készségeskedett Flórián – bár nem ez a módja. Szabad? – és gyors szakszerű mozdulattal kifordította a halványkék krepphuzatot, ráfektette a plédeket. Egy igazítás, egy csavarintás és máris ott feküdt az ágyon a felhúzott takaró.

– Ez igen – bólogatott Imrus.

– Jó éjszakát – mondta Márta –, remélem sehol sem aggódnak magáért.

– Alapvetően, hogy soha ne okozzak aggodalmat. Vagyis: hogy senki se tarthasson rám igényt – mosolygott az idegen, akiről mindössze annyit tudtak, hogy Flórián Pál a neve és hogy boszorkányos ügyességgel tud ágyneműt húzni.

– Holnap korán el kell mennem – suttopta később Imrus Mártinak, amikor egymás mellett feküdtek. – Nem félsz egyedül maradni velem?

A másik szobában Flórián még égette a villanyt, könyvlapok halk sustorgása is áthallatszott időnként. Márta ki akarta várni, amíg sötét lesz, s felhangzik az idegen békés szuszogása, de közben elaludt.

Reggel Flórián odaült az ágya szélére.

– Ez csak egy kulturálatlan közép-európai szokás – mondta és tenyerébe fogta Márta kezét, – ez a nálunk kötelező udvariaskodás. Hogy mindig a másikat lessük, mi jut eszébe, milyen kedvében van, etetjük, itatjuk...

– Éhes? – kérdezte az asszony és feltámaszkodott a könyökére, hogy jobban szemügyre vehesse a szakállas férfit.

Az mosolygott és legyintett.

– Hát érdekes ez hercegnőm? De elkészíthetem a reggelit, ha óhajtja. Néhány perccel később, amikor Márta pizsamája fölé húzott csíkos frottirköpenyben kiment a konyhába, a fali melegítőben már vígan duruzsolt a láng, lágy tojás főtt a tejeslábosban, a rostélyon kenyérszeletek pirultak, és rubin színű tea gőzölgött a csészékben. Flórián Pál a tűz előtt üldögélt és újságot olvasott.

– Zokni van a lábán? – kérdezte szigorúan, majd a lágytojasokhoz fordult. Üveg-poharakba kanalazta őket.

Hol tartják a papírszalvétát? – kotorászott a fiókokban.

– Elfogyott – pirult el Márta és nagyot kortyolt a teából. De ez isteni!

– A teát – mondta elborult homlokkal Flórián Pál – csak néhányan képesek igazán jól elkészíteni. És milyen szomorú mód keveset tudnak róla általában véve! Ki ismeri például a Congut, a Souchongot, az Orange Pekoe-t, és ki hallott egyáltalán a zöld teákról, az isteni Haysanról, vagy az elbűvölő Solungról? És hol vannak az itt-honi illatos füvek? Ki kúrálja magát manapság fehérürömfüvel, zilizlevéllel? Ki iszik mályvavirág teát? Higgye el, a teán le lehet mérni a háziak jó ízlését. Csalhatatlan mérce.

– És a papírszalvétán? – mosolygott rá Márta, bár a szakállas idegen éneklő beszéde, furcsa szavai és szemének tavaszias kékje, komolyan zavarba hozta. Ócska kis szellemességek jutottak csak eszébe, avattak, és porosak, kimondani szégyellte volna őket.

Úristen – gondolta – hát ilyen ostoba lennék?

– Azon is – biccentett Flórián. – De meséljen már Ön is valamit az életről, drágám!

– Drágám? – húzta össze Márta a szemöldökét.

– Hiszen a nők annyira szeretnek beszélni, csevegni, mesélgetni, aprócska történeteket mormolni, emlékezni, tűnődni, ábrándozni! Hiszen telis-tele vannak mondanivalóval. Ön is, hercegnőm, ne is tagadja – nyújtotta felé a pirítóásokat.

Márta fázósan összehúzta a mellén a fürdőköpenyt és a teáscsésze fölé hajolt, arcát a gőzbe temette. Teljesen tanácstalan volt.

– A férjének nyilván nem mond el mindent. A férjek egyébként nem is kíváncsiak mindenre. Csak a legszükségesebbekre.

– Maga nő? – csúszott ki koppanva a kérdés Márta száján.

– Nos, igen. Nő vagyok, de nem vagyok férj. Nincs otthonom. Nem igénylek papucsot és meleg vacsorát, gyermekkacajt és közös számadásokat, vasárnapi ebédeket és az utáni sétákat, nő vagyok, mert így hozta a sors, de az élettemmel szabadon rendelkezem, az enyém.

– Aha – bólintott Márta – szóval elhagyta. Elvette, élt vele, aztán elhagyta. Hát persze, van ilyen.

Flórián kuncogott. Nagyot nyújtózott, ropogtatta a vállát és karjait, aztán felállt.

– Főznék egy kis kávé – mondta – napok óta nem aludtam rendesen, s még nem tértem teljesen magamhoz.

Megkávéztak. Aztán elszívtak egy cigarettát. Márta rendet rakott a szobákban, Flórián elmosogatott és fölseperte a konyhát. Majd Márta idegesítő szinkópákat kopogott ki a rajztábla szélén, láthatatlan vonalakat radírozott, és értelmetlen számoszlopokat firkált egymás alá, összeadta őket, aztán elosztotta huszonnyolccal, vagy harminchárommal, ami éppen az eszébe jutott.

Flórián a belső szobában heverészett az ágyon, albumokat nézegetett és régi szép, érzelmes dallamokat dudorászott. Egyik cigarettáról a másikra gyújtott.

Így érkezett el az este. Márti nem gyújtott villanyt, az ablakon bámult kifelé, a kutyaugatásos havas utcácskára, távoli lámpák hunyorgását figyelte, öklére támasztott fejjel.

Flóriántól narancssárga fény szűrődött ki, és egy méla dal:

„Nem szoktam, nem szoktam kalickában hálni

De szoktam, de szoktam zöldágon sétálni

Zöldágon sétálni, fenyőmagot enni

Fenyőmagot enni, gyöngyharmatot inni.”

Imrus hidegtől kicsípett arcán fehér foltok jelentek meg, amikor meghallotta Flórián Pál fojtott baritonját. A nyitott ajtóban állt, kabátban, kucsmában, havasáros cipőben és értetlenül meredt Márti összegömbölyített hátára.

– Hát még itt van? – suttopta.

Márti kifejezéstelen pillantást vetett rá. Aztán bólintott.

– Meddig marad? – kérdezett tovább Imrus. – Nem mondta?

Sokáig ültek egymás mellett a sötét szobában, szó nélkül. Ültek és vártak valamire, ami majd történni fog, aminek történnie kellene. De semmi sem változott.

Nyolc óra körül Flórián megkérdezte, hogy nem szoktak-e vacsorázni.

Az asztalnál már néha el is mosolyodtak. Flórián félbevágott, meghámozatlan krumplikat süített, dúsan megszórta mindegyiket sóval és köménnyel. Kis vajkockákat helyezett a tányérokra, és hagymát szelt egy üvegtálba. Citromot csavart rá.

– Mást nem találtam – mondta és kibogozta a derekára kötött tarkavirágos törülközőt. – Ezt esszük.

– Elfelejtettem vásárolni – fordult fáradt mosollyal Imrus felé Márti. Imrus szólanul bólogatott.

– Nem szeretem a feszélyezett étkezést – mondta Flórián, és a két ujjá közé csipentett krumplit megmártogatta a lassan olvadóvá alakuló sárgás vajhalomban. – Éppúgy zavar, mint a szerelemben a szégyenlősség. Meg miegymás. Mert minek például ehhez a vacsorához kés és villa?

Imrus tányérján halkán összekocantak az evőeszközök.

– Felesleges. Nem? És amellet rontja a hangulatot. Én a természetesség híve vagyok. Már megfigyeltem, hogy itt Pesten bárhová menjen az ember, bármit rakjanak elé az asztalra, a formákra ügyelnek a legjobban. Terítő, miliő, kések jobbról, villa balról, kanál fenn, stb. stb. Mi értelme van ennek?

– És a szalvétának? – kérdezte Márti. – Mi értelme van a szalvétának?

– A szalvéta, az más. Az olyan, mint a mosakodás, éppen olyan. Képzeld – fordult Imrushoz –, a feleséged nem tart itthon szalvétát. Vendégeket hív, tucatnyi üresfejű modorembert, és nem tart itthon szalvétát. Nem tökéletes asszony. Fáj, hogy ezt kell mondjam, de vannak hibái. Bizony, bizony hercegnőm, nem lennék őszinte, ha hallgatnék arról, hogy a pizsamakabátjáról több gomb hiányzik, hogy a harisnyáján fut a szem, és ugyanabban a pléhdobozban tartja a szegfűszeget és a köménymagot. A rajzasztalán pedig több napos, csontkemény almacsutkák száradnak. Mindez bájos dolog egy kívülállónak, például nekem, de a férjnek...

– Megszoktam már – mosolygott Imrus.
Márti szájaszéle csúnyán rángatózott.

– Habár – folytatta elgondolkozva Flórián, miközben lusta mozdulatokkal simogatta aranylós szakállát – habár nem is olyan csodálatos a dolog. Mert benned is vannak hibák.

– Bennem? – tette szívére a kezét Imrus.
Flórián bólintott.

– Vannak, mint mindenkiében, sőt talán szembeötlőbbek, leplezetlenebbek. Talán. Nem tudom még pontosan. De hallom, hogy nyikorognak az ajtók a lakásban, valamennyit be kellene zsírozni, látom, érzem, hogy billeg az asztal, figyeljék csak – és rádólt a konyhaasztal egyik sarkára, miáltal a szemközti sarok kissé felemelkedett, a tányérok, poharak pedig a közép fele kezdtek csúszkálni. – a fürdőszobában csöpög a csap. Hogy a többit ne is említsem.

– Csak most költöztünk ide – vetette közbe Imrus.
Márti elégedetten figyelt.

– Azért még hazatelefonálhatnál napközben, hogy mit csinál a hitvesed, hogy érzi magát, nincsen-e valami kívánsága. Meg ilyesmi. No?

Hallgattak.

Aztán Flórián hirtelen a fejéhez kapott.

– Apropó, ha megengednétek egy telefont.

– Ne zavartassa magát – mondta Márti. – Használja, csak, mintha otthon lenne.

– Merci – nevetett rá Flórián és kitáncolt a konyhából.

Reggel éles csöngetés verte fel őket álmukból. Imrus hunyorogva kapkodta magára Márti fürdőköpenyét.

– Zoknit is húzz – szólta utána álmosan Márti.
Mégkéské, mert Imrus már a zárral bajlódott.
Az ajtóban egy újabb ismeretlen állt.

Nem szöke és nem szakállas, mint Flórián Pál. Barna, csupaszarcú, a szája és az orra környékén lilás szemölcsök ültek. De ugyanolyan magas. Viszont sokkal testesebb. Mondhatni kövér.

– Mit tetszik? – bizalmatlankodott Imrus.

– Bocsánat – brummogta az újabb idegen. – Flórián elvtársat keresem. Nyolcra rendelt ide.

– Pont nyolcra? Vasárnap?
Az ismeretlen nyájasan bólogatott.

– És milyen ügyben? Mi lehet ilyen fontos? – mondta a kellesténél kissé hangosabban Imrus. Lehet, hogy kiabált is.

– A verseim – válaszolta halkán a kövér ismeretlen.
De ekkor már megjelent Flórián is és szívélyes mozdulattal ölelte magához.

– Édes Miskám! Régen láttalak.
És bevezette a vendéget a belső szobába.

A házaspár szótlanul ült a reggelinél, Flórián Pál pedig emelt hangon verseket szavalt a kishálóban a kövér ismeretlennek.

Néhány perc múlva azonban megjelent a konyhában, és megkérte Mártit, hogy tegyen fel számukra egy kávé.

– Hát ez... – fuldoklott Imrus a dühtől – hát ez igazán sok. Még a kávé is beviszed neki? Neki, meg annak a dagadtnak. – Miért? – vont a vállát Márti, – mi változik meg, ha nem viszem be?

Azt gondolod, hogy megsértődik és eltávozik? Akkor nagyon tévedsz, és egyáltalán nem ismered őt. Feltenné a kávé sajátkezőleg s közben megjegyezné, hogy a kávéfőző nincs eléggé fényesre smirglizve, valamint az igazán jó kávé nem Omniából főzik, mint mi, hanem szárított rózsalevével kevert herkentyűből, és bár ő megveti az élvezeteket megmerevítő szabályokat, de a cukrot, ellentétben sok más dologgal, helyesebb, ha csiptetővel fogja meg az ember és nem két vagy több csupasz ujjával. Nem, te soha nem tudsz kifogni rajta.

– Akkor jön a nyers erőszak. A puszták ökö. Karate. Dzsúdó. Meg minden. Én ezt nem tűröm tovább. Megfojtom, feldarabolom és apránként kihordom a lakásból egy akatáskában.

– Hogy ne legyen feltűnő – helyeselt Márti – Alighanem ez az egyetlen járható út.

– Gondolod? – borzongott meg Imrus.

– Gondolom. De erre az útra mi nem fogunk rálépni. Várunk. Hátha elmúlik az egész. Várunk és kultúrember módjára viselkedünk. Nem röhögtetjük ki magunkat. És komolyan gondolta.

Sokáig minden rendben is ment. A kövér költőt mások is követték, maxikabátos lányok, akik a kabát alatt tenyérszárnyat viseltek, hosszú hajú fiúk bársony-zekében, s –jóval ritkábban, jólöltözött idősebb urak is.

Flórián Pál aranyszín szakállal egyre dúsabban göndörödött, a szemének üde kékje egyre tisztábban ragyogott vendéglátóira. Egészséges volt, kiegyensúlyozott. Csak talán az arca vált haloványabbá, amin végül is csöppet sem lehet csodálkozni, hiszen hetek óta nem lépett ki a lakásból, Reggelként ugyan, kis alsónadrágban kiállt az erkélyre, hajolgatott, törzsét forgatta jobbra-balra, guggolászott aztán kivörösödött felsőtesttel, nagyokat fújta futott be a fürdőszobába.

– Fantasztikus – sóhajtotta ilyenkor Imrus és a fejére húzta a takarót.

Egyébként üldögélt és heverészett. Telefonált, olvasgatott, pipázott, áthurcolta magához Imrus ócska Remingtonját, apró fecniket rakott maga köré az asztalra. Mint egyszer titokzatosan megjegyezte, a „nagy művön” dolgozott. Tevékenységének tárgya örök rejtély maradt, Márti egyszer alattomban megpróbálta kifürkészni a papírszeletkére titkát, de érthetetlen ákombákomokat, az ősi rovásíráshoz hasonló furcsa vonalakat talált csupán rajtuk.

– Nem tudok hozzáékeződni a gépeléshez – sóhajtott fel egy verőfényes reggelen Flórián aggodalmasan. –Teljesen egyedül kell lennem az alkotás pillanataiban.

Márti úgy tett, mint aki egy szót sem hallott. Mosolyogva kínálta meg Flóriánt egy csésze feketével, amelybe a vendég ízlésének megfelelően két csapott kanálka kakaót is belefőzött.

Az utóbbi időben ő is és Imrus is ingerlékenyebbek voltak. Sokat veszekedtek. Apró hülyeségeken ugyan, de mégis. És Márti a munkájával sem haladt. Csak ült, csak ült a rajzasztal előtt, de semmi nem jutott az eszébe. És elhanyagolta magát. A haja csapzottan hullott a szemébe, bőre megfakult, furcsán hunyorgott, és az állán néhány fekete szőrszál bújt elő.

Azonkívül a házasetük sem volt rendben.

Minden örömet az evésben lelte. Egész nap majszolt valamit. Csokoládét, gyümölcsöt, szalámis kenyeret. Órákig főzőcskézett, hol pezsgőben párolt káposztával körített kacsapecsenyére, hol spékelt fácánmellre és áfonyalekvárra támadt gusztusa. Imrus ijedten figyelte, hogy olvad, hogy zsugorodik mind csekélyebbre megrakarított pénzük. S rémülten szisszent fel, amikor Márti bejelentette, hogy hamarosan megpróbálkozik az angolok híres plumpudingjával. És ezért Imrus szerezzen neki marhavese-faggyút, igen, igen, jól hallja. Marhavese-faggyút.

– Hiszen már régen elmúlt karácsony – ellenkezett gyengéden Imrus.

Flórián azonban Márti pártján állt.

– Mindent ki kell próbálni – kiabálta lelkesen – mindent!

Már tavaszodott, amikor este Flórián Pál így szól hozzájuk:

– Én már unom az ilyesmit, de nektek talán van kedvetek egy igazi, jófajta heppeninghez.

Volt.

A heppeninget Flórián egyik barátja szervezte. Hatalmas lakását adta hozzá, hét kiló virslit, meg ugyanennyi kenyeret, és egy vajdling savanyúkáposztát.

Ezt azonban Mártiék nem tudták előre. Kínosan kiöltöztek. Imruson sötét öltöny, ezüst nyakkendő, lakkcipő. Márti lila muszlinruhába bújt csupa pliszé, repülő lenge öltözékbe, egy Amerikába származott rokon meggondolatlan ajándékába. A karját és a nyakát aranyzínű karikákkal aggatta tele, s a szemhéjára spenótzöld festéket kent. Lilája sajnos nem volt, pedig Flórián szerint az lett volna az igazi.

A megadott címre könnyen odataláltak.

A lépcsőházban, amely hűvös volt és méltóságteljes, akár a Burg bejárata a régi fényképeken, valóságos tömeg hullámzott. Araszoló, felfelé igyekvő mozgással. Irhakarátos, torzonborz férfiak, magasszárú, vízhatlan vadászcizmákban és gyűrűshajú fruskák kozákbugyogóban, palástszerű, hosszú pelerinekben. Szinte hajszálra egyforma valamennyi. A hatodik emeleten a nyitott lakásajtó előtt egy pillanatra megtorpantak. A tömeg besodorta őket, s aztán tanácstalanul álltak meg a fényűzően kivilágított hall közepén régi divatú télikabátjaikban, a gőzölgő virslik és kenyérhalmok mellett.

De senki nem figyelt rájuk.

Később beljebb merészkedtek.

Az első szobában vetítettek. Amatőrfilmet, Torzpfák címmel. Ebben a helyiségben legalább százan szorongtak. Csámcsogva harapták a virsliket, s egymásnak dőlve, ölelkezve figyelték a filmet. A sarokban, nagy kerek asztalon italok álltak. Sok üveg.

– Igyunk – mondta Márti. – Az egyetlen, amit tehetünk.

És ittak. Sajnos, elég keveset. Mert mire másodszor is az asztalhoz járultak, minden üveg üresen állt.

Márti dühében egy félkilónyi savanyúkáposztát kebeleztet be. A hallban ült, dohánybarna bársonykanapén, egyenes derékkal, muszlinruhájának pliszéit gondosan és hatásosan szétteregette, és elfogulatlanul tömte magába a káposztát. Karján az ál-arany karikák diszkréten csörögtek.

– Maga a házhoz tartozik? – ereszkedett mellé egy lófejű szemüveges férfi.

– Régi bútornak látszom? – villantotta rá kacéran a szemét Márti.

– Nem ismerek itt senkit – mondta szomorúan a lófejű, és szivarra gyújtott.

– Tényleg? – köhögte Márti, és odébb húzódott.

– Kellemetlen – mormogta a férfi.

– Ez csak olyan közép-európai szentimentalizmus – csiripelte Márti. – Formaságok, meg ilyesmi. Engedje el magát. Kér egy kis káposztát? Igazán kitűnő.

– Köszönöm. Nem élek vele. Sok a savam.

Márti felkacagott.

A hallban állandóan cserélődtek az emberek. Csak ők ültek kitartóan egymás mellett, mint az öreg házások.

Egy idő múlva a lófejű bemutatkozott, s hozzátette, hogy foglalkozására nézve atomfizikus.

– Ó! Igazán érdekes szakma.

– És maga? – Kérdezte az atomfizikus.

– Én? Hm. Én megfigyelő vagyok. Meg-fi-gye-lő – és éles pillantást vetett rá.

A férfi ijedten mormogott valamit, aztán hadarni kezdett fejfájásról, gyógyszerről.

– Nekem is hozhatna egy pohár vizet... De jól engedje ki! – szólt után Márti.

Eközben egy alacsony, bajuszos emberke körül többszörös gyűrűbe sokasodtak az emberek, figyelmesen hallgatták a szavait, és amikor megindult, uszályként vonultak utána.

Egy gömbölyű csipőjű, óriásnövéssű fiú vizespohárnyi konyakkal kínálta és szolgálatkészen állt mellette, mintha csak a testőre lenne. Szelíden visszanyomta a tola-kodókat, saját testével védve a kis bajuszost mindennemű bizalmas vagy annak ígér-kező közeledéstől.

– Kalamár, a nagy szerkesztő – sutto-gta valaki Márti háta mögött.

Kalamár két forrónadrágos tinédzsert intett magához, megszagol-gatta fényes, leomló sörényüket, megpaskolta a hátukat, majd külön-külön mindkettővel menü-ettfigurát lejtett. Aztán elbocsájtotta őket.

A körülállók tapsoltak. Sőt, mindenki, aki a hallban tartózkodott. Csak Márti nem.

– Hát maga madárkám? – lépett elé Kalamár – maga honnan bukkant fel?
– Én csak egy vidéki virágszál vagyok – rebegette Márti – rezeda vagy rozmaring.
Már nem is tudom. Elfelejtettem.

Kalamár finom mosollyal készülődött a válaszhoz, amikor Mussolini lépett be a hallba.

Óriási feltűnést keltett.

Kordnadrágot és rózsaszínű garbót viselt.

– Kalamár! – üvöltötte – vén rinocérosz! Ezer éve nem láttalak. Mi van veled, te szaros? Hiányoztál.

Megtapogatták egymás vállát.

– Dinikém – sóhajtozta Kalamár. – Dinikém.

– Ki ez? – kérdezte Márti a testőrtől.

A Winterstein – mondta a testőr. – Szociológus.

Winterstein és a nagy Kalamár élénken társalogtak, miközben Márti lila muszlinfelhőként átrepült a nagyszobába.

Félhomály és cigarettafüst fogadta. Néhány furcsa pár álmatagon kerengett Simon és Garfunkel énekére. A többiek a földön üdögéltek. Imrust nem látta sehol.

Az előszobában két szakállas ifjú állt összeborulva, s lehunyt szemmel harapdálták egymás nyakszirtjét.

– Szabad – toltá őket félre Márti, ám újabb akadályba ütközött. A három nővér, Irina, Olga és Mása állt előtte.

Hosszú, sima szoknyában, feszes ingblúzban, fejebúbjukon piciny kontyocska trónolt. Mindhárman puha, fekete csizmáskát viseltek a hosszú szoknya alatt.

A nyitott ajtajú fürdőszoba felé bámultak, ahonnan sikoltozás hallatszott, majd egy bizonytalan színű pulóver röpült kifelé, aztán két magasszárú fűzős cipő, egy szürke szoknya, majd pedig Magyarország leghíresebb, legfelkapottabb költője. Végül hatalmas ívű vízsugár következett, szinte odalapította a költőt az előszoba falához.

– Disznó! Bűdös disznó – kiabált ki, kezében a kézítussal egy lány, és megvetően köpködött.

– Nahát – karolta egymást szorosabban a három nővér. – Nahát! – s a kontyocskák megremegettek fejük tetején.

A lány szép volt, de ízléstelen. Bordó kombinét viselt, fekete csipkével.

– Megfázol cicukám – óvatoskodott mellette valaki, és kivette a kezéből a kézítust.

Imrus a konyhában kuporgott egy kissámlin. Szép, szőke, közismert színésznő hajolt a vállára és halkán dudorászott neki. Néhányan a jégszekrényt rámozták ki, A spájzban is tartózkodott egy kis csapat.

– Kávéra várunk – nézett fel Imrus panaszos tekintettel Mártira. A színésznő eszelősen dudorászott.

– Édes úr – mondta aztán hirtelen – ha jól hallom, kifolyt az az izé – és lecsúszott Imrus válláról.

A konyhából tenyérszerű személyzeti szoba nyílt. Bútor nem volt benne, s a falakat a menyezettől a padlóig freskók borították. Fekete fehérben: Jimmy Hendrix, Che,

Vanessa, az angol színésznő, Lenin, egy lépcsőn ülve, Martin Luther King, Jancsó Miklós, egy fiatal amerikai filmszínész, de az is lehet, hogy Christiaan Barnard doktor, Cohn-Bendit. Elgondolkozó pillantással tekintettek le a falról, mintha mondani akarnának valamit, némelyik még előre is hajolt, és kezét is előrenyújtotta.

A mennyezetten egy rozsdabarna fapropeller forgott körbe-körbe.

Körbe-körbe jártak a lakásban. Egyik szobából a másikba. Lassú, nyújtott lép-tekkel, mint érkező miniszterek a díszszázadok előtt.

Imrus néha szalutált is. Ismerősök. – mormogta.

Az első szobában, ahol korábban vetítés folyt, valaki a szoba közepén ült, ölébe ejtett kézzel, lábait összekulcsolva.

– Váratlan vendégek érkeztek a kolostorba, és a szakács az összekapkodott zöld-ségekkel együtt, nyisz-nyisz, a nagy sietségben egy kígyót is beleaprított a levesbe, anélkül, hogy észrevette volna. Az ebéd közepe táján hívták, és a mester egy hang nélkül elé tartotta a kígyó fejét. A szakács pillanatnyi habozás nélkül kiragadta a mester ujjai közül a kígyófejet, egy köszönömmel lenyelte, és már ki is sietett a te-remből. – olvasta egy gyűrött papírlapról.

Sokan álltak körülötte. Mussolini a szociológus (akit Wintersteinként ismer a vi-lág), a legnépszerűbb költő és a három nővér is. A felolvasó háta mögött egy nagy bőrfotelben két test tapadt szorosan egymásra.

– Amikor jöttünk, épp itt tartottak – suttozta Imrus – ugyanitt. Azóta sem történt.

Simon és Garfunkel kitaróan énekelt a másik szobában.

– Pista – rázta meg egy idősebb nő az ablakpárkány alatt üldögélő homályba vesző alak vállát – Pista, Ják Pista mondd már meg a Gabinak, hogy menjen a francba!

– A házigazda, – súgta Márta Imrusnak – ez a Ják a házigazda.

Várták, hogy előjőjön a sötét sarokból, hogy megnézhessek maguknak. De nem mozdult.

Így hát tovább mentek.

Az egyik ajtót nem tudták kinyitni – kulcsra zárva! – vetette oda valaki.

Márta felágaskodott, és az ajtó melletti szekrény tetején kezdett matatni.

– Megvan.

– Mit akarsz? – kérdezte Imrus és átölelte a vállát.

– Még nem tudom...

A szekrény tetején talált kulcs valóban nyitotta az ajtót. Egyszerű, kisméretű szoba volt a túloldalon. Heverő, könyvespolcok, íróasztal. Az íróasztalon félbehagyott cikk a Meroving-birodalomról.

– Hm. – mondta Imrus és lehuppant a heverőre. – Csendes kis kuckó, mindig ilyenről álmodoztam.

Márta kitarta aa ablakot, kinn esett az eső, fénylett az utca, percenként kanyarodott egy-egy taxi a ház elé. Hazafelé szállingóztak a vendégek.

Aztán kibújít a lila muszlinból, csak a karikák maradtak rajta. Eloltotta a lámpát, és az utcáról beszűrődő fényben úgy sötétlett fel a teste, mint egy afrikai fafaragás.

Imrus meglazította a nyakkendőjét és odalépett hozzá.

Márti korán ébredt. Óvatosan kilopakodott a házból, reggelit vásárolt a bisztróban, kakaót, brióst és tejszínhabot.

A lakás romos volt és büdös.

A személyzeti szobában a sok szomorú pillantású fekete-fehér híres ember társaságában egy kempingágyon fiatal férfi aludt. Minden valószínűség szerint Ják István a Merovingok specialistája.

Márti a kádban állt és zuhanyozott, aprókat visongott a forró víztől, amikor kopogtak az ajtón.

– Imrus? – szólt ki – gyere mosd meg a hátamat!

– Nem, bocsánat. Azazhogy itt valami félreértés lesz...hallatszott az ajtó mögül tétován.

– Maga az, Ják? – kérdezte Márti teljesen feleslegesen, – mindjárt kész vagyok. Melegítse meg a kakaót! Rögtön megyek én is.

Imrus az íróasztalnál ült és elmélyedten írta valamit.

– Végre! – mondta ragyogva – Mióta várok erre a pillanatra.

– Behozom a reggelidet jó, drágám? – simogatta meg az arcát Márti. – Csak dolgozz nyugodtan.

Ják kedves arcú fiatalember volt, és mélyen elpirult, amikor Márti lila ruhájában kilibegett a konyhába.

– Adhatna egy fürdőköpenyt – mondta, – Még megfázom, azonkívül nem akarom tönkretenni ezt a csodát – és meglibegtette a pliszéket. Egyébként Kelemenné vagyok – nyújtotta a kezét. – magának persze Márti.

– Tudja – mondta később – a jó kávé olyan ritka, mint fehér holló. Bár köztünk maradjon, egy egyszerű holló is elég ritka manapság. Tudok egy érdemes emberről, aki több ezer forintot ajánlott fel egy szimpla példányért. Egy egyszerű, fekete hollóért. Ugyan, hová tűntek el a hollók? És a kecses lombikok, a karcsú findzsák? Mert hát vétek a kávé gépben főzni. Villannyal.

A kávé le lehet mérni a háziak jó ízlését. Csalhatatlan mérce...

– Telefonálni kellene Flóriánnak, hogy ne aggódjon értünk – jegyezte meg vacsora közben Imrus.

Márti helyeslően bólogatott.

Ják sápadtan, szólanul ült közöttük. Néhány nap múlva azonban helyrejött. Visszatért a színe, étvágya, hangja. Folytatta a Merovingokat is. Csak kiköltözött a fekete-fehér emberek közé.

Márti abbahagyta rajzolást és énekelni tanult. Meg ellátta a két fiút.

Minden megkülönböztetés nélkül, egyformán gondoskodott róluk. Szép nyári reggeleken vagy esteken elsétált a ház felé, s hosszasan nézegette az ablakokat, amelyek mögött Flórián állt.

– A mi kis lakásunk – sóhajtott.

Talán még könnyezett is.

TÓTH CSABA - MÓDY LUCA

Egy elmaradt lábjegyzet

a Ginevre De' Benci portré titkaihoz

„A jó festő két alapvető dolgot tud megfesteni, nevezetesen az embert és elméje szándékát. Az első könnyű, a második nehéz...”¹

Az írás rövidített változata a Magyar Művészet 2023/4-es számában² jelent meg, míg a hosszabb verziója a szerző *Leonardo-tanulmányok*³ kötetében látott napvilágot, szintén 2023-ban. Mindkét variáns azt a lehetőséget vetette fel, hogy Leonardo da Vinci híres festménye, a *Ginevra de' Benci portréja* akár Aragónia Beatrixet, Mátyás király második feleségét is ábrázolhatja.⁴ Érvelésként összehasonlította a képet Francesco Laurana, Aragónia Beatrixről készített mellszobrával, ami a New York-i Frick Gyűjteményben található. A mellszobrot 1471-74-re, a festményt 1474-76-ra datálja a művészettörténet. Beatrix 1457-ben született⁵, tehát a szobor készültekor 14-17 éves lehetett, ha pedig a *Ginevra de' Benci portré* is őt ábrázolja, akkor 17-19. A két portré arcvonásainak a hasonlóságát, szinte megegyezését Módy Luca animálta, ami az alábbi QR-kóddal elérhető és megtekinthető, illetve az animáció egyes fázisképeit itt közöljük. A tanulmány mindkét változatában utaltunk arra is, hogy a Laurana büszt valamivel fiatalabb személyt (szinte még kislányt) ábrázol, míg a Leonardo portrén már egy serdülő kamasz lányt látunk.

Emiatt az arckarakter-hasonlóság miatt próbáljuk visszapergetni az idő kerekét. „Beatrix külön udvartartását 1473-ban rendezték be.”⁶ Mátyás követei „1473-ban kezdtek egyezkedni Ferdinánd királlyal a lánya ügyében, aki akkor még kamaszlány volt.”⁷ Mátyás „1474 nyarán kérte meg Aragónia Beatrix kezét Nápolyban... A két követ – Fraknoi Vilmos könyve szerint – a kalocsai érsek és Bánfi Miklós volt.”⁸ 1475 „május közepén indult Nápolyba a veszprémi püspök és a szlavón bán, hogy megkössék a házassági szerződést.”⁹ „A követek számtalanszor megfordultak mindkét udvarban. Ahogyan ilyenkor lenni szokott... mindkét fél festőt küldött a másik udvarba, hogy örökítse meg a leendő házastárs portréját. Ám mivel a portréfestő az ábrázolandó fél birtokán belül volt, csaknem bizonyos, hogy az ilyen esetekben megvásárolták jóindulatát.”¹⁰ A *Ginevra de' Benci portré* hátoldalának feliratát „VIRTIVTEM FORMA DECORAT”¹¹ ekként is értelmezhetjük. „Már csak azért is, mert két olasz krónika egymástól függetlenül szólt arról (ezek Magyarországon csak századokkal később váltak ismertté), hogy a nápolyi királyi udvarban Beatrixnek már nagyon fiatal lány korában viszonya volt egy spanyol származású apróddal. A nagy szerelem – mert állítólag az volt – 1475-ben érte el tragikus csúcspontját. Ne feledjük: ekkor már két éve folytak a tárgyalások Buda és Nápoly között a lány házassága ügyében.”¹² Leonardo festményén, a Ginevra de' Benci nyakában lévő

fekete sál talán ezt az 1475-ös tragédiát is jelentheti (hogy Beatrix elveszítette apródját, hódolóját és szerelmét). Leonardo mindezt megfigyelhette Nápolyban, amikor a portrét készítette, és habár nem érthette a fekete sál jelentését, Beatrix különleges személyiségéhez, annak ábrázolásához fontosnak tartotta megörökíteni és a modell attribútumává vált.

Tanulmányunkban rámutattunk, hogy a művészettörténet mindeddig nem találta meg a megnyugtató választ a *Ginevra de' Benci portré* bánatos, mélabús arckifejezésére az okára, és a dacos magabiztosságára sem. „Talán ad némi fogalmat arról, miféle ember volt Beatrix, ha tudjuk: már egy évvel a házasságkötés előtt, amikor még csak menyasszonya volt az általa személyesen soha nem látott királynak – környezetének megparancsolta, hogy ettől kezdve őt Magyarország királynéjának szólítsák!”¹³ Tehát ha beigazolódik, hogy a fiatal Leonardo¹⁴ portréja Beatrixet ábrázolja, akkor azon ezt a „királynét” látjuk már.

„Milyen volt Beatrix? A külsejéről fennmaradtak ugyan ábrázolások, jobbra olasz művészek által készített portrék, de mint később kiderült, ezek meglehetősen idealizált változatai voltak a valamivel szomorúbb valóságnak. Tény persze, hogy egy fiatal lány akkor is szépnek tűnik kora, lendülete, életöröme, hamvas bőre miatt, ha éppenséggel nem egy kifejezett szépség. Annyit mindenesetre elmondhatunk, hogy Beatrix nem volt csúnya nő. Az egyik fennmaradt ábrázoláson simára leszorított hajjal és fején kendővel ábrázolják, ez nyilván istenfélő, divattal nem törődő, szerény hölgyként próbálja őt bemutatni... már tudjuk, hogy e szerénység távol állt tőle és igazából istenfélőnek sem lehetett nevezni, ha olyasmiket művelt, amit jobb volt titokban tartani a magyarok előtt.”¹⁵

Itt vitába kell szállnunk idézett forrásunkkal. Laurana portréja Beatrixról valóban egy illedelmes, alázatos, tisztességtudó és még ártatlan kislányt ábrázol, és az azon is fellelhető bánat az édesanyját alig nyolc évesen elvesztő, félárva kislányt örökíti meg.¹⁶ „Beatrix szép s a magyar király nemzetközi állását, földadatait átértő, fogékony és eszes asszony volt, méltó élettársa lehetett volna egy kimagasló szellemnek, nagy uralkodónak és államférfinak.”¹⁷ „Beatrix szebbnél szebb ruháiról természetesen még részletesebben és még nagyobb bámulattal írnak a szemtanúk.”¹⁸

A két portré közt épp az a nagy különbség, hogy Leonardo már az ártatlanságát elvesztő Beatrixet ábrázolta, habár annak elkészítésekor¹⁹ ő erről nem tudhatott. Ennek fényében kis távolságtartással kell kezelnünk Bonfiniét, aki valószínűsíthetően tudott valamit Beatrix ifjúságának homályba vésző foltjáról és ezért idealizálta alakját híres munkájában.²⁰

A *Ginevra de' Benci portré* vibráló, nyugtalanító lelki karakterének megjelenítésében biztosan része volt annak, hogy Leonardo is egy törvénytelen nász következtében jött a világra, és az ebből fakadó különleges lelki érzékenysége végig kísérté egész életútján. A *Ginevra de' Benci portré*ban olyan elfedett, elhallgatott titkokat örökített meg, amire a korban csak ő volt képes, épp e lelki és alkati érzékenysége folytán.²¹

Beatrix királyné ellentmondásos, szomorú élete önmagában is nagy talány az utókor számára, de a két fennmaradt ifjúkori portréja kicsit segít belelátni lelkébe, személyiségébe és cselekedeteinek mozgatóiba.

Georg Simmel szerint a reneszánsz portré egy „lezárt létet”, „az egyén időtlen minőségi lényegiségét” fejez ki, ahol „olyan általános megfogalmazással találkozunk, amely közvetlenség elemeit elszakítja megélt voltuktól, s ezáltal az egymásutániség rendjétől: a forma önmagába van zárva, s a lelki mozgásnak csupán eredményei szolgálnak anyagául... A reneszánsz portré tiszta harmóniájában és kiegyensúlyozottságában az elemek mintegy egymást hordozzák s a lélektől áthatott testiség a tényleges szemlélet törvényei szerint formálódik...”²² „A lelki folyamatokban az ok nem oldódik fel okozatban, sajátos meghatározottsága nem válik lényegtelenné; a lélek összfejlődésében úgy érezzük, hogy minden jelent éppen csak a meghatározott múlt tesz lehetővé... Az elmúlt itt nemcsak a későbbi oka, hanem tartamai, mint emlékek, vagy mint dinamikus valóságok rétegződnek egymásra, olyképpen, hogy okozatai semmilyen más okból nem eredhetek volna.”²³ „Bár ez a tartalom e stíluson belül a leg-egyértelműbben jelentkezik, mégis a személyiség titokzatos vagy rejtélyes jellege ezáltal inkább nagyobb, mint kisebb mértékben domborodik ki. Belső és külső létünkben ugyanis rejtőzik valamilyen homályos és rejtett vonás, amelynek értelme – ha egyáltalán kérdésként fölmerül – csak létrejöttének életfolyamatából világítható meg... A reneszánsz stilizáció, amelynek látókörébe a modell tiszta formájának időtlensége szerint kerül bele, bizonyos értelemben és bizonyos mértékig elrejtje e modell időben kifejlődő életének megértését; s miközben egyébként minden érettebb művészi szemlélet teljességgel különválasztja az ábrázolás és az ábrázolt jellegét (az érzéki vagy banális ábrázolásnak nem kell érzékinek vagy banálisnak lennie), addig itt a stílus jellege és hatása mintha elkerülhetetlenül rávetülne a tárgy személyes valóságára. Az embert ez a stílus megjelenésének olyan rétegébe ragadja meg, amely eltávolít bennünket életének valamely meghatározott intuíciójától – s úgy hat, mint ennek az embernek a zárkózottsága, amely őt, mint a művészetten kívüli személyt jellemezné!”²⁴ Simmel sorai egybevágóan a *Ginevra de' Benci portré* lelki tartalmaival, és még inkább, ha Beatrix királynét látjuk meg abban.

A portré bécsi eredetével korábbi tanulmányunkban foglalkoztunk, itt csak annyival egészítenénk ki mindazt, hogy akár még Mátyás életében ideiglenesen, vagy véglegesen is Bécsbe kerülhetett, gondoljunk csak Mátyás bécsi tragikus halálára és az azt követő, Magyarországra nézve instabil politikai helyzetre.

JEGYZETEK

- 1 LEONARDO da Vinci, *A festészetéről*, Ford. GULYÁS Dénes, Corvina, Bp.,1973,83
- 2 <http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/202309/pdf/8-T%C3%B3th-M%C3%B3dy.pdf>
- 3 TÓTH Csaba, *Leonardo-tanulmányok*, Savaria University Press, Szombathely,2023,265-282
- 4 Az érvelés Leonardo *Trattato della pittura*ban leírt történetből indult ki, amiben a művész Máttyás királyt teszi meg döntőbírónak a költészet és a festészet rangsorolásában, a kedveséről írt költemény és a róla készült portréfestmény kapcsán. (LEONARDO,30) A festészet „a 14-15. században, a reneszánsz virágkorában valóban megelőzte ’múzsá’ társait, – a zenét és a költészetet – a következetesen antropomorf , az evilágiságban szadad és sokoldalúan fejlett embert központba állító kompozíció megteremtésében, tehát a harmóniát érvényre juttató ’természetábrázolásban.” ZOLTAI Dénes, *Az esztétika rövid története*, Helikon, Bp. 1997, 87
- 5 November 14-én. „Ferdinándnak hat törvényes gyermekén kívül számos törvénytelen utódja is volt... Az aragónia spanyol uralkodók csak Beatrix születése előtt tizenöt évvel, 1442-ben foglalták el a nápolyi trónt...” SUMONYI Zoltán, *Máttyás fényében árnyékában – Aragónia Beatrix*, Gabo, Bp. 2011,14
- 6 SUMONYI,27. „Eleonóra 1473 májusában – a kor szokásaihoz képest igen későn, huszonhárom éves korában – férjhez ment Ercole d’ Este, Ferrara-Modena uralkodó hercegéhez, és ezzel egyidőben Beatrix is önálló udvartartást kapott... ami azt jelenti, hogy akkor az ő kiházasítása körül is előrehaladott politikai tárgyalások folyhattak... A francia király Lorenzo Medici közvetítésével saját elsőszülött fiának, Károly trónörökösnek akarta megszerezni Beatrix kezét... Voltak történészek, akik úgy vélik, hogy (Ferdinánd) akkor már I. Máttyás magyar királyt szeretne volna megnyerni leendő vejének.” SUMONYI,26. „Beatrixnek már tizenhét éves korában nagy adósságai voltak, sőt ’régi adósságai’ is, amelyeket szintén a kincstárnak kellett törlesztenie. Nyilvánvaló tehát, hogy Beatrix nem tudott bánni a pénzzel, és korán hozzászokott a könnyelmű költekezéshez.” SUMONYI,28
- 7 Steve NORDING, *Máttyás király magánélete*, Anno Kiadó, Bp. 2002,122. Steve Nording, Nemere István egyik írói álneve. Történeti témájú munkáiban, a levéltári források és dokumentumok sorai közt olvasva sajátos dramaturgiai érzékére hagyatkozva újszerű logikai összefüggéseket képes megfogalmazni, amivel természetesen nem szükséges mindenben egyetérteni, azonosulni.
- 8 SUMONYI,7. Podjebrád Katalin „királyné halála után Ferdinánd fölajánlotta Máttyásnak egyik leánya kezét, de a kisebbik Hunyadi-fiú akkor még a nyugat-európai uralkodókkal akart szorosabb szövetségre lépni... Akkor, 1464-ben még Aragónia Ferdinánd idősebb leánya, Eleonóra jöhetett szóba Máttyás jegyeseként, de időközben Eleonóra a ferrarai herceg felesége lett, így kilenc-tíz évvel később a magyar király a tizenhét éves Beatrixért küldhette követeit.” SUMONYI,8
- 9 SUMONYI, ui.
- 10 NORDING,123-124. A tanulmányunkban mi is azt állítottuk, hogy Máttyás, talán Lorenzo de’ Medici közvetítésével rendelte meg a portrét Verrocchio műhelyétől. A *Trattato della pittura*ban olvashatunk róla, miként reagált Máttyás király kedvesének portréja láttán. (Tanulmányunkban idéztük is.) „Ezért aztán a Máttyás által kapott kép a valóságnál biztosan sokkal szebb királylányt ábrázolt, mint amilyen Beatrix az életben volt. Bár nem volt éppenséggel csúnya, de az a kimondott szépség sem volt... mindkét fél tudatában volt ennek a kegyes csalásnak, és amikor meglátta a festményt, annak esztétikai értékéből bizonyos százalékot levont...” NORDING,125
- 11 „A szépség az érény ékessége.”
- 12 NORDING, ui. A spanyol származású apródot „egy napon megfojtva találták meg a hálószobában. A tettes vagy tettesek kötéllel fojtották meg a fiatalembert.” NORDING,123-124
- 13 NORDING,124
- 14 Leonardo öt évvel volt idősebb Beatrixnél, 1474-vagy 75-ben, amikor a portrét festhette Leonardo 22-23 éves.

- 15 NORDING,131. Erről „Budán akkor senki sem tudott. Egyfelől Nápoly messze volt, másfelől ott sem volt mindenki birtokában az adatoknak. A terhelő tudással csak néhányan rendelkeztek, ezek pedig Ferdinánd, az apa parancsára hallgattak... Magyarországra már csak olyanok kísérték és kísérhették el Beatrixet, akikben Ferdinánd és a lánya megbíztak.” NORDING,122. A leírt portré épp Laurana büszkje.
- 16 „Izabella királyné 1465. március 30-án, negyvenegy éves korában meghalt...” SUMONYI,23
- 17 BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Mátyás király*, Magvető Könyvkiadó, Bp. 1983,221-222
- 18 BALOGH Jolán, *Mátyás király és a művészet*, Magvető Kiadó, Bp. 1985,380. „Beatrixnek külön szabója volt, a nápolyi Simone (Simone sarto da Napoli), 1487-ben tűnik fel az udvarban, ettől kezdve hűségesen szolgálta Beatrixet mind Magyarországon, mind pedig hazájában, még 1507-ben is az özvegy királyné udvarában élt Nápolyban.” BALOGH,398. Tanulmányunkban rámutatunk, hogy általában a *Ginevra de' Benci portrén* látható piros ruhához hasonló szabású és színű ruhában ábrázolják a Corvinák illusztrációi Beatrixet.
- 19 Tanulmányunkban arra is utaltunk, hogy Leonardo valószínű, csak rajztanulmányt készíthetett Nápolyban Beatrixről.
- 20 Antonio BONFINI, *Beszélgések a szüzességről és a házasság tisztaságáról*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1985. Leonardo a *Ginevra de' Benci portréban* ezt nem tette meg, mégis Mátyás szinte rajongással csodálta ezt a művét. „Leonardo egyik értekezésében, a *Trattato della pittura*-ban kiemelkedő és jelentős szerepet juttat Mátyás személyének, amikor döntőbírónak teszi meg a költő és a festő között, és a festészet elsőbbségéről szóló szavakat Mátyás szájába adja. A jelenetet végig gondolva felmerül a kérdés, vajon Leonardo nem volt-e valamilyen közelebbi kapcsolatba a magyar királlyal, nem kapott-e közvetlenül valamilyen megbízást? Kérdés, amelyre felelet nincs, de mégis számolni kell vele.” BALOGH,278. Tanulmányunkban mi is ebből indultunk ki, vagyis abból, hogy a festő, aki Mátyás kedvesét lefestette, és elvitte a király születésnapjára, nem lehetett más, mint maga az ifjú Leonardo, és akkor a kép sem lehetett más, mint a *Ginevra de' Benci portré*nak nevezett világhírű munkája.
- 21 Madonnaképeiből, angyalábrázolásaiból a *Ginevra de' Benci portrén* tapasztalható lelki vibráció teljesen hiányzik.
- 22 Georg SIMMEL, Rembrandt, Ford. BERÉNYI Gábor, Corvina, Bp. 1986,16,21
- 23 Ui. 17
- 24 Ui. 20

TAKÁCS NÁNDOR

Bakonyicum

BETYÁROK A SIONON

*Tönkölös-hegy,
Bakonybél*

Előbb a kék barlang jelzésen,
később a Szabó-árok kidólt fái
közt másztam fel a Tönkölösre.
Útközben árnyak leselkedtek,
de egyiktől sem féltem. Nem így
tett kutyám, ki nevének dacára
nyúlszívű kopó volt, s dermedten
nyüszített a völgy bejáratában.
Máskor egyedül indultam a hegy
sűrű páráján keresztül. A tetőre érve
senkit sem találtam. Egy kopár szikla,
nem messze a csúcstól, jelölt valamit
a szeles tágasságban. Lehiggadtam,
s már nem mardosott a szégyen.
Lassan ereszkedtem le a hegyről, akár
egy szökött elítélt, látszólag szelídülten.

TETTHELY

*Szabó-árok,
Tönkölös-hegy*

Legyalulták a hegyoldalt. Nemrég
szarvasok édenkertje állt itt, dagonyáik
hűvös párája ellepte az árkot, s feljebb,
a sziklálknál örökzöld boroszlán tenyészett.
Ma gyomok kétméteres szárai állnak őrt
az úton, mit a hegybe vájtak, s mely a feldúlt
borzvár régi kapujánál tér le a műútra.
A kanyarban vesztegtek. Hátha számít,
hogy fel tudom sorolni, mi minden élt itt.
Vagy csak hadonászok majd az erre haladóknak,
összefüggéstelen szitkokkal a számon.

ÉVFORDULÓ
*Som-hegy,
Szárász-Gerence*

A Nagy- és Kis-Somhegy hágóján
inget kellett váltak, éppen tizenöt
évvel azután, hogy a Bakonyba
érkeztem. Odafent viharvert bükkfa
fogadott, rajta nyugtattam szemem,
amíg fölszáradtam. A másik irányban
a Kőrös-hegy radarkupolája látszott;
nekem alatta, a völgyben vitt haza az
utam – akkor, tizenkilencben, még abba
a házba, ahonnan a hegyekbe először
indultam, s csaknem hógutát szereztem.
A Som-hegyre már felkészülten másztam,
hogy a verejtékkel együtt más terhektől is
szabaduljak, s a patak völgyében csorogjak
hazáig a csontszárász mederben.

FÁBIÁN LÁSZLÓ

„Az vagyok még, aki voltam”

GYÉMÁNT LÁSZLÓRÓL

Már semmi ismeretlen elől nem rejtőzöl.

Omar Khajjám

Mióta világ a világ, a művésztől – lettlégyen akármilyen műnem képviselője – nemcsak a szakmai színvonalat, de a befogadó közeg normáinak követését csakúgy elvárták – hol egyéni befogadói, hol tágabb menedzseri kör (érdekcsoportok, pártok, galériák), magunk tanúi lehettünk/lehetünk, állami intézmények. Rögtön érdemes megjegyeznünk: általában a szakmai nívóból inkább engedtek, semmint a normákból. A bolsevizmus idején a párt – ideológiai érdekeinek megfelelően – hivatalos normaként (egyszerűbben: szovjet mintára) az ún. *szocialista realizmus* követelményét állította a művészek elé, a Kádár-érában pedig világossá tette, hogy *támogatott, túrt* és *tiltott* kategóriába sorolja az alkotókat, ami – természetesen mennybe menesztést, szerény megélhetést, ellehetetlenítést jelentett – besorolásuk szerint. A támogatottak teljesítették a szocreál normáit, a túrtek inkább maradtak a 19. századi eszményeknél, míg a tiltottak nem mondtak le a „föllazító” nyugati törekvések „majmolásáról”, az avantgardizmus „útvesztőiben bukdácsoltak”, nem ismerték el a szocreál esztétikai mindenhatóságát. Mindez sablonosnak hangzik, de hát sablonos is volt. Ugyanakkor jelezniük illik, akadtak (ki a megmondhatója, milyen meggondolások alapján) átfedések, pontosabban kicsúszások, összecsúszások a kategóriák között. Az eszme hivatalos szolgálai minden esetre éberem örködtek, nehogy a „romboló nyugati szellem” – akár könyv, akár kiállítás, akár film vagy bármilyen előadás formájában megzavarja akár az alkotókat, akár a befogadókat, kemény ideológiai irányítást, sőt, ideológiai nevelést írtak elő a művészet területére is. A párt, a Központi Bizottság időről időre hivatalos állásfoglalással jelezte aktuális kívánalmait vagy marasztalta el az „ellenséges” jelenségeket.

Ahhoz, hogy egy olyan hosszú, fordulatos életpályát, mint Gyémánt Lászlóé, megértsünk, legalább ennyit előre kellett bocsátanunk, miféle kulturális politikai szituációkban keletkeztek – a kezdetektől fogva izgalmas, sokak figyelmét, de még rokonszenvét is elnyerő grafikái, festményei, fotói, vagy teszem azt kirándulásai a színház, a film területére – művei. Indulásától fogva jelenség is volt, nemcsak egyszerűen alkotóművész. Azzal mindenki – tanárai, kollégái, közönsége – mindig tisztában volt, hogy rendkívüli tehetséggel van megáldva, mi több, azzal a következetes és tántoríthatatlan elszántsággal szintén, hogy megvalósítsa mindazt, amire képességei elrendelték. Hamar nyilvánvalóvá lett az is, hogy ehhez megszerezte a szakmai-technikai fölkészültséget; mondjuk úgy: szakmájában, amihez nyúl, abból bravúros eredményt produkál. A gond inkább az vele, hogy nem érdeklik a hivatalos normák,

fütyül a szocreálra, még ha az formájában – ahogy teoretikusai többször megfogalmazták – realista is (tartalmában pedig szocialista; ez utóbbival – persze – az égvilágon semmit nem lehet kezdeni, mivel üres fikció). Maradva hát a realizmusnál, azt már a 19. század második felének esztétikai gondolkodása pontosan tudta – ha csak nem valami korszakot jelöl vele – azonos a naturalizmussal. (E sorok írója egy tanulmányában a múlt század 60-as éveinek végén *programnaturalizmusként* azonosította a szocreált.) A realizmusról és a naturalizmusról, jeles 19. századi irodalomtudósunk, Haraszti Gyula írja: *E két műszó alapján véve azonos fogalmakat jelöl, a valósághoz vagy a természetességhez ragaszkodást, azaz élethűségre törekvést.* (1886-os írása a naturalizmusról, mint az akkorra már burjánzó irodalmi, művészeti irányzatról készült.) Minderről megint csak azért ejtünk szót, hogy közelebb hozzuk azt az ugyancsak kivételes képességet, amivel a rajzoló-festő Gyémánt megfelel a látvány hűséges megidézésének, noha korántsem pusztán ez a reveláció a célja, ellenben mindenképpen alapja annak, amit a világról nézőjével közölni óhajt. Pályára kerülésének idején a diktatúra normái ellenére már különböző szeszekről erjedezett a magyar művészeti élet. Részint jelen volt a klasszikus avantgárd hagyománya – még élő, egykori művelői (Kassák, Martyn, Lossonczy, Gyarmathy, Bálint stb.) közelségében, részint, ha fölületesen is, érkeztek ismeretek a kortárs külhoni avantgárd törekvésekről, amelyek többféle lehetőséget is föltártak az érdeklődők előtt. A figuratív vonzalmú, pályájukat azonban megszakító ideológiai terror elnyomottjai (Mácsai István, Sikuta Gusztáv, Pap Oszkár, Máriási Masznyik Iván, Erdély Miklós stb.) találkoztak a Főiskoláról a szocreál undorával kikerülő fiatalabbakkal, Csernus Tibor, Veress Sándor László, Kóka Ferenc, Korga György, Altorjai Sándor, a vele egyidős Gyémánt, vagy Lakner László, Szabó Ákos, az Iparművészetiről Orvos András a figurális, vagy nevezzük éppen realizmusnak, naturalizmusnak, új fölfogásával vágtak neki a pályának – alighanem a pop art és következményei (hiperrealizmus, fotórealizmus, de assamblage szintén) csak beszivárgott hatására szintúgy, nem hagyva figyelmen kívül a szürrealizmus mindenképpen élő hagyományát.

Magától értetődik, hogy – fogalmazzunk az egyszerűség kedvéért így – mind-egyikük más és más módon alapozott a naturalizmusra – esetleg hagyatkozva a befogadók hagyományosabb iskolázottságára, és fölöttebb eltérő színvonalú (élet)művek jöttek létre – mondhatjuk befejezett múltban, mivel a pályák többsége lezárult. Gyémántot technikai könnyedsége, merész kompozíciós hajlama, és nem utolsósorban biztos ízlése jószerivel eleve elrendelte, hogy magába szívjon minden kísérleti készletet, ugyanakkor a nézőnek megvan az az érzése, hogy egyáltalán nem kísérlettel, hanem kiérlelt, kidolgozott művekkel szolgál. Amikor a 60-as évek derekától sorra jelentek meg a hasonló indíttatású festők – többek a Mednyánszky Galériában – a jelenséget az egyöntetűséget sugalló *szürnaturalizmus* elnevezés írta be a köztudatba (talán Pernecky Gézától eredően), noha ebből a távlatból jóval árnyaltabb helyzetértékelésre kínálkoznék esély. Ám jelen esetben Gyémánt László munkássága érdekel bennünket; ezúttal az ő jelentkezésének megítélése lényegesebb. Két műszó között választhatunk: hiperrealizmus és fotórealizmus.

Egy olyan tehetségű, képzettségű festőnek aligha okoz gondot a látvány fotográfiai leképezése (amihez még hozzátehetjük gazdag fotográfiai tevékenységét, közös munkáit barátjával, Szalay Zoltán fotóművésszel). Ugyanakkor számára ez az a biztonság alap, amely kinyitja számára az esélyt személyesre, individuálisra formálni festői üzenetét, aktuális mondandóját, Ez a közlemény mindenekelőtt azt kívánta világossá tenni, hogy létezik egy más, egy szabadabb világ, amely nemcsak másként működik, alapvetően a művészetről is másként gondolkodik, az alkotó szellem szabadságát elkötelezetten (mondhatni: törvényesen) tiszteli, nem korlátozza normatív esztétikákkal, mint az *egydimenziós* kulturális politika, amely legföllebb a posztimpreszionizmusra telepített szocreál dogmáját kínálja a művészetnek Magyarországon. (Meg kell jegyeznünk, a szerveződés, a korlátok tágítása szempontjából nagy jelentősége volt Molnár Sándor Zuglói Körének, illetőleg az első, 1968-as Iparterv-kiállításnak, egyéb akcióknak; például a Szürenon csoport szerveződésének Csáji Artila kezdeményezésére.) A fölismerés, hogy a norma megkerülhető, úgyszólván robbanásszerűen átstrukturálta a hatvanas évtized magyar művészetét, noha nem a dogmatikus kulturális politikát, azaz a három T továbbra is osztályozta az alkotókat. Gyémánt korszakosan emblemikus képpel lépett a közönség elé: az 1964-es, az Ernst Múzeum kiállításán bemutatott, a sajtóban folzúdulást keltő (lásd: Magyar Nemzet) *Cosmopolis* egyértelműen a korlátlan nyilvánosságra vágyakozó magyar társadalom szellemiségét, vonzalmait, vélelmezett ismereteit, netán ábrándvilágát, tárgyi-szellemi sűrítményét tárja föl a korabeli, az elfojtásokban raboskodó befogadói szemlélet számára, és írja be ezt a megkerülhetetlen gesztust a modern magyar művészet történetébe.

A kép rendkívüli ikonográfiája és a jelek esetlegesnek tetsző, ám mégis tudatos *gondolati szerkezeté* komponálása, libegő tárgyszerűsége, figuratív absztrakciója, ha tetszik par excellence ikonokkal írja le azt a szabad és mégis határozott *vágyteret*, amelyet a *Cosmopolis* cím jelöl ki egy korántsem fiktív térképen. Olyan helyet, ahol mind az anyagi, mind a szellemi javak mindenki számára elérhetőek. Hogy merre kell keresni ezt a tájkot, egyértelművé teszi a német nyelvterületen jól ismert és vörös (jegyezzük meg a helynév szintén az!) nyílban beidézett irányjelző: *Einbahn* – a térképszerűen balra – tehát *Nyugatra* tájolt „egyirány”. Fogalmazhatunk úgy akár: szemet szűrőan pimasz üzenet mind a szín, mind pedig az irány a baloldaliság elorozott, hivatalos dogmává merevített közegében. A pártaspektuson túl azonban merész üzenet, félreérthetetlen hitvallás a szabadság mellett. És nem lehet elégszer hangoztatni eredetien új festésmód, amely még a kubizmus összegező szakaszának applikációit is megidézi. Ismereteim szerint nem született hasonlóan kapitális mű a korszak és a festői kifejezés egymásra kopírozásából, ami egyúttal azt ugyancsak jelenti, hogy Gyémánt markánsan saját: tragikusan groteszk hangot ütött meg a formálódó figurális avantgárdban akár azzal, hogy reflexiói közvetlenebbül irányulnak a társadalmi közérzet problémáira, elvitathatatlan tőle egy finom, de határozott kritikái él. Ez a narratíva már megmutatkozott a vizsgabizottságnak sok gondot okozott diplomamunkáján, *Az életben maradtak karneválja* (1963) című hangulatában fájdalmasabban groteszk kompozíciójában. De talán érett *danteszekeknek* is minősít-

hetjük (a kötelező optimizmussal szemben bizonyosan) akkori munkáinak jelentős részét. Gondolok itt olyanokra, mint a félreismerhetetlen Dali-parafraízisnak tetsző *Az idő melléktermékei* vagy az *Emlékek* ébredése, netán a tematikailag is a leendő életmű egyik tematikai súlypontját előlegező *Jazz*, vagy a különös szépségű *Beatles*. Annnyit máris előre bocsáthatunk, hogy a grafika szellemi-formai ekvivalenciája a festmény-főművekkel mindvégre nyilvánvaló; elég talán a 2002-ben alapozott vászonra készült, lenyűgöző szénrajzára, az *Estragon és Vladimirra* utalnom.

(Domanovszki jól sejthette, merre felé veszi Gyémánt az irányt az övénél szabadabb formálást támogató Hincz Gyula keze alatt, amikor nem akarta kiengedni leendő tanítványát az ő irányítása alól.)

1965-ben önálló kiállításon mutatkozott be a fiatal művészek klubjában, ez a kiállítás minden bizonnyal mély nyomot hagyott a klubhoz szorosabban kapcsolódó kollegái között, hiszen hosszú éveken át, még 1970-es távozta után is sokan emlegették. Nagyon is érthető módon elsődlegesen bravúros, elegáns, könnyednek tetsző, mégis magabiztos előadásmódja okán, amely nyilvánvalóvá tette, hogy az alkotó nem sorolható mereven egyetlen létező irányzathoz sem, vagy ha mégis, hát akkor az összes neoavantgárd figurációhoz (föltétlenül bele értve a pop artot), egy olyan rajzkészségű művésztől, mint Gyémánt nem várható el, hogy talán legbiztonságosabb (eredendő?) kifejezési eszközét ne úgy használja, ahogy azt az aktuális föladat, cél, eszme megkívánja, alighanem ez lehet – a ráépülő sikeresség mellett – egyik kiváltója (mindmáig?) a pitáner féltékenykedéseknek, amik – saját bevallása szerint – lehangolón hatottak/hatnak a kollegialitást nagyra becsülő művészre. Emiatt tudta mindenkor örömmel fogadni a hozzá elveken, emberi tartásban, erkölcsben közeli társakat.

(Abban az időben egyébként tudni lehetett, éppenséggel illet tudni, legjobban úgy védhetjük magunkat, ha kölcsönösen egymást is védelmezzük. A korszellem föltétlenül ezt sugallta.)

Kétségtelen, a „fenegyereknek”, sokan tekintették annak az induló művészt, hirtelenjében megsokasodtak föladatai (és persze lehetőségei), két esztendővel viszonylag zártkörű bemutatkozása után kiállítása nyílhatott az akkorra már „elhíresült” (Korga György 1964-es hatalmas közönségsikert arató kiállítása) Mednyánszky Teremben, ahol nem maradt el az ő sikere sem, amit egyébként megelőzött már – mint láthattuk – szakmai híre, valamint az a várakozás, hogy mit mutathat be az a fórum, amely nyilvánvalóan a kulturális politika szelepeként működött az egyre feszültebb szellemi közegben. Ezúttal a Terem kirkat-ablakában Dali-idézetek csábították a kíváncsiszkodókat. Ebben a nyilvánossági formában félreismerhetetlenül jelentkezett a nagy magyar nemzeti skizofrénia, amely – szokásához híven – egyszerre akarna kétféle teljesíteni (vagy éppen vágni, ha annak érzi szükségét), ami általában sosem a tisztázás felé, rendre a zürzavar felé taszigálja az ügyeket. Elkövetkezett a demokrácia-deficit jellegzetes elleplezési kísérlete, hogy szalonképesebbé tegye a „legvidámabb barakkot”, ám ne sérüljön a diktatúra. A kulturális politika a rugalmasság látszatával igyekezett ehhez hozzájárulni, az ideológiai küzdelemben eltolta állásait a sugalmazott, olykor teljesen otromba, marxista kritika felé, amely mintegy a pártirányítás indirekt (?)

eszközöként jelent meg. Aki azonban nyitott szemmel, nyitott füllel és a bőrén érzékelte a valóságot, megértette azt a rafinált szimulakrumot, amit a kulturális politika jelentett az igazi kulturális élet helyén. És Gyémánt valóban föltárta magának ezt az önellentmondását az őt nyugtalanító, szorongató világnak, művészi reflexióját egyforma biztonsággal testálta festményeire, valamint az azokkal *ekvivalens* nagyméretű, technikájukban egészen változatos grafikáira – már az indulás éveiben (*Ikarosz variációk*, *Korunk kórképe*, stb.). Végvári Lajos *Nem megy simán e honban* című kiállítási előzetesét azzal zárta, hogy Gyémánt „biztoskezü” ígérete a magyar festészetnek.

Gyémánt egyre rosszabbul érezte magát ebben a szélsőségesen manipulált közegben, amelyben ugyan kiállításokhoz is juthatott egyelőre (1968: Eötvös Klub – betiltva, Budafoki Művelődési Központ; 1969: Nagykorös, Nemzetközi Jazz Fesztivál; 1970: Győr, Képcsarnok), de a meg sem nyílt kiállítás betiltása a mindenható Aczél György részéről (akit egyébként bosszanthatott a helyszín liberális híre), világossá tette: a rendszer lényege mit sem változott. De nyomatékositották olyan atrocitások, mint útlevel híján lemaradt egy bécsi kiállításról, amelyen találkozhatott volna a mesterének tekintett Salvador Dalival, majd egy személyre szóló hollandiai meghívásra mást küldtek helyette. Igaz ugyan, hogy 1968-tól belekóstolhatott a pedagógiába zebegényi szabadiskolájában, de ez sem tudta visszatartani, 1970-ben elhagyta az országot. Röpke kölni tartózkodás után Londonban kötött ki. Ezzel gyakorlatilag új fejezet kezdődött életében, következésképpen művészetében.

Londonban művészcsoporthoz szervezett szellemiségéhez közelálló fiatalokból, tanítványokból *Group Five* néven, beszállt egy *Zydlar* nevű galériába szervezőként, árverések látogatója-, vásárlójaként, ami jó hasznot teremtett az üzletnek, 1971-ben maga is bemutatta képeit a galériában. Az angliai képek kompakt fekete háttere, sötét tónusa (*Get up, stand up!* későbbi visszapillantása utalni látszik helyzetére. Ezt még követte néhány angliai kiállítás, 1973-ban viszont már a bécsi Amerikahaus vendége egy jazz-kiállításra, és Bécsbe is költözött. Alapos készülődését meséli: *Sokat mentem esténként a Bull's Headbe. Ebben a pubban minden este élő jazz szólt különböző együttesek közreműködésével... bizony sokat kellett fizetnem. de meg kellett tennem, mert ezt úgy fogtam fel, hogy már nem egyszerűen szórakozni megyek oda, hanem a készülő kiállításomhoz gyűjtök anyagot. Este fotóvázlatokat készítettem, egész nap viszont festettem.* Na igen, a naturalista művész modell-gondjai! És – persze – a megoldás.

A magyar bíróság távollétében több, mint kétéves börtönbüntetést szabott ki rá („alkotmányosan” szokásban volt ez a bornírt formáság, noha az *esetleges* zsarolhatóságot is főnntartva), Ausztriában pedig a hetvenes évek végén állampolgárságot kapott. Bécsben társtulajdonosa lett a *Cobenzi Galerie*-nek, de hasznos német kapcsolatokat is sikerült kiépítenie. Két jelentősebb kiállítás is kötötte új hazájához: egy Bécsben (1974), egy pedig Welsben (1978). A bécsi képek Gyémántja jóval túl van már azon, hogy egyszerűen „biztoskezü” mesternek, pláne „ígéretnek” minősítsük, inkább azt hangsúlyoznám, hogy tökéletesen aszúrban van a korszak legfontosabb

trendjeivel, nem pusztán befogadta – teszem azt – a pop és a hiperrealizmus hatásait, sikeresen, meggyőzően magára formálta azokat – megtartva a szürrealizmus ideáihoz (a tárgyak többletjelentése, az asszociációk fölszabadítása a kényszeres logikától, a saját-valóság hierarchiája stb.) ragaszkodó szemléletét, sőt, tovább finomította a megjelenítés eleganciáját. Figyelmezve egyúttal Gyergyai Albert hajdani, ám máig érvényes összegzésére, miszerint *A mai szemlélet a szabadságot, a kifejezést, a hangot értékeli: megannyi oly imponderábiát, ami most messze van a zárt formáktól. A hazai kötődések ismételen és emlékképekként fölbukkannak (Autobiográfia (1976), Nőnap (1977), nem különben a karakteréhez közelálló aggodalom (A történet vége (1977), ám ott van nem egészen kritikátlanul a fogyasztói társadalom, a bőség ideálja, de az irányt mutató nyíl már északra áll a virtuális térképen, azaz a Supermarket (1978) című hatalmas tablón (140x200 cm). A korábbi Beatles helyett pedig az ugyancsak nagyméretű Mr. Head (1977) tulajdonképpen csak „részlet” egy futó filmből, a megfelelő helyen elvágható, mutatja a perforáció és az olló). A szintúgy 1977-es Szürke rémület vagy a talányosabb UN. (1978) alighanem többet árul el alkotója lelkiállapotáról.*

Újabb meghatározó fordulat életében: 1982-ben hazatért. Már Bécsben megfogant benne a gondolat. hazatérte után pedig hamarosan szervezni kezdte az Új Gresham Kört azokkal a kollégáival, akikkel – Csernus, Mácsai, Eigel, Szabó Ákos, Kóka – szellemi közösséget érzett, és akikkel törzsasztaluk volt a Gerbeaud Cukrászdában.

*

1982 utáni és – szerencsére máig gyarapodó – festészetének áttekintéséhez érdemes lehet tematikus szempontokat követni, méghozzá nem is önkényesen, kínálkozik a metódus. Semmiképpen nem jelenti azonban azt, hogy ezek az életműben élesen elhatárolódó fejezetek, többnyire éppen azt látjuk, hogy egyes témák, egyes motívumok föl-föl bukkannak időnként, néhányuk pedig – fölthetőleg a rendezettebb viszonyok között – hosszabb kifutásban megalkotják ezeket a fejezeteket. Ugyanakkor mintha a megélt tapasztalatok higgadtabb világlátásra, helyzetértékelésre (ha szabad így fogalmazni) ösztönzik. 1989-ben festette hatalmas tablóját (205x205 cm) a jaltai konferenciáról, a második háború utáni világ sorsát „eldöntő” Churchill, Roosevel, Sztalin hármáról a jól ismert, agyonidézett fotó alapján. Gyémánt mintha a múlt ködének bizonytalanságába taszítaná a jelenetet: levegőben ül a nagy triász, lábuk alól elfolyt a talaj, de még lábuk is lecsordogál, a háttér pontosan olyan szürkésbarna, mint ők maguk – utalás lehet a „kibarnuló” régi fekete-fehér fotókra. Inkább árnyak ezek a figurák, egy nyomasztó álom emlékei – szürke arcukkal, bár Sztaliné (célzatosan?) mélyebben olvad a baljós háttérbe (mögüle Molotov figurája sejlik), írások, fragmentumok az eseményről – fölöttük, mellettük. A kép címe teszi egyértelművé a festő véleményét: *Kft. Szabadjon mégis úgy föloldanom: korlátlan felelőtlenségű társaság.* Ha párhuzamba állítjuk a képpel az 1990-es *Világtűkör* ugyancsak meglehetősen színtelen (egyazon okkeros-feketés) gesztusainak sivárságát,

a WORLD-beírást egy fehér tükörbe, akkor akár a Kft. eredménye tárul elénk. Ha még a Kft-vel egyidős *Áldjon vagy verjen sors keze...* is idecítálható, akkor a keserű „csakazértis” fekete ironiáját is kiolvashatjuk ebből az árulkodó önarcképből.

És akkor itt is vagyunk az önarcképeknél.

Ha az imént emlegetett összevetjük az 1971-ben Angliában készült *Hontalan önarcképpel*, annak majdnem totálisan fekete közegéből (a kiismerhetetlen semmiből) egy ámuló, groteszk kamaszarc fehérlik tétova várakozásban. 1989-ben itthon ez az arc szemüveggel, tónusosabban világlik a feketéből, hangsúlyosan vele együtt csupán a jobbkar és a kéz – az említett „csakazértis” ösztökéje: a mesterség biztos eszköze. Összeolvasva: a művész néz, gondolkodik és festeni fog – mindenek ellenére, ha kell! Ezekhez képest az 1977-es *Önarckép* már-már vidám merengése szembeötlő, a *Hetvenévesen* öntudatos összegzése fotórealista tárgyiasságot mutat. Önarcképet szükségszerűen fotóról vagy tükörből lehet készíteni, Gyémántnak egész pályáján kéznél a fényképezőgép, gyakran pontosan a beállítottfotó hidegségét viszi át képeire, többnyire azonban él a fölülrás eszközeivel, miként 1988-as rezignáltabb *Önarcképének* finom gesztusai mutatják. (Alighanem ebbe a témakörbe kellene beterelnem a Krisztina-képeket (második feleségéről), amelyek csaknem minden esetben egyúttal bonyodalmas önreflexiók is, ekként önmagukban egy tanulmány tárgyait képezhetnék; föladata lehet majd a Gyémánt-életmű igényesebb fölmérésének.)

A portrék egyébként a kezdetektől fogva szívesen vállalt föladatai festőnknek. Aki egyértelműbben próbálja áttekinteni és jellemezni ezt a hatalmas munkásságot, kapva kapnak a fotórealista besoroláson, magam már föntebb jeleztem: ennél összetettebb a jelenség. Mindössze azért hangsúlyozom még egyszer, mivel a par excellence arcképek szinte magukon viselik (összességükben és sokszor egyediségükben) ezt a megszorítást. Nagyon egyszerű lenne mechanikusan különbséget tenni a rengeteg portré között; jelesül, hogy némelyek megrendelésre, mások „ihletettségre” készültek. Hamar érkeznék a legváratlanabb esetekben a cáfolat. Ám a portréigény a képzőművészetben csaknem megszületésétől fönnáll – jöjjön az akár valamiféle mecenatúrából, akár egyéni alkotói ötletből. Gyémánt ezzel természetesen tisztában van, és ugyanolyan természetességgel és önbizalommal, munkássága ismeretében pedig festői bravúrral készítette ezeket a műveket, mint ahogy egyéb témáit is kezelte. Kárpáti Tamás *50 Gyémánt-portré* címen összeállított egy nívós albumot, amelyben mind az ötven kép megtalálja reflexióját – szépíróktól, kritikusoktól, más baráti érdeklődőktől. Ekként vélhetőleg megbocsátható, hogy itt és most szubjektív válogatásban térünk ki erre a fenoménra. Nem föltétlen metaforikus értelemben – ezek a portrék bizonyos értelemben önarcképek is; kisebb-nagyobb hangsúllyal magukon viselik alkotójuk viszonyát az alanyokhoz. Jócskán vannak olyanok, amelyek vitathatatlanul az alkotó élményét (élményét, nem benyomását) adják át, közvetítik a választott modellről. Számomra például kifejezetten meghatóak főiskolai mesteréről, Hincz Gyuláról készített arcképei. Az 1986-os *Hincz memorial* – témájának megfelelően – az elmúlásból fájdalmas múlandóságában fölidézett halott emléke; az érzelmi vihar csillapodtával, három év múlva már a bölcs oktató, a kiváló öreg kolléga néz ránk – majdhogynem

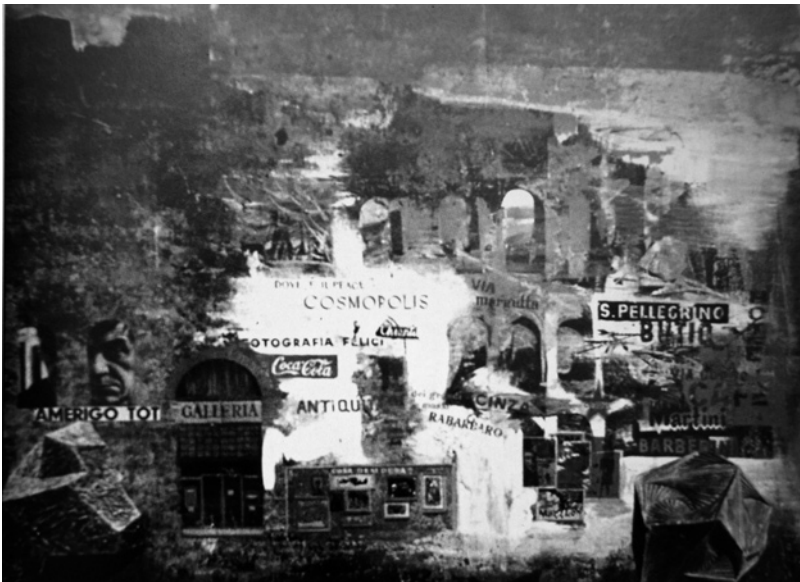
vallatólag (mármint, mit tesznek a világgal? – kérdi eszményei hanyatlásában). Az anynyiszor megidézett barát, Amerigo Tot meg úgy hajol be az 1999-es portré diagonáljába, mintha ugyancsak a létrejött eredményeket firtatná. Hasonlóan „olvasható” gesztusok, beállítások, színek, fintorok egyénítik – csak a fősorolás kedvéért – Teller Ede, Határ Győző, Frank János, de akár Makk Károly jellegzetes, *morális tapintatossággal* megformált arcképeit, még inkább az Estragonként vagy Vladimirként a halhatatlanságba emelt Garas Dezső és Darvas Iván portréját, nem is szólva a két leprangolt világbohócot megteremtő szikár Samuel Beckettét.

Amikor rátérek Gyémánt László legtöbbször és alighanem legtöbb oldalról körüljárt témájára: a jazzra, máris kiegészíthetem azzal, hogy a portrézás ebben is jelentős szerepet kapott, például a felejthetetlen dobosról, Kovács Gyuláról, ahogy a festő mondja: az *én Gyulámról* készült munkáit az előző témakörben is említhettem volna. Mégis, ez a szenvedélyes, szeretetteljes azonosulás, a vágy: *pour trouver des hommes* (André Breton szavaival) jelezheti azt az egész pályán végig húzódó érdeklődést a Jazz iránt, amely újabb és újabb közelítésekben nyilvánult meg. Már a budafoki kiállítás ennek a témának szentelődött, és hiába próbálta Aczél György lebeszélni a folytatásról, Gyémánt – a *tiltást* is vállalva – hűségesen kitartott szenvedélye mellett. Csáth Géza idézi egyhelyütt Anatole France abbóját: *A lelkek egymásra áthatlanok*; Gyémánt viszont mind azokkal a képeivel, amelyek együttesekről vagy jeles jazz-személyiségekről készültek, mind pedig azokkal az absztrakt gesztusokkal, amelyeket a jazz-zene ihletett (akárha „átkottázná” a hallott ritmusokat, fragmentumokat festővászonra), szembe megy az abbé véleményével: igenis, a lelkiségbe kíván áthatolni. Valami ilyesféle érzelmi reflexióra utalnak egyébként a portrékon, csoportképeken bepillanó színes gesztusok szintén. A 2003-as esztendő szemmel láthatóan főleg a jazz jegyében telik, de láthattuk, hogy mind angliai, mind bécsi tartózkodásai során foglalkoztatja a téma.

Bár úgy látszik, hogy a társművészetek közül elsődlegesen a zene izgatja, ám azonnal átlátja a vállalkozás szellemi izgalmát, amikor Darvas Iván megkeresi, vállalja el a *Godot-ra várva* színpadképének megtervezését. Darvas elképzelésében Beckett apokaliptikus darabja a huszadik századi magyar viszonyokat érintené, amiatt gondolt Gyémántra. A festő egy nap gondolkodási időt kért, majd másnap szinte kész terv skicceivel jelentkezett. Megalkotott egy végállapotnak tetsző színpadképet: egy kiszáradt, csonka fa maradványa jelzi a természetes környezet, az egész színpadot elborító civilizációs hulladék az ember által teremtett környezet pusztulását. A háttérfüggönyön pedig a szellemi kultúra kiürült, értelmetlen írásjegyei (?) böngészhetőek. Ebben a miliőben várakozik (eldöntetlen: kire, mire?) a két emberroncs: Estragon és Vladimir (Garas Dezső és Darvas Iván), akik ettől a pillanattól – láthattuk korábban – alanyai a festő ihletének. Darvas célzott rá, a nézők pedig meggyőződhetnek: Gyémánt egyenrangú alkotótársa lett a színháziaknak. Persze, festészetének számos vonzó jellemzői között megtalálhatjuk a színpadiasságot. Magától értetődik, pontosabban: a részben pop-artos indíttatástól, ugyanis az irányzat legjobbjai – Andy Warholtól Roy Lichtensteinig, Tom Wesselmantól Robert Rauschenbergig éltek a legkülön-

bőzőbb szcénák varázsával, de úgy gondolom, a hiperrealizmus sem idegenkedik tőle. Gyémánt ebbéli vonzalmát akár olyan hatalmas tabló is igazolhatja, mint a *Vérnisszás*, amelyen a „szereplők” – Körmendi Anna, Gyarmathy Tihamér, Gerzson Pál, de akár ő maga (és még sokan mások – azonosíthatók az egyik legnagyobb szakmai bemutatón: a kiállítás megnyitón. Valószínűleg – miként az az imént sorolt ottani popművészeket – 2009-ben Amerikában is ez a teatralitás ragadja meg első pillantásra (lásd: szabadságszobor vagy a Lincoln-emlékmű), hogy aztán a Mount Rushmore csodája, a sziklába faragott Nemzeti Emlékhely kápráztassa el elnökportréival, amelyek – aligha túlzás – már-már formaelemző témát adnak akár grafikai, akár festői megoldásokhoz. Kipróbálni a színt a nagyméretű vásznon, a színes olajfestéket és a jószerivel csak szürkéket (mintegy a fotóra hajazva); valójában azonban visszaadni a monumentalitás nagyszerűségét: az emberi istenség-igény fenséges szcénáját. Megkockáztatom, semmivel sem kevesebb erúdióval és tehetséggel, mint a pop legjobbjai, ideértve Jim Dine-t is.

Az utóbbi vélemény azt kívánta jelezni, hogy Gyémánt László művészete korántsem csupán a magyar művészet történetében értékelhető, hanem az elmúlt háromnegyed század szakrifikált nemzetközi jeleivel összemérhető, hatalmas életmű birtokosa, és mint ilyen magasodik modern művészetünk legkiemelkedőbb, legszínesebb teljesítményei között. Aki – Chestertonnal szólva – *mindig azzal próbálkozik, hogy formába öntse a fényt, hogy fölhasogassa napra és csillagokra...*

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Flora tabernája

Egy ideje megint kora hajnalban kelek. Szeretem ezt a csöndes „másvilágot”. Egyik reggel, ahogy elbámultam a Víziváros háztetői fölött – sötét volt még, a levegő langyos és párás, messze lent a Duna nem is hömpölyögni, hanem állni látszott –, ahogy a ködbe és homályba vesző túlpárt felé meresztettem a szemem, hirtelen kiestem a térből és az időből. A nagy víz érzete, a szagok, a finom permet, a felettem úszó, ibolyaszínben derengő fellegek... Mintha a Kykládok egyik apró szigetére csöppentem volna. Olyan erős hangulat volt, hogy azt éreztem, valóban ott vagyok. Ha megfordulnék, három hatalmas eukaliptusz törzsét látnám. Alattuk a kő kút, mögöttük Flora tabernája, ahol sok estét töltöttem, krumplilevest és csicseriborsó-főzeléket ettem, vörösbort ittam, bámultam a pulton sorakozó poros vitorlánhajó-maketteket meg a törzsvendégek falakra tűzött, szakadozott fényképeit, a színes ikonokat.

Hazamentem, nekiültem a regénynek, de egész nap ott motoszkált bennem, nem hagyott nyugton a hajnali eset. Estére eldöntöttem, hogy engedek a belső kényszernek, leírom azt, ami egyszer csak felmerült a múltból, és olyan erővel tört rám, hogy eltereli minden másról a figyelmemet. De mi az? A sziget? A falu? Flora tabernája? Honnan közelítsek?

Este van. Flora tabernájában pattog a tűz. A férfiak időről időre felmarkolják az asztalon összegyűlt mogyoróhéjat, a pörkölt csicseriborsó rághatatlanul kemény szemeit, a füge szikkadt csumáját, és egyetlen gyors mozdulattal behajítják a kemence nyitott tűzterébe. Aztán rágcsálnak tovább. Január van, talán február eleje. Nekem kellemes, tavaszias, nekik téli hideg. Írjam le a kemencét? A nyers kőből rótt, fehérre meszelt ház zugait? A kormos konyhából szállongó szagokat? Írjam le a falu főutcáját? A sziget egyetlen hegyét? A tengeröblöt Naxos felé? Ahogy csillog rajta az alkonyi fény? Nem szeretném, mert nem tudom leírni, pedig ha ezt nem írom le, akkor semmi sem olyan, amilyen volt. Hallom az öreg férfiak dörmögését, látom megfontolt mozdulataikat, ahogy törlik a mogyorót, csörgetik ujjaikon a szerencsehozó kavicsok rövid láncát. Ötven, száz, százötven évvel ezelőtt ugyanezek közt az öreg falak közt ugyanilyen öreg, borostás férfiak ugyanígy ültek, morogtak, nevetgéltek, csörgették a talizmánkavicsokat. Ilyen helyeken úgy érzem, az idő nem folyik, hanem van. Hogy az életünk olyan, mint Pascal gömbje: megismerünk, tapasztalunk, egyre növeljük a tudásunkat, de ahogy nő a tudás, úgy egyre nagyobb lesz a felület is, amivel az ismeretlenhez simul.

A szigeten is regényen dolgoztam. Azóta sem mutattam senkinek. Egyetlen sor sem jelent meg belőle. Hiába voltam ott? Kidobott idő volt? Talán nem. Talán igen. Talán nincs kidobott idő. Talán minden idő az. Hat-hét éve rá se bagóztam, de most elővettem azt a félig megírt könyvet. Este volt. Ahogy beleolvastam, a szöveg ugyanazt

az erős hangulatot ébresztette bennem, amit annak idején a szigeten éreztem. Magával ragadott az időtlenség képzete.

Talán épp ezt szeretném megírni. De nem megy. Megint ott vagyok, ahol az előbb. Hogyan írjam le? Honnan közelítsek?

Hegy falu. Keskeny, veszélyesen meredek völgy lejtőire és sziklagerincére települt. Úgy benőtte a követ, hogy a sziklát és az épített falat alig különböztetheti meg a tekintet. Minden fehér, a girbegurba falak, a járósínt kőlapjai, a kerítések, a lapos tetők. Az utcák még síkatornak is szűkek, legtöbbjük látszólag ötletszerűen, valójában a sziklafelszínt követve tekereg, itt-ott két-háromfelé ágazik, majd egy zsákutcácska végén tenyérnyi terecskét alkot egy gránátalmafa vagy ciprus körül. Minden ház egybeér, egyik ház a másik nyakában, egymás mellett, fölött, alatt, geometrikus rend nélkül, kiszámíthatatlanul. Boltívek, alagutak, erkélyek, váratlan helyeken induló lépcsők, az egyik egy kapuhoz vezet, a másikon felkapaszkodva a szűk utca folytatódik, a harmadik apró teraszba torkollik. Minden fehér, a járófelület is, melynek amorf kőlapjai olyan szorosan illeszkednek, hogy a téli esők, mint csatornán, végigrohannak az utcákon és lecsorognak a patakba, mely a falu közepén szalad lefelé kő medrében, boltozatos kútházak során átbújva, teraszos mosókádakat töltve színig. A falun túl idilli táj, olajligetek, ciprusok, zöldellő hegyoldalak, és a hosszan kacskaringózó „bizánci út”. Nyilván nem bizánci, de valóban évszázados lehet. Olyasmik ezek itt, mint nálunk a Dunántúlon a „római utak”.

Este a kafencionokból dörmögés hallatszik. Floránál pörkölt csicseriborsót ropgatnak, amerikai mogyoró héját recsegtetik ouzójuk mellett jó kedélyű vénemberek. A falunak négyszáz lakosa van, s ez a százötven férfi három kafencionot tart el. A legújabb is lehet vagy száz éves, illatos recinát és ánizspálinkát mérnek benne, barnult hajós térképek díszítik a falakat. Egy pillanatra sem feledheted, hogy szigeten vagy, ahol minden a hajó és a hajózás.

Az időjárás változó. Tűz a nap, aztán eső szemerkél, majd ismét kék égen ragyog a nap, később egy kicsit zuhog, ömlik, szakad, aztán megint meleg van, egy szál trikóban írok az erkélyen, hogy tíz perc múlva a hegy mögül előtérébélyesedjen egy sötét felhő, amiből borsónyi szemekben pattog a jég. A felhők szüntelen jönnek-mennek, vonulnak egymás alatt és fölött, az a képtelenség is megesik, hogy a magasban hatalmas, fehér dunyhák keletnek úsznak, az alsóbb régiókban szürke fellegek nyugat felé araszolnak, a kettő közt báránnyfelhők ácsorognak helyben. Hajnalonta palaszürke az ég. Minden kék és zöld párákban, ködökben úszik. Nem látom sem a hegyet, sem a szomszéd szigetet, Naxost. Aztán a felhőpaplan alatt sűrűfény tűz be, jódszínű lesz az ég, a zöld hegyoldalakban reflektorokként fénylenek fel a lapos, nedves sziklák. A tenger lila, mögötte Naxos kövei szikráznak. Ilyen ez. Sziget. Semmi nem állandó, semmi nem marad úgy egy fél óráig. A levegő sem. A szél szüntelenül muzsikál, zörgeti a ház fölé magasodó eukaliptuszfa hosszú levelét: olyan hang, mintha szakadna az eső. Mindenütt virágok, a romos szelmalmok tövében birkák legelésznek, egész nap cseng-bong a csengőjük. Vasárnap délelőtt ellentmondást nem tűrőn hív templomba a gyors, ismétlődő harangszó...

Mi ez a hirtelen támadt vágyódás? Talán az időtlen nyugalom vonz?

Szplín

Napok óta nyűglődöm, nem lelem a helyem, az írás sem megy úgy, ahogyan kéne, meggyőződés nélkül rovom a sorokat, minden esetleges, véletlenszerű, hiányzik belőle a bizonyosság, hogy ennek így kell lennie, és ez a kétkedés elkedvetlenít. Az is bosszant, hogy arról írok, hogy hogyan írok, ahelyett hogy valóban írnék. De mit csináljak, ha egyszer nem megy, utálok a mondataimat, unom őket, azon morfondírozom, hogy nem is vagyok író, mert az igazi író akkor is ír, amikor nem megy neki, mert neki akkor is megy, amikor nem megy, mert olyankor farigcsál, elővesz egy szót, megforgatja, babrálgatja, ide teszi, oda teszi, ahogy a cipész vacakol a bőrrökkel meg a faszegekkel, kitakarítja a műhelyt, leszab előre egy csomó cipőfelsőrészt vagy talpat, mer' a cipész sem mindig készít báli cipellőt, van hogy csak szöszmötöl, kikeveri az enyvet meg a csirizt, megsüti a fókazsírt, beolajozza a kaptafát, ki a jó isten tudja, hogy mit csinál egy cipész, amikor nem csinál semmit, mégis úgy néz ki, mintha dolgozna...

Látod, te ostoba, mondom magamnak, még azt sem tudod, hogy az ember arról ír, amit ismer. Mit akarsz te a cipésszel? Nincsenek is már cipészek, miért nem példázol inkább valami mással? A rákhalászokkal vagy a klarinétosokkal. Persze, ha valaki nem ért semmihez, akkor nehéz. Lényeg a lényeg, hogy a bálnavadász sem mindig bálnát vadász, vannak olyan napjai, amikor csak tesz-vesz, megfeni a szigonyt, megstoppolja a jégerzokniját. Csakhogy engem ez nem vigasztal, én nem teszek-veszek, hanem elkeseredek, mer' napnál világosabb, hogy nem születtem írónak, csak úgy izomból írok, görgetem magam előtt a szavakat, mint egy ganajtúróbogár a ganajt, de most kiderül majd, hogy tévedés az egész, eddig sikerült lépre csalnom a világot, de most vége, eldugultam, nem jut eszembe semmi, csak arról tudok írni, hogy miért nem tudok írni, megdermedtek, jéggé fagytak bennem a szavak, megrekedtek valahol az agyamból az ujjaim felé futó pályákon, nem futnak végig a jelek az idegek rozsdás vezetékén, betűk torlódnak fel, szavak rohannak össze a kereszteződésekben, összetett mondatok siklanak ki, borulnak fel mint hosszú szerelvények, melyek alatt terrorista gerillák robbantották fel a síneket... Úgy ácsorognak bennem mellékvágányra tévedt mondat szerelvények, mint árvíz borította, ködös tájban tengelyig lepert vonatok... Szavaim végeláthatatlan, szakadozott konvojok, az utánpótlás soha meg nem érkező trénjei, sártengerben elakadt szekerek, egyhelyben csúszkálnak az elhújasodott idegek zsírtól fényes ösvényein. Szavaim csigalassúsággal vánszorgó katonák, Napóleon vert veteránjai az orosz hómezőkön...

Na, ebből elég! Felhívom M-et, hogy kiöntsem neki a szívemet, de nem lehet, mert mielőtt megnyikkannék, már ömlik belőle a panasz. „Jó hogy hívsz, már hívni akartalak. Borzalmas napom van, ennél csak az éjszakám volt borzalmasabb, jéghideg disznózsírban fetrengtem egész éjjel, telebögtem, öt liter sós lével áztattam csatakosra a párnámat, mert elhagyott az a takonyláda, aki épp olyan gané alak, mint te, elkergettem a mocsadékot, kiadtam neki az útját, de pokolba a részletekkel, gyere át, ro-

hadtul rám férne egy fergeteges vigaszdugás, nehogy komolyan vedd, ide ne merd dugni az önelégült pofádat, hogy te előre megmondtad...” És így tovább, és így tovább, hogy hagyjam őt békén, minek hívtam fel, nem kér a szájalomból, ő úgyszólván végez magával, tökmindegy, hogy most vagy később, egyszer mindannyian elpatkolunk, megyünk a levesbe, csak ne akarjam vigasztalni, mert ő legalább élt, zabált, mint az állat, velős pacal, csülök pékné, csontvelő pirítóssal, konyakos meggy meg panamai rum, krétai vörös bor, és kamatyolt is bőven, többet mint ami elég, bár a kefélsből sosem elég, erdőn-mezőn, csalitosban, kukoricatáblában, liftben és altemplomban, dugott viharsebesen és tunyán, rémülten és vad eufóriában, szeretkezett kéjes bizánci lustasággal...

Mire leteszem a telefont a kedélyem még nyomottabb. Csöngetnek. A postás az, nyolcvanhét éves nagynénémről hoz levelet. Felbontom. Nele néném határozott sorai helyett reszketeg betűkkel rótt, nehezen silabizálható kézírás: „Nagyon megjártam, Kedves Öcsém! Elzuhantam a pincében, megfordult velem a világ. Az okát nem tudom. Végigvágódtam a kövön, úgy érzem, ezer darabra törött a medencém. Attól tartok, ez az ősz végezni fog velem. El is hívom ma a papot, elintézem vele a földi dolgokat. Leéltem kicsi híján kilencven évet. A harcomat megharcoltam. Mi kell még? Egyetlen dolog bánt, hogy állandóan lehangolt vagyok. Erre kellene valami drog. Egy-egy extazi tableta biztos jól tenne, engem már nem tenne tönkre...”

Leteszem a levelet. Kimegyek az erdőbe, döntöm el, futok egyet a kutyával. A kapu előtt langyos szél vág a képembe, tűz a nap. Hogy lehet az, hogy én mindig csak holnap emlékszem arra, hogy tegnap hol hagytam az autót? Megadóan keresgélni kezdünk, ballagunk a vár felé. Bundi mindig szórakozott volt, de amit mostanában művel, az mégiscsak sok. Babakocsis lány közeledik, körülötte egész kis óvoda, négyöt apróság nyüzsög. A kutya a járda közepén üget, és mert a túlsó járdára bámul, belegalopozik a kocsiba, rémülten felnyí, szökkenne odébb, megbotlik, elesik, eltűnik a gyermekhad közepén. Ugranék, ijedten kérnék elnézést, de a lány mosolyog, a gyerekek gurulnak a nevetéstől. Kormos elszégyelli magát, méltóságos tartással üget tovább. A sarki söröző üvegajtaja előtt forgószél támad, dugóhúzó alakban pörgeti, forgatja, emeli mind feljebb és feljebb a sárgult faleveleket, aztán hirtelen az egészet a képembe szórja, én pedig megvidámodva lódulok a kutya után.

A jóságos Lenin

Tudják, hány merényletet követtek el Lenin ellen? Nem tudhatják, hiszen a történészek sem tudják. Egy biztos: sokat. Érdekes: vajon miért nem sikerülnek a diktátorok elleni merényletek? Hitler is megúszott vagy tízet. Fidel ötvenet. Sztálin ágyban halt meg. (Lehet, hogy az orvosai rásegítettek, de nem tenném rá a fejemet, hogy merénylet volt. Még a szélütött gnómtól is rettegetek? Hogy gutaütötten is lekúszik az ágyról? Hogy csak tetteteli az agóniát? Játssza a halált? A végén meg marcangolni

kezd?) A „Kárpátok gényusa” sem merénylet áldozata lett: Ceaușescu elvtárs nem hentergett a méregtől a saját hányadékában, hanem „rendesen” kivégezték. Francisco Franco párnák közt szenderült jobb létre, a legenda szerint nem hogy nyírták volna az orvosai, de minden eszközzel igyekeztek elnyújtani a haláltusáját, hogy távozása ama napra essen, amikor a nacionalista-keresztény-antibolsevista Falange mozgalom megalapítóját, José Antonio Primo de Riverát kivégezték. (Jó az Isten, megadta a kegyet: Franco is november 20-án halt meg.)

De vissza Leninhez.

Tudják, hogy Lenin nem halt meg? A halálhírét keltették, eljátszotta a nagybeteg, pedig valójában él, élt és élni fog. Mint Elvis Presley vagy a magyar költőóriás, Petőfi Sándor.

Ez abból is látszik, hogy időről időre ma is beleszaladok olyanokba, akik komolyan gondolják, hogy minden másként alakult volna, ha nem Lenin, a nagy gondolkodó, az igazságos és emberszerető vezető patkol el agyvérzésben (vagy szifiliszben, vagy szifilisz eredetű agyvérzésben, esetleg szifilisz és mérgezéses eredetű agyvérzésben), hanem a kacska kezű apagyilkos „Koba”, a törpe „acélember”, a gonosz Sztálin. „Akkor ma is diadalmasan törne előre az emberiség legnagyobb kísérlete: a szocializmus.”

A jóságos Lenin.

Tudják még, ki az a Curzio Malaparte? Ma már alig ismerik a nevét, pedig „Rosszrész Kurt” kalandos életű, érdekes pali volt, és ami fontosabb, éles szemű, pontos és vitriolos tollú író. Akit világ életében érdekelt a hatalom. Sokáig Benito Mussolininek dolgozott, aztán az amerikaiaknak, végül Mao Ce-tungnak is. Hitlerről azt írja, hogy nem a német nép atyja, hanem az anyja, mert inkább asszony, mint férfi. A bőr című regényét Castro a zubbonya zsebében hordta még a Sierra Maestra dzsungelében is. Így ír Leninről: „Irodájában nem hallja a vérengzés moraját. Mosolygós arccal, ironikus tekintettel dolgozza ki dekrétumait, írja cikkeit, felhívásait, leveleit, firkálgat cetliket. A nép ellenségei iránti gyűlölete indulattól mentes. A »megsemmisíteni« szónak nincs számára negatív felhangja. Lenin gyűlölete nem érzés, hanem elvont fogalom. A »szörnyeteg« mosolyogva ejti ki a legborzalmasabb szavakat. Nem cinikus, hanem jámbor. Tiszta a lelkiismerete. Nem borzad el a saját kezétől, mint Lady Macbeth. Az ilyen embereket nem ítélni meg a szívük alapján, csakis a fejük jöhet számításba. Az ész, mint a perzselő nap, kiszáritja a bensőjüket. (...) Lenin modern szörnyeteg; a kispolgári fanatizmus, az elfajzott jámborság, a dialektikájában fékezhetetlen doktrínér legkirívóbb példája, aki rögtön bejedd, ha tettekről van szó. Számára a leggyakorlatibb probléma is néhány elvont formulára, a letragikusabb ínség is alapkérdésekre, a legvéresebb valóság is laboratóriumi kísérletekre egyszerűsíthető. Ez a hétköznapi lelkiületű, otthon ülő szörnyeteg attól retteg, hogy doktrínái megroppannak a valóság súlya alatt.”

Arra a kérdésre, hogy mi a politikai realizmus, az amerikai történész-újságíró elemző, Robert D. Kagan azt mondta egyszer egy magyarországi interjújában, hogy a legfontosabbak a következők: annak a tudása, hogy a rend mindenképp fölött való.

A szabadságnál is fontosabb, mert rend nélkül szabadság sincsen. Az is fontos, hogy az érdekek majdnem mindig erősebbek az értékeknél. A harmadik, egyben a legfontosabb annak a tudása, hogy minden tragédiába torkollhat. Hogy a dolgok rosszul is alakulhatnak. Ezért nagyon óvatosnak kell lennünk.

Gyerekeffel szerettem a történelem tankönyv közhelyes állítását Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről, aki „biztos kézzel nyúlt a fejedelemség bonyolult óraszerkezetéhez”. Mintha Leninnél ez valahogy hiányoznék. Nem a biztos kéz – az megvan –, hanem annak tudása, hogy bonyolult a „szerkezet”.

Alekszandr Szokurov 2001-es filmje (Taurus) Lenint korlátoznak, érzéketlennek és fantáziátlanak mutatja. Egy középszerű és lényegében üres elméjű ember, akinek minden érdeklődését lekötik a hatalom és a párt ügyei. Eszünkbe kell jusson Hannah Arendt könyve (Eichmann Jeruzsálemben; Tudósítás a gonosz banalitásáról), melyben a New Yorker tudósítója nem a halál arkangyalaként, hanem egy szürke kisemberként, pontos és fantáziátlan technokrataként láttatja Eichmannt. „Amikor úgy állítják be Eichmannt, mintha szörnyeteg lett volna, ezzel kevésbé veszedelmessé teszik, mint amilyen volt. Ha megölted a szörnyeteget, nyugodtan lefeküdhetsz és alhatsz, hisz szörnyetegből nincs olyan sok. De ha Eichmann normális volt, akkor a helyzet sokkal veszélyesebb.”

Grzegorz Górný, a lengyel író, újságíró, filmes és esszéista Vlagyimir Iljics baromnirvánája című – amúgy Szokurov filmjéről szóló – dolgozatában így beszél: „A barom nem szörnyeteg. A barom jellemzője, hogy nincsenek gondolatai. Witkacy öngyilkosságot követett el annak hírére, hogy a bolsevikok bevonultak Lengyelországba, mert a kommunizmusban – mint mondogatta – »a jóllakott barom gondolat nélküli vegetálása« rémítette el a leginkább. Ijesztette a bárgyú testiség, az olyan lény, amely már képtelen kitörni a szorosán vett materializmus keretei közül. Ha az ember test és lélek egysége, akkor a kommunizmus a pusztá fiziológiára, az emberben lévő állatra apellál, egyúttal harcba száll a lelki princípiummal, vagyis fellép a vallás, a kultúra és az erkölcs ellen.”

Végezetül csak egyetlen merényletről. Százöt évvel ezelőtt, 1918. augusztus 30-án egy fiatal nő, Fanni Jefimovna Kaplan háromszor is rálőtt Leninre, aki egy moszkvai gyárban tartott beszéde után éppen a kocsijához iparkodott. Mindhárom golyó a mellkasba csapódott, olyan helyeken, hogy azokat sosem merték eltávolítani, örökre a húsába tokozódtak. A történészek úgy tartják, hogy merényletével a merénylető a bolsevikok uralmának megszilárdulását segítette, hiszen a hivatásos forradalmárnő gyilkossági kísérlete a forradalmi terror még kegyetlenebb alkalmazására szolgáltatót ürügyet.

A jó olvasó

Vannak régi, kedves és figyelmes barátaim, akikre számíthatok, akik követik írói pályám alakulását, és nyomban értesítenek róla, ha valahol valamelyik könyvem figyelemre méltó értékelésébe botlanak. Egyikük például egyszer régebben elküldte a Moly önkéntes kritikusanak egy sorát, melyet *Az álomvadász* című regényemmel kapcsolatos bejegyzéséből emelt ki.

„Úgy a 82-86. oldal körül leírtaktól dobtam el az agyam és a könyvet.”

Hát jól van, most mit csináljak. Nem mondom, hogy kifejezetten örülök, azt sem állítom, hogy ezt vártam, de azért nem ért váratlanul sem, tudtam jól, hogy az a könyv sokaknak megfekszi majd a gyomrát, és különben is, az olvasónak és a vendégnek mindig igaza van.

Egy barát lelkiismeretes, ha csinál valamit, rendesen csinálja, ugyanabban a levelemben még egy részletet küldött nekem. Egy másik önkéntes ítéssz sorait ugyanarról a könyvről.

„Állítólag Száraz Miklós György nagyon jó író, és nekem eddig sajnos valahogy kimaradt, most ismerkedem vele, de valahogy nem igazán jól sikerül... A tavalyi könyve sem tetszett igazán, ezzel pedig végképp nem tudok mit kezdeni. Nem is értem, miért íródott, vagy milyen célból, annyira nem mondott nekem semmit.”

A figyelmes barát így zárja levelét: „Azért küldöm, nehogy elsikkadjanak. Hátha mégis tudni szeretnéd, mit gondol rólad a jó olvasó.”

Hát nem tudom, tényleg akarom-e.

Meg hát ki is a jó olvasó? Aki szeret? Aki dicsér? Horribile dictu: éppen arról ismerszik meg, hogy engem nem szeret? És mi van, ha engem is szeret, meg azt is, akinek, bármily sikeres legyen is, én magam minden sorát hamisnak gondolom?

Jó olvasó. Van olyan? Én magam természetesen azt gondolom, van. Még képzetem is van róla. (A végén majd elárulom.) Biztosan sokféle jó olvasó létezik, például a szélsőbeesen jól olvasó olvasó, vagy a megfontoltan olvasó jó olvasó, vagy aki a sorok közt is olvas, aki benne él, zabálja a könyvet, meg akinek az olvasást valójában az olvasás szünetei jelentik, amikor mellére pottyantva a könyvet elmélázik... valami... talán nem is azon, amit épp olvasott.

Tisztázzunk valamit. Már a kezdő író is tudja, hogy az olvasóval nem vitatkozunk. Az olvasónak mindig igaza van. Hisz magának olvas, nem nekünk. A legnagyobb séf sem írhatja elő, hogyan emésszek. Ha szabad úgy mondanom: az a belügyem. (A kínálókozó egyékezetes szójátéktól eltekintek. Ennek a zárójeles megjegyzésnek pedig csakis a kevésbé rafinált olvasó miatt érzem szükségét: ő se hihesse, hogy nem vettem észre. A jó olvasó tudná, hogy szándékosan tekintek el tőle.)

Ezen minden alkotó átesik. Akit nem ér bántó kritika, az nincs is. Olyan ez, akár a bárányhimlő: előbb kiütésesek leszünk tőle, aztán védetté válunk. Első regényem, Az Ezüst Macska megjelenésekor hivatásos ítéssz írta le a következőket: „A szövegből remek humorérzék csillog. A tájak csodálatosak, szürreálisan ködösek, ideális hely-

színek egy meséhez. A történet lehetne is tündérmese. Igen ám, de a tündérmesének is van szerkezete. Itt viszont sem idő-, sem térszerkezet nincsen. Az időstruktúra se nem bontott, se nem kronologikus, nem követ sem érzelmi asszociációkat, sem egy nyomozás logikáját. Háromszázhusz oldalon keresztül egy-két káprázatért, gőzösnarkós látomásért nem merülök el egy parttalan folyóban. Hiszen a folyónak is kell, hogy medre legyen, bármilyen kacskaringós is, különben csak meghatározhatatlan víztömeg. Ez a könyv is ilyen meghatározhatatlan műfajú és anyagú, csomagolatlan ömlesztett sajt.”

Mit szépítségem, napokig rossz kedvem volt. (Több tucatnyi jó kritika jelent meg a könyvről, olyan is, amiben korszakváltó műként ünnepezték, olyan is, amiben megfejtették a szerkezetet, a helyszínt, az időstruktúrát, de nekem ennek az egynek a sorai visszhangoztak a koponyámban: „narkós látomás”, „csomagolatlan ömlesztett sajt”.) Ma szegényebbnek érzém magam, ha hasonlókat nem írnának a műveimről.

Ambrose Bierce – Jorge Luis Borges egyik kedvenc szerzője – adja novellahőse szájába, hogy a szerzőnek is vannak jogai, s ezeket a jogokat az olvasó köteles tiszteletben tartani. Például joga van az olvasó osztatlan figyelmére. „Ezt megtagadni tőle erkölcstelenség. Megosztani a figyelmet a villamoskocsi csörömpölésével, a járdán nyüzsgő tömeg és az épületek mozgó panorámájával, egyszóval mindazzal a zavaró körülménnyel, mely mindennapi életünk szerves alkotórésze: a legdurvább igazságtalanság a művésszel szemben.”

Túlzás, de tetszik. Én persze azt gondolom, hogy az olvasó, míg senkit nem veszélyeztet az olvasásával, addig ott és úgy olvas, ahogy akar. Ágyban heverve, cellában kuksolva, budin kotolva. Mindegy. Az ő dolga. Hiszen, hadd ismétljem meg, nem a szerzőnek olvas, hanem magának.

Az is igaz, hogy az olvasó le is leplezheti magát, hiszen akárhogy istenítjük őt, bármennyire függünk tőle, keressük a kegyét, féljük a haragját és rettegjük a közönyét, ő is esendő ember. Elárulhatja, hogy rossz vagy jó olvasónk. Semmi közöm hozzá, hogy tetszik-e neki az írásom vagy sem. Ha azt mondja, neki trágyadomb, amit csinállok, nincs mit tenni, joga van hozzá, ízlések és pofonok, kinek a pap, kinek a papné, arra sem mondhatnék semmit, ha az arcomba köpné, hogy utálja a grenadírmarsot. De ha már azt veti a szememre, hogy a nagymamája káposztás cvekedlije jobb volt az enyémnél, mert ő bezzeg soha nem felejtette ki belőle a mákot, akkor már tudhatom, hányadán állunk, kivel van dolgom.

Nem állítom, hogy ez a jó, de mert korábban megígértem, hadd rukkoljak elő itt a végén a saját meghatározásommal. Szerintem az a jó olvasó, aki megkísérli meglelni az olvasott műben mindazt, amit abba a szerzője beletenni akart. Nem biztos, hogy meg is találja, nem biztos, hogy csak azt találja meg, de ez már igazából mindegy.

Waldheim-Nemessányi Mihály karpaszományos őrmestert a Károly király laktanyából elsők közt küldték ki Ukrajnába. A fiatal orvos számított rá, mivel a katonák közt egészségügyiekből volt a legkevesebb. Családjától alig volt ideje elbúcsúzni. A tisztek a doktort egymás közt tegezve borúsán mondogatták: – Misikém, nézz a térképre. A távolság irdatlan. Ha beáll a tél, az utánpótlás nem jut el ideig.

Darnay ezredes csak annyit tett hozzá: – Akármilyen hosszú, a mi dolgunk a megszállt területek pacifikálása a Brjanszki erdőben, a Pripjaty mocsaraknál. A front odébb van.

– Süppedős, szúnyogos? – kérdezte egy őrnagy.

– Fene tudja. Télen befagy fenékig.

Több szó nem esett, az ezredes az imbolygó vasúti fülke ajtaját halkán betéve távozott. A többiek meglepődtek, mert Darnay erős kifejezéseket sose használ. Cingár, szemüveges külsejére, választékos modorára nézve inkább tudósnek vagy tanárembernek látszik. Műveltsége, humánus bánásmódja az alantasokkal a szigorra nevelt ludovikás tisztek közt meglepő, de hozzászoktak, végül az ezredest kifejezetten megszerették. Következetessége nem hibázik, szakmai tudása kivált nem, de sose emeli föl a hangját. Épp ezzel éri el, hogy hallgassanak rá és a parancsokat kérdés nélkül teljesítsék. A törzsben alig van ellenlábasa; csupán néhányan a ranglétrán megrekedt elégedetlenek közt.

A magyar-német csapatokkal dugig telt vonat a pórekocsin nyújtózó légvédelmi ágyúkkal átkelt a Keleti Kárpátokon, majd a síkon négy napon át tekergett. Szétlőtt, fölétgetett falvakon keresztül, frissen fektetett vágányokon araszoltak, sűrűn megálltak, szemet, vizet vételeztek és vánszorogtak tovább. A németek a frontról érkező győzelmi hírek hallatán a Horst Wessel Lied-et, az Erikát és a Wenn die Soldaten-t üvöltve énekelték, tábori zenekaruk meg harsogta a Preussische march-ot. Ha egy állomáson áthaladtak, az emberek összeverődve szótlán hallgatták. A vonatot csak a Sztjepan Bandera-féle kollaboráns ukrán hadsereg képviselői fogadták éljenezve, de a szerelvény az ő kedvükért se lassított. A magyarok csodálkoztak – lám, a németek indulóikat nem unják –, mert nemigen volt kedvük danolászni. Néhány tiszt úgy vélte, a szövetségi hűség miatt muszáj bekapcsolódniuk, de az ezredes fanyar mosolya láttán elhalkultak, végül abbahagyták.

1942 július közepén fullasztó hőségben megérkezett a dandár második csoportja, még kedvetlenebbül. Fogadásukra Darnay és törzskara kikocsizott az omladozó vasútállomásra – parancsnoki autójuk még nem volt, csak a Wehrmachtnek –, feszesen tiszteltek, egy alezredes rövid, pattogó jelentésben beszámolt, végül a menetoszlop elmasírozott a táborba. Az embereket a hadtáp tisztesei a barakkokban és légénységi

sátrakban ordítóva elszállásolták és kiosztották az ebédet. Szótlán befalták, de egyikük csak kibökte: – Jó magyar gulyás!

Dúlásig ettek, a kondérokat kitörölgették, végül szétozlottak, ki a latrinák felé, ki a sátrakba vagy egy csenevész facsoport szélére. Árnyék ott sincs, de a tábortól odébb léptek s az idegen tájat közönyösen nézegették. Sokan még a falujuk határát sem hagyták el, vagy legföljebb a szomszéd mezővároskáig jutottak.

Az ezredes másnap kora reggel összehívta a törzskart, hogy a kialakult helyzetről tájékoztatasson. Kissé ironikusan azzal kezdte:

– Megnevezésünk a 8.-ik határvadász dandár. Noha a mi határunk messze nyugat felé, a front jóval keletebbre van. A másik csoport az 1. hegyidandár, csakhogy nincs hegy errefelé. A szomszéd Vinnyica egy porfészek. Remélem, az is marad. A harcokba nem szükséges közvetlenül beavatkoznunk.

A tisztéken végighordozva szemüveges tekintetét, halkán folytatta:

– Érkezéskor jelentést kaptam a környéken bujkáló orvlövészekről és a helyiek rokonszenvéről. A németek azt akarják, hogy szervezzek partizánvadász alakulatokat. Nem mondtam nemet, de kérésüket nem fogom teljesíteni. Uraim, az ilyesmi elaknázással, lesből támadással, a sínek fölrobbantásával jár. Nincs terepismeretünk, nem beszéljük a nyelvet, de a lakosságot magunk ellen hergelnénk. Fölös emberveszteséget nem vállalok. A mi feladatunk a vasútbiztosítás. A létszám több száz kilométerre kevés, de őrzáratozással megoldható.

Egy tiszt fölállt és szót kért, Darnay bólintott, a százados belekezdett.

– Ezredes úr! Ha a német elképzelést szabotáljuk, hogy magyarazza meg? A hadbíróság Önt és közvetlen alárendeltjeit lefokozhatja.

– A döntés ódiúmat vállalom.

– Még egy fölvetést megenged?

– Mondja.

– Taktikailag német alárendeltségbe tartozunk. A magyar hadvezetés csak fegyelmi- és ellátási ügyekben illetékes. Kérdés, hogy reagál a tábori csendőrség és Wehrmacht.

– Százados úr, hadd hívjam föl újfent szíves figyelmét: folyamatosan őrzáratozunk. A szakaszokat partizánvadászoknak nevezzük, de a falvakban nem szervezünk házkutatást. A parasztok kihallgatását igyekszünk kerülni. Pusztá gyanú vagy megalapozatlan föltevés nyomán letartóztatást nem foganatosítunk. Másképp a dandárnak egy perc nyugta se lenne. Önök és én elsősorban a saját embereinkért vagyunk felelősek. Kérdés?

A törzstisztek mélyen hallgattak. Darnay válasza nem csak kielégítőnek, megnyugtatónak tűnt. Senki sem akart az erdős mocsárvidéken rejtőző lesipuskásokkal, robbantókkal, láthatatlan ellenséggel hadakozni. Más a támadás és ellentámadás, megint más felvenni a küzdelmet a lappangó partizánokkal. Helyismeretükkel, családi-rokoni kapcsolataikkal, elszántságukkal minden esély az ő oldalukon áll.

Darnay kivárt, végül a tisztai gyűlést feloszlatta és borús lélekkel távozott. Nem táplált illúziókat, mert tudta, lesz, aki besűgja a németeknek. Bár az is lehet, az élet-ösztön és a bajtársiasság erősebbnek bizonyul.

A PÁRÁS-SZÚNYOGOS HŐSÉGBEN a napok eseménytelenül múladoztak. A német hadosztálykörzetből néha odáig hallott egy-egy robbanás, elszórt fegyverropogás, de a táborban a zibongást csak a gulyáságyúk fortyogása, pattogó tűz, parancskiadás, gyakorlatozás, a tisztek és a katonák tereferéje verte föl. Nemessányinak legföljebb gyomorrontással, hasmenéssel, zúzódásokkal és kelésekkel volt dolga. Sebészését nem kellett használnia, egészen addig, míg a hevenyészett kórházba hordágyon becipeltek két német katonát. Egyikük taposóaknára lépett, a másikat hátba lötték. A doktor kirakosgatta az eszközeit, a szanitéc vizet forralt, kicsomagolta a tampont és a gézt, végül szolgálatkészben a műtőasztalok mellé állt. Nemessányi tudta, az orvoshiány a németeknél is nyomasztó. Pár egyetemi évét Heidelbergben végezte – kisgyerek kora óta jól beszél németül és franciául – így hát a hörgő sebesültek kísérőivel könnyű volt szót érteni. Nem mintha magától nem tudta volna, mi a teendő, de a németeket úgy-ahogy megnyugtatta. A két katonába altatót fecskendezett, majd ide-oda lépkedve lázasan operált. Az akna-robbanás sérültjét térből csonkolta, a másiból csak a golyót kellett csipesszel kiemelni és sebet összevarrni. Kísérőik közönyösen várakoztak, végül pattogva elköszöntek. Arra sem voltak kíváncsiak, mikor jöhetnek értük.

- Megvan a gondjuk... – morogta a szanitéc.
- Mire gondol tizedes?
- Rettegnek a partizánoktól. Magukra hozták a bajt.
- Minket is utolérhet.

Darnay döntése a szanitécéhez is eljutott, de a választól az eszméletlen, holtsápadt katonák látványa elvette a kedvét. Nemessányit pár napja ismerte. Még nem alakult ki köztük bizalom. Parasztgyerekként a tisztektől, a diplomásoktól, az összes feljebbvalótól idegenkedve jobbnak látta hallgatni. Az orvos megérezte s a beszélgetést nem szorgalmazta. Tudta, orvos-műtőssegéd szoros kapcsolatához idő kell, kivált, ha a jóember gyakorlatlan –, ahogy maga is.

– A németeket kétóránként megvizsgálom – közölte. – Takarítson, fertőtlenítse a műszereket, azután távozhat.

A barakkból kilépve, dolga nem lévén a körlet felé ballagott, fölnezzett az égre, meglátott egy szárguldó Messerschmitt vadászgépet, legyintett és továbbállt. Majd belebotlott az ezredesbe. – Bocsánatot kérek – motyogta. Darnay kesernyésen mosolygott:

- Ne nézegesse őrmester. Lesz alkalma eleget látni. A műtét sikerült?
- Ezredes úrnak alázasosan jelentem...
- Túléllek?
- Holnap megmondom.
- Attól tartok, sok munkája lesz.

– Számítok rá.

– Békeidőben doktor úrnak nevezném. A hadseregben bizalmaskodás. A feleségem ezredesnek szólít. Otthon és barátnei közt is akként emleget. Idővel hozzászóltam. A családban csak az unokaöcsém hív Kálmán bácsinak. Furcsa, nemdebár?

Nemessányi éktelen zavarba jött. Efféle, már-már bizalmas közlésre nem számított, csakhogy Darnay szemüvege kíváncsian szegeződött rá. Válaszolnia kellett, így hát megkockáztatta:

– Ezredes úr rangja is, személyisége is tekintélyt parancsol. S ha megengedi, nem sok ilyen törzstiszthez volt szerencsém. Hadd tegyem hozzá: ön felettébb emberséges.

– Inkább észszerű. Itt a humánusot luxusnak tartják. Én pedig úgy vélem, némi jóakarattal katonáink éppúgy, mint az ellenséges lakosság, megnyerhető. Végtere is nem polgári személyek ellen harcolunk. Na, menjen és végezze a dolgát.

Biccentett és merev léptekkel távozott.

Kisvártatva a doktorhoz lépett egy unatkozó főhadnagy.

– Mit akart az öreg?

– Arról beszélgettünk, hogy a neje is ezredesnek szólítja.

– Nem csodálom. Csak azon, hogy veled is közölte.

– Úgy tűnik, magának való.

– Az, de háborúban az orvos nagyhatalom. Érdemes veled jóba lenni.

– Nekem a sérültek egyformák. Ezredes vagy baka, mindegy.

A főhadnagy erre nem tudott válaszolni, bosszúsán elvigyorodott és odébbállt.

A német hadosztálykörzetben az emberveszteség egyre szaporodott. Nemessányi segélyhelyére három-négynaponta szállítottak katonákat, lőtt sebbel vagy taposóaknáktól, kézigránátoktól, házilag eszkábált robbanóeszközöktől roncsoltan. A partizánháború mind veszedelmesebb méreteket öltött. A Wehrmacht a halottakra a falvak fölégetésével, csoportos kivégzéssel, bombázással válaszolt. Brjanszk környéke csataterérré vált, mintha a fronton lennének. Pár hét után a magyar körzet nyugalma a németek gyanakvását nemcsak fölkelte, meg is erősítette. Darnaytól dühödten követelték, hogy az őrzőparancsot szaporítsa és adjon ki lőparancsot. Az ezredes a tábornokot és tisztjeit higgadtan hallgatta. Egy szót se vetett közbe. Ahogy az ordítózás abbamaradt, a csoportot a falra szögezett nagyléptékű térképhez vezette és tanárosan rámutatott:

– Uraim, önök is tudják, a vasút beláthatatlan. A földutak nemkülönben. A mi létszámunk és fegyverzetünk csak annyit tesz lehetővé, amennyit naponta kétszer bejárunk. Javaslom, bocsássanak rendelkezésünkre néhány teherautót, hajtányt és páncélozott járművet. Az őrzőparancsot összehangolva egyeztessük.

– Szó se lehet róla! – üvöltötte a tábornok. – Támaszkodjanak a saját gépkocsizó lövészeikre!

– Eszközeinket és létszámunkat nem áll módomban bővíteni. Ebben az ügyben a magyar hadvezetéshez kell fordulniuk. Vegyes alakulatokat sem ajánlok, mert ba-

káink és tiszthelyetteseink nem tudnak németül. Vészhelyzetben a meg nem értés a vérvesztéséget fokozná, ami eredménynek semmiképp sem nevezhető.

A németek dérrrel-dúrral távoztak, Darnay a táborno­kot és kíséretét megkülön­böztetett udvariassággal a kapuig kísérte, tisztelgett és kifürkészhetetlen arccal bámult az autó és az oldalkocsis motorok után. A kiszáradt dűlő hosszan porzott. Nem is ülepedett le, míg az erdőbe kanyarodtak.

Tisztjei összesúgtak: – Mi a fenére vár?

Hamar kiderült. Elhalkultak a madarak, egy varjúraj az égre kavargott, majd pár kilométerrel odébb a tájat robbanás, fegyverropogás verte föl. A katonák dermedten hallgattak. Egyikük tétován rákérdezett: – Ezredes úr, nem kéne egy alakulatot ki­küldeni?

– A németeknek a rövid összecsapásból ítélve végük van. Az erdei út csapda is le­het. Elég, ha a partizánok visszavonuláskor leraknak pár aknát.

– S ha sebesültjek is vannak?

– Azokat lelövöldözték. A foglyul ejtett tisztet elhurcolták. A partizánokat re­guláris szovjet parancsnokok irányítják. Tervezett útvonalon haladnak. Mindazonáltal ha szükségét érzi, Nemessányi őrmesterrel vonuljanak ki. Fokozott óvatossággal.

– Parancsára!

A százados szögletesen megfordult s máris a kórházbarakkba igyekezett. Az orvos a sebesülteknél vizitált, lecsapta a sztetoszkópot, majd a szanitéchez fordulva közölte: – Tizedes, maga is jön. Kötözőszert, tampont, fájdalomcsillapítót, amit tud, szedjen össze.

A kapu előtt felsorakoztak, a százados a katonákat sorba rendezte, azzal megin­dultak az erdő felé. – Na, kezdődik! – morogta a főtörzs, halkan, hogy ne jusson a parancsnok fülébe.

Az erdőn szétszóródva lopakodtak, elől az aknakeresők, utánuk a többiek. Nem a földúton haladtak, hanem a bokrok közt. Időnként megálltak hallgatózni, majd sompolyogtak tovább, valamelyest megnyugodva, mert a környéket újfent madárdal verte föl. A falusiak tudták, a közelben senki sincs, máskülönben a fákat beteríténé a csönd. Végül meglátták a halomra lőtt motorosokat, a fölrobbant autót és a véres foszlányokat. Páran félreálltak öklendezni, mások a tetemetek kíváncsian méregették. Szembesülve a háború borzalmaival legtöbbjük tehetetlennek érezte magát. Darnay igaza hamar bebizonyosodott.

– Itt már nincs mit tenni – közölte az orvos.

A parancsnok felüvöltött: – Szá­zad vigyázz! Indíts vissza!

Hirtelen megláttak egy bokrok közt lapuló fiúcskát. Nyolc-tízéves forma lenhajú rongyos legényke. A tisztet és embereit a félelemtől reszketve bámulta. Nemessányi a századoshoz lépett:

– Javaslom, a gyereket szíveskedjen elengedni. Tán madártojást szedett.

Amaz a vállát vonogatta. – Felőlem...

Sietősen fordultak és csomóba verődve megindultak. Immár nem kellett szét­szóródva lopakodni.

MÁSNAP KORA REGGEL az őrség jelentette: gyerekével a kapu előtt egy parasztasszony álldogál. Kézze-lábbal próbálja közölni, mit akar. Egy baka fölismerte az erdőben elengedett fiúcskát, de a helyzettel ő sem tudott mit kezdeni. A németeknél szolgálnak tolmácsok. A főörzsőrmester javasolta, az asszonyt küldjék hozzájuk, de az őrpárancsnok leintette, mondván: azok ketten úgy elpárolognának, mint a hajnali köd. Nemessányi arra gondolt, a nő szeretné megköszönni, hogy a gyermeket elengedték, de nem az ő dolga. Közben fontolgatta, hogy megpróbál keríteni egy orosz-magyar vagy orosz-német szótárt. Nem csak a nyelvre volt kíváncsi; úgy vélte, előbb-utóbb hasznossá válhat.

A parancsnokság az ezredessel még aznap rádióon közölte: az orvost ideiglenesen a német tábori kórházba vezénylik, legfőljebb két hétre, míg Kelet-Poroszországból kiegészítik a saját állományukat. Kora délután meg is jöttek egy páncélaútóval, Nemessányit sebesen betuszakolták s a történekből okulva a töredezett aszfalton eldübörögtek. Hosszabb, de beláthatóbb, ráadásul éjszaka nem használják. Az orvosnak csak annyi időt hagytak, hogy a holmiját magához vegye. A szanitéc halkán morogta: – Baj van a fritzek-nél... Választ persze nem várt.

Nemessányi tizenöt nap után jött vissza. Szótlanságát a tisztek kimerültségének tulajdonították. Az is volt. A németek nyersen közölték, számítson rá, hogy bármikor visszarendelhetik. A doktornak nagyjából mindegy, hol szolgál, ha a Feldhospital fölösleges szigora és merevsége nem veszi el a kedvét. Orvos lévén a magyar tiszteknek az alá-fölé-rendeltségi viszonyt eszük ágába sincs érvényre juttatni, de amazok úgy egzecírozatták, mint egy mütössegédet.

Darnay első dolga volt jelentéstételre berendelni. Röviden, velősen faggatta a viszonyokról, a sebesülések jellegéről s főképp a németek hangulatáról. Nemessányi elmondta: győzelemittas kitartásuk nem múlt el, de napról napra gyöngül. Rundstedt és Guderian tábornok páncélosainak előretörése bátorító. 1942 nyarán a szaporodó veszteség a láthatatlan ellenséggel vívott harcban főképp a bakákat és a veterán altiszteket nyomasztja, de a tisztek jelenlétében ők sem teszik szavá. Végül az orvos közölte: öt katonát tudott megmenteni, egyikük állapota kétséges, másfél tucatnyian meghaltak, nem sokkal kórházba szállításuk után. Csak annak örül, hogy sikerült egy német-orosz nyelvkönyvhöz hozzájutnia, vaskos szöszedettel.

Az ezredes biccentve elbocsátotta. Érezte, a doktort sejtése beigazolásáról nem kell győzködni, nem is tartozik rá. Azt is tudta, az őrmester tapasztalatairól a többieknek aligha fog beszámolni. Darnay már kezdetben hosszan elhúzódó háborútól tartott, noha úgy vélte, az ország nincs fölkészülve rá. A hadba lépés a németek oldalán a geopolitikai helyzetnek és a revíziós törekvéseknek, magyarán a kényszernek tulajdonítható. Míg tünődött, belépett a törzskar hadművelleti tisztje és jelentette: a Honvédelmi Minisztérium Nemessányit táviratilag soron kívül zászlóssá léptette elő. Darnay mosolygott. Úgy látszik, köztük is vannak épeszűek. Az is lehet, a németül hibátlan beszélő orvos rendfokozatát kevesellték. Úgy döntött, Nemessányit estefelé meghívja a tiszti kantinba, hogy beilleszkedését megkönnyítse.

A fölhorgadó kedv messze kihallatszott. Az embereket zászlóstól az ezredesig jócskán megnyugtatta, hogy a dandár veszteséget eddig nem szenvedett, a legénységi állománnyal nincs gond, a tábori konyhára kéthetente érkezik ellátmány, dohányt, bort, csokoládét, némi pezsgőt is beleértve. Tudták, nem soká tart, de háborúban jobb a mának élni. Üvöltve énekelték a bakanótát:

*Százados úr sejhaj, százados úr, ha felül a lovára.
Visszatekint sejhaj, visszatekint az elfáradt bakákra.
Ugye fiúk, szép élet a katonaélet?
Csak az a baj sejhaj, csak az a baj hogy nehéz a viseleeeet!*

Az ezredes válla fölött az orvosra mosolygott:

- Zászlós úr ismeri?
- Hallottam, de a szövegét nem tudom.
- Botfűlű?
- Azt nem mondanám. Tanultam zongorázni.
- Miket játszott?

– Kezdem a Szamárindulóval, aztán Bach Wolthemperierte Klavierjével, Schumannal, Chopinnal... Egyre nehezebb darabokkal, mígnem eljutottam Bartókig. Apám utálta. Túl modernnek, afféle kakofóniának vélte.

Az ezredes a ricsajban kénytelen-kelletlen fölemelte a hangját:

– Kedves édesatyját megértem. Magam is... Hm... meglehetősen régimódi vagyok.

– Bartókot ma már zseninek vélem. Később nem volt időm játszani. Lefoglaltak az egyetemi évek.

Darnay odébb húzódott, az orvost egy intéssel magához parancsolta és rákérdezt:

– Tud egy jó történetet azokból az időkből? Mondjuk egy bogaras professzoráról.

Nemessányi meglepetten konstátálta, az ezredes csevegni kíván. A távolság, mely egy törzstisztet egy zászlóstól elválaszt, a személyes társalgást kizárja, mégis... Elképzelní sem tudta, a már-már családias hangvételt minek köszönheti. Frissen szerzett rangjának biztos nem.

– Ha ezredes urat nem tartom föl...

– Hallgatom.

– Az orvoskaron egyetlenegyszer buktattak meg. Nem a fölkészültségemmel volt baj. A közlönyben aznap jelent meg, hogy Pallai nevű anatómia professzorunkat magyar királyi titkos tanácsossá nevezték ki. Fogalmam se volt róla. Beléptem a szobájába: – Mély tisztelem tanár úr! Mire ő: – Tanár úr? Jó, hogy nem Gyula bácsi!

– A jóember éktelen hiú volt.

– A többiek, ahogy a proftól kiléptem, kérdezték: – Na, milyen hangulatban van? Mondtam, nehogy tanár urazzák! Mától kegyelmes. Ezek után mind jelest kaptak.

– Nézze hadnagy, mivel az első világháborúban kezdtünk szolgálni, a címeket-rangokat alaposan belénk sulykolták. A Wiener-neustadti Katonai Akadémián főképp. Rendjén való, mert tekintélytisztelet híján a katonai hierarchia nem működik, de a polgári életben megmosolygató. Arisztokrata tisztársainkat se szólítottuk bárónak, grófnak, hercegnek, stb. Maguk sem igényelték. Aki hadnagy, főhadnagy, und so weiter, a kaszinóban is a rangjára, esetleg a beosztására büszke. Főleg a huszárok. Na, menjünk be.

Nemessányi sejtette, az ezredes valami személyeset akart megtudni, de ezzel is lelkiismeretességét igazolta. A jó parancsnok kíváncsi az alantasaira, mielőtt eldönti, milyen feladatot bíz rá. Akár egy főorvos a végző medikusokkal. A kórház is hierarchikus, már-már feudális, de hát sem orvosnak, sem tisztnek lenni nem kötelező.

Ahogy a kantinba léptek, a nóta abbamaradt, a jelenlévők felugráltak és feszesen tisztelegtek. Nem ittak eleget, vagy a fegyelmet jól beléjük vették. Darnay helyet foglalt az asztalfőn, Nemessányinak a végén helyet szorítottak, egyikük poharat nyomott a kezébe. – Ezredes úr! – üvöltötte –, engedelmével igyunk az újsütetű zászlósrá!

Darnay épp csak kortyolgatott, a többiek fenéig itták. A társalgás emelkedett hangulatban folytatódott. A tisztek iszogatva, egymás szavába vágva beszélgettek. Tudták, Darnay a társalgásban legföljebb egy-egy halk megjegyzéssel vesz részt. Azt is tudták, a kantint hamarosan elhagyja. Ahogy a fő mókamester, Ilkey százados trágár viccekbe kezd, föláll és biccentve távozik. Rendes ember, jó parancsnok, de a sorban hátul állt, mikor az Úristen humorérzéket osztogatott. Persze tisztában vannak azzal, hogy az ezredesnek nem dolga beosztottjaival cimborálni, de kissé őket is zavarta. Darnay a régi iskola neveltje. Fogalmuk sincs róla, hogy a nagy háborúból miféle emlékeket őriz, beleértve Galíciában elesett bátyját és hozzá közel álló bajtársait. Annyit tudtak, kétszer sebesült, majd ismét frontszolgálatra küldtette magát; ezt is onnan, hogy látták Károly csapatkeresztjét, III. osztályú vaskorona-rendjét és más kitüntetéseit. Többször vezényelték tanítani a Ludovika Akadémiára. Rég tábornokká kéne kinevezni, csakhogy a hadvezetés rendre megfelelkezik róla. Tisztjei csöppet se bánták, merthogy jó alatta szolgálni.

Nemsoká szóltan távozott, az orvos is ment volna, de a többiek üvöltve marasztalták. A mulatozás pontban éjfélkor ért véget, ahogy Darnay megszabta, azt meg hajszál-pontosan betartották. Segédtszjtjének senkit se kellett figyelmeztetni.

AZ ŐSZI ESŐZÉS a tábort és a földutakat mocsárrá változtatta. Mire Botond teherautóikat megkapták, alig lehetett velük közlekedni, noha a háromtengelyes jármű terepjáró képessége az osztrák-német Steyrét jócskán felülmúlja. Hiába a csörlő, a Botond rajgépkocsival kellett vontatni, vagy tucatnyi sárral bevett baka erőlködött, hogy az elakadt kerekeket kiemeljék. Végül el sem indultak. Az őrjáratozást a nyomasztó üzemanyaghiány sem tette lehetővé, bár a Botond silány benzinnel is eljár.

A németek Darnaynak átengedtek egy parancsnoki Horch személyautót, az megüresen gubbasztott a fészkerben.

November elején egyik napról a másikra beállt a tél, hóval, jéggel, viharos szelekkel. A katonák nem győztek fát vágni az erdőn. Néha Vinnyicából kaptak pár vagon szenet, de a mínusz tizenöt-húsz fokban ez édeskevés. A partizánháború alább hagyott, a németek is visszahúzódtak, a környék elcsöndesült. A zászlós csupán fagydagاناتokat gyógyíttatott s a jégen botladozók törött karját, bokáját gipszelte. A környékbeli falvak dideregtek, a behavazott dűlőkön lélek nem járt. A tisztek elképzelni se tudták, a parasztok miből élnek. – Földjeiket elvették, a kolhozot megszokták... – mosolygott egy őrnagy. Odavetett megjegyzésére Darnay kérdéssel válaszolt: – Ön szerint a nélkülözés megszokható?

Az őrnagy bosszúsán felelt: – Kinek így, kinek úgy.

– Addig, amíg éhen halnak. Noha erre felé vannak a legzsírosabb termőföldek. Csernozjomnak hívják. Értesült a holodomorról?

– Nem én. Ezredes úr mit tud róla?

– A háború kitörésekor igyekeztem Ukrajna történelmét megismerni. A holodomor mesterségesen előidézett éhínség, röviden népirtás. A kiszivárgott adatok szerint 1932-33-ban öt-hat millióan pusztultak bele.

A tisztek ámultan hallgatták. Darnay alapos felkészültségével addig is tisztában voltak, de hogy a német hadicélt ne csak föltételezze, számítsen rá, elképesztőnek tűnt. A Molotov–Ribbentrop paktum és Lengyelország kölcsönös lerohanása után egy német–szovjet összecsapásra senki sem számított. A Ludovikán kötelező olvasmányként Carl von Clausewitz porosz tábornagy stratégiai tanulmánykötetét betéve megtanulták, melyben a hadviselő feleket a kétfrontos háborútól óvja. Helmuth von Moltke generális írásait is olvasták. A beszélgetés ezek után az esélyek latolgatásával telt, de az ezredes abban már nem vett részt. Nemessányi maradt, de véleményt nyilvánítani orvosként és újsívetű zászlósként esze ágában se volt. Nem akart nevetségessé válni, noha Darnayval értett egyet. De ha az ezredest visszahangozza, némelyek szolgalelkűséggel vádolhatják. Tudta, köztük is vannak a németek sikereitől megrészegültek, de senkivel sem akart összetűzni. Stratégiai kérdésekhez hozzászólni különben sem dolga. Elég, hogy kapcsolatuk a szanitéccal kezd fölengedni.

Az irgalmatlan tél kitarzott. A katonák az összezártságot nehezen viselték, annak ellenére, hogy az őrzáratok során a hóviharban tucatnyian eltévedtek és halálra fagytak. Felkutatásukra önként alig jelentkeztek. Dideregtek a gyöngén fűtött épületekben is, nem szólva az akadozó ellátmányról. Krumplit, marharépat kaptak, kevéske dohányt, húst egyre kevesebbet. Februárban már csökkenteni kellett a fejadagot. A németek utánpótlása élelemben, téli ruházatban bőségesebb, de hogy a magyarokkal megosszák, föl se merült. Darnay meg sem próbálta, sváb származású törzstisztjei sem. Tudták, mennyire hiábavaló. A Horch gépkocsi átadása felsőbb parancsra történt. Kevés kivétellel így kezdődött a németbarát tisztek kiábrándulása és a terjedő elégedetlenség. A váltás hétről hétre halasztódott, szabadságra még a családosok se mehettek. Levelet is egyre ritkábban kaptak. A szerelvények a fölfagyott síneken

meg a hótörlaszokon alig bírtak átvergődni. A jeges utakon legföljebb a páncélosok mozoghattak, de azokra a fronton volt szükség. Darnay egy ízben a zászlóssal társalogva megjegyezte: „Most tél van és csend és hó és halál. A föld megőszült; Nem hajszálanként, mint a boldog ember...”

Elfordult és odébb állt.

Nemessányi csöppet se csodálkozott. Az ezredes Vörösmarty-idézete olvasottságát igazolta, egyben szükségzavúságát, de azt a zászlósnak volt alkalma megtapasztalni. Darnay a tiszti kantint a lehető legritkábban látogatta. Inkább a szobájában olvasgatótt, állig felöltözve. Sose kérte, hogy gyakrabban fűtsék, bár a vaskályhán a bádógtál vize hajnalra befagyott. A tisztek nótázhatnékja elenyészett. Unaloműzőként kártyáztak vagy sakkoztak. Az őjáratok megritkultak, német–magyar részről egyaránt, merthogy a sűrű hóviharban lépést se lehet tenni. A fegyverolaj a závarzatba dermed, a német Schmeisser meg a magyar Király géppisztolyoké s a Mannlicher karabélyoké ugyanúgy.

A zászlóalj szenteste felsorakozva köszöntötte a karácsonyt, erősen bizakodva. Úgy tudták, a szabadságolások újév elején megkezdődnek. Nem melleleg Vinnyicából meglepetésszerűen érkezett két vagon szén. A bakák elvonultak a barakkokba, a tisztek a kantinba ünnepelni. Előkerültek a dugi borok és pálinkák, Darnay saját készletéből öt üveg pezsgőt hozott – szentestére tartogatta – így egy-egy pohárka jutott mindenkinek. Kitöltését legifjabbként Nemessányira bízták, és várták, hogy az ezredes pár szót szóljon.

– Uraim – kezdte – Isten éltesse mindnyájukat. Távol az otthonunktól az alkalom nem igazán ünnepélyes, de az áhítat itt is, ott is összeköt. Fölkérem Tóthpál tábori lelkes urat, mondja el imáját.

Amaz színtelen hangon beszélt a kis Jézus eljövételéről, a megváltásról, a haza és a hit megtartó erejéről meg a hűségről, utoljára a többiekkel elhadarta a Miatyánkot. A tisztek sokkal többre nem számítottak. Várták, hogy Darnay folytassa valami lelkesítő beszéddel.

Csakhogy az ezredes szárazon közölte: – A bakák és tiszthelyettesek közt az a szóbeszéd járja, hogy nemsoká megjön a szabadságolási parancs. A vasútvonalak túlterheltek. Váltásra tavaszig nem számíthatunk. Ha az állomány kérdezősködne, feleljék azt, hogy nem tudják. Mint ismeretes, a németek ebben a farkasordító hidegben a moszkvai csatát elvesztették. A Barbarossa hadműveletnek befelelgett. Csapataikat a szovjetek háromszáz kilométerre visszavetették. Összegezve: legalább nyárig maradunk, hacsak a dandárt a hadvezetés föl nem váltja, vagy máshová nem vezényli.

– Ezredes úr – kezdte a hadműveleti osztály vezetője – a legénység hangulata romlani fog. Az a fegyelemre is kihat. Mondjunk valami biztatót.

– Hamis reményt ne keltsünk. A csalódás a létező legrosszabb állapot. Minket igazmondásra neveltek. Alezredes urat és az összes jelenlévőt. A válasz elől kitérni lehet, hazudni nem ajánlatos. Ami a fegyelmet illeti: főnntartásáért mind felelünk. Csapattisztek vagyunk, nem kedves nővérek.

Amazok súlyosan hallgattak. Lázongásra eddig nem került sor, de ezek után kizárni sem lehet. Az ünnepi hangulat úgy eloszlott, mint napsütéskor a köd; a pisálóló petróleumlámpák füstje nem, mert az ajtókat-ablakokat a jeges szél miatt szorosan zárva tartották, a repedéseket rongyokkal szigetelték. A huzat így is baljósan orgonált.

Január vége felé a tisztikar hangulatát tovább rontotta a Fővezérség váratlan betoppanó vizsgálóbizottsága egy hadbíróval és három vezérkari tiszttel meg egy ismeretlennel. Utóbbi egyenruhája is katonára vallott, de beosztását nem fedte föl. Darnay sejtette, a 2. vkf. ügyosztály, vagyis a hírszerzés és kémelhárítás tagja. Azt is tudta, a szervezetben egy német összekötő szolgál, akivel minden értesülést kötelesek megosztani. Nyilvánvaló: valaki vagy valakik följelentették. A bizottság három Csaba páncélgépkocsival jött. Az emberek megcsodálták, de a csikorgó hidegben nem soká nézegették.

A jövevények bezárkoztak a kantinba, az ebédet is bevitették. A vizsgálat kora estig tartott. Másnap hajnalban távoztak, anélkül, hogy a tisztekkel egy szót közöltek volna. Darnay hadművelleti osztályvezetője végig jelen volt, de hallgatott ő is. Az ezredes délután összehívta a törzskart és szűkszavúan bejelentette:

– Uraim, a Fővezérség vizsgálatot indított. A vád a partizánháború szabotálása. A németek az őrzőparózt kevesellték.

Darnay kivárt, a tisztek feszülten hallgattak.

Az ezredes higgadtan folytatta: – A tárgyalás szóbeli megrovással végződött. Minden marad a régiiben. A szolgálatból nem mentettek föl. Végezzék a dolgukat. Kérdés?

A fölhangadó vidám hangzavar, megkönnyebbült sóhajok, a vaskályhában ropogó tűz a feszültséget úgy eloszlatta, mintha Darnay szabadságolást jelentett volna be. Ezek után senki sem akart kérdezősködni. Attól tartottak, az ezredest leváltják és olyasvalakit állítanak a helyébe, akinek nem számít a csikorgó fagy, sűríti az őrzőparózt, bármekkora veszteséggel jár. Istennek hála nem így történt.

Darnay azzal fejezte be: – Ha újabb fejleményekre kerül sor, idejében közlöm.

A két törzstiszt elsőként lépett ki s a havon ropogó léptekkel távozott.

Az alezredes a többiektől kellő távolságra rákérdezett: – Nem kíváncsi arra, ki vagy kik lehettek a besúgók?

– Nem igazán. Csak arra lenne jó, hogy a bizalmatlanságot szítsa. Ha rájönnek, lennének mások. Minden hadseregben vannak elégedetlenek. Békeidőben is, hát még háborúban.

AHOGY VÁRTÁK, KORA TAVASSZAL a partizánháború újra kezdődött, egyre elszántabban és véresebben. A németek a Wehrmacht alakulatait Waffen SS csapatokkal egészítették ki, az erdei utakat elaknásították és túszoikat szedtek. A vágányokat hetente kellett javíthatni vagy újra fektetni. A váltókat éjjel-nappal őrség vigyázta, ennek ellenére a rádión leadott helyzetjelentés egyre ijesztőbbé vált. Már a németek is kezdték belátni, ekkora területen a hajtóvadászat hiábavaló. A parasztoznak meg-

tiltották, hogy falvaikból kilépjenek, akit pedig napnyugtakor a határban kaptak, felszólítás nélkül agyonlőtték. Darnay az éjszakai őrjáratozást megtiltotta, mondván, sötétben a baráti tűz, az, hogy a Wehrmacht a magyarokat nem ismeri föl, kiszámíthatatlan veszélyforrás. A váltóőrséget megerősítette – ezzel sikerült a németeket megnyugtatnia –, ennél többre nem vállalkozott. Többek közt azért sem, mert végre megkezdődtek a szabadságolások. Közben a dandárt zöldfülű újoncokkal töltötték fel. A láthatatlan ellenség a magyar tábor közelében nem próbálkozott, de jelenlétéről egy pillanatra sem lehetett megfeledkezni. A partizánok szakadó esőben, jeges szélben is türelmesen várakoztak, hogy aknáikat lefektessék s a hazatérő alakulatokat lerohanják.

Tavaszi elején a táborig kórházba kéredzkedett egy ukrán parasztság, siheder fiával. Nemessányi többé-kevésbé megtanult oroszul – a tisztok nem győztek csodálkozni –, mire a zászlós közölte: – Novembertől júniusig bőven volt időm rá. Tisztársait csak arra kérte, újsütetű nyelvtudását ne terjesszék. – Orvos vagyok, nem tolmács – mondta.

Kísétált a kapuhoz s a kétségbeesetten hadaró asszonnyal szóba elegyedett. A kamasz alig állt a lábán. A hadnagy nem tehetett mást, a nőt az őrségre bízta, a kölyköt betámogatta a rendelőbe, a szanitécclal levetkőztették és fölfektették a műtőasztalra. Az ifjanc válla alatt vérző seb vöröslött, holtápadtra vált, végül elájult. – Golyó – közölte Nemessányi. – Fertőtlenítőt, tampont, szikét, sebkanalat, gézt!

Ahogy a műtéttel végeztek, máris indult Darnayhoz jelentéstételre.

Az ezredes rögtön fogadta.

– Mi történt?

– Egy helybeli asszony a kapuba hurcolt egy súlyos sérültet. Meg kellett operálni.

– A sérülés jellege?

– Vállba lőtték. A golyó kilenc milliméteres parabellum. A Waffen SS csapatok Schmeisser géppisztolyba használják.

– A sebesült kora?

– Tíz tizenhét-tizennyolc éves. Nincsenek papírjai.

– Gondolja, hogy partizán?

– Ezredes úr, fogalmam sincs. Föltehetően az, vagy megszegte a kijárási tilalmat, ezért lőttek rá.

– Melyiket valószínűsíti?

– Ha partizán, nagy bátorság kellett ahhoz, hogy a nő idecipelje.

– Maradjunk annyiban: parasztyerek, aki sötétedés után a németekbe botlott. Végezze a dolgát. Leléphet.

Az orvos feszesen tisztelgett és indult kifelé. Darnay utána szólt: – Attól tartok, lesz dolga hasonló esetekkel.

Tíz nappal később a táborba újabb sebesültet hoztak. Az asszonyok arra hívtak, kisbaltával véletlenül megvágta a lábát. Sírva könyörögtek, a doktor úr lássa el, áldja meg az Isten s majd ők is meghálálják. A sérülést lövedék okozta. A fickónak

szerencséje volt: a golyó térd fölött roncsolt, csontot nem ért. Pár nap után érte jöttek és zokogva elcipeltek.

A tiszték, ha gyanakodtak is, erről és a hasonló esetekről mélyen hallgattak. A vizsgálat óta nem próbáltak a németekkel közösködni, azoknak meg kisebb bajuk is nagyobb volt annál, semhogy újabb hadbíróági tárgyalást szorgalmazzanak. A fronton a helyzet egyre romlott. A magyar 2. hadsereg a munkaszolgálatos zsidókkal és 30-40 éves póttartalékosokkal közeledett a doni szovjet hídfőállásokhoz. A papírvékony arcvonalra nem volt elég ember, lőszer, élelem és hadfelszerelés. A német–magyar hadosztályok Kurszkból indulva a kiürített orosz területeket sorra elfoglalták, de a vezérkar tudta, az óriási térség, a szovjet tartalékok és az erősödő ellenállás nyomán a helyzet egyre kilátástalanabb. A Wehrmacht Sztálingrád ostromára összpontosított, közben újra beállt a tél.

A kórházba kéthetenként hoztak sebesülteket. Darnay, a tisztikar és a legénység rég nem volt kíváncsi rájuk. A front magyar vesztesége elkészerítően gyarapodott, a gyászjelentések nyomán a levertség nőttön nőtt. Horthy István kormányzóhelyettes halála, a megsemmisítő sztálingrádi vereség, a szovjet csapatok doni áttörése és a témérdek áldozatot követelő visszavonulás után az embereket már csak a túlélés foglalkoztatta.

Nyár elején megjött a parancs: az alakulatot fölváltják. Két hosszú év után a katonákban ez tartotta a lelket. A lázas készülődés napokig tartott, közben a zászlós még egy műtétet csinált. Kutya se törődött vele. Csak az ezredes közölte: – Ugye tudja, hogy a maga és tisztársai életével játszott?

– Megbocsásson, de ön is.

– Nem vagyok rá büszke, de mi mást tehettünk?

– Orvosként én nem, de ezredes úr...

– Én sem.

Ebben maradtak.

Utolsó nap megpakolt teherautók, púpozott szekerek közt a katonák kezdtek felsorakozni. Az ezredes, tisztjei, a tiszthelyettesek és a legénység megkönnyebbülten várakoztak. Darnay nem szándékozott búcsúbeszédet tartani, az alezredessel megkerülték a személyautót és az oszlop élére álltak. A menetparancs előtt lihegve a táborba esett pár ukrán parasztszony, tekintetük Nemessányit kereste, meglátták és a katonákkal mit se törődve odafutottak. Egyikük letérdelt és elfúló hangon hadarta: – Isten áldja meg doktor úr! Amit a fiainkért tett, hálásan köszönjük. Csak ezt a kis ajándékot adhatjuk, hogy emlékezzen ránk.

Fölállt és a zászlós kezébe nyomott egy újságpapírba tekert csomagocskát.

Nemessányi zavartan átvette s a hátizsákjába suvasztotta, az asszonyok odébb léptek, Darnay bólintott, egy főtörzsőrmester felüvöltött: – Indulás!

A vinnyicai vasútállomás zsúfolásig telt. Az érkező-induló szerelvények, az izgatottan toporgó katonák, a csoportokba verődő tiszték, a kíváncsi helybeliek, a mállha meg az egylovas szekerek áttekinthetetlen zűrzavarán a tábori csendőrség se tudott úrrá lenni. Az emberek úgy várták a bevagónírozást, mint fuldokló a mentőövet.

Páran a horizontot bámulták, hátha feltűnik egy szovjet bombázókötelék, de az ég felhőtlen tisztának látszott. Az állomásépület kezdett kiürülni. Egy parancsőr tiszt Darnay elé toppant és vidáman közölte: – Ezredes úr, az önök szerelvénye a kettes vágányon áll. Öt perc múlva indul. Kérem, sorakoztassa az embereit.

– Értettem.

Darnay intett, a tiszthelyettesek a legénységet századokba rendezték és futólépcsőben megindultak. Az ezredes Nemessányi mellé sodródva rákérdezett:

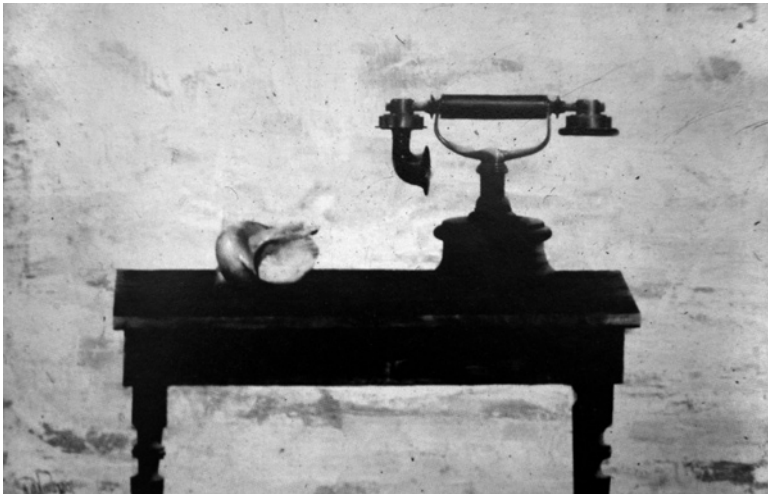
– Elárulná, mivel lepték meg az asszonyok?

– Fogalmam sincs. Majd otthon megnézem.

– Maga nőtlen, de a feleségem máris firtatná: ezredes, mi van abban a csomagban?

Elindultak a vagonhoz. Darnay a bakákat előre engedte, hogy utolsóként szálljon föl a tiszt kocsiba. Megállt, körbenézett, majd hirtelen megtántorodott és a szénporos földre roskadt. Szemei fölakadtak, mellén vérfolt vöröslött. A dörrenést igen, de a baljósan füttyülő golyót senki sem hallotta. Csak azt látták, az ezredes kiszenvedett. A távolság mesterlövészre vallott. A szemtanúkat megbénította a tehetetlenség. Darnay tetemét döbbenet bámulták, míg a szerelvény meglódult és zötyögve-csattogva elhagyta az állomást.

Az ajándékcsomag egy ősrégi ikont tartalmazott. Az asszonyok a vörösök elől soká rejtegették, majd évtizedeken át a doktor fiókjában lapult. Huszonnégy éve függ a falon, abban a szobában, ahol Nemessányi fiú unokája alszik.

OLÁH ANDRÁS

Elkésett békejobb

KÉPEK PETŐFI SÁNDOR ÉLETÉBŐL

(MUTATVÁNY)

Petőfik lakása. Pár héttel később. Jelen vannak: Petőfi és Obernyik derűsen nevetgélnek.

JÓKAI (*beront a szobába, az Életképek egy számát lobogtatja a kezében*): Nem ebben egyeztünk meg! Határozottan megtiltottam, hogy azt a verset a lapomban kiadd!

PETŐFI: A lapodban? Talán a lapunkban!

JÓKAI: Az Életképeket én jegyzem! Az én nevem alatt fut! Tehát enyém a felelősség is!

PETŐFI (*legyint*): A pokolba veled!

JÓKAI (*méltatlankodva*): Elegendem van abból, hogy mindenbe belemászol, mindenkibe belekösz! Megmondtam már ezerszer: én korrekt újságot akarok!

PETŐFI (*ingerülten*): Gyáva vagy! Neked az a korrektség, ha fülünket-farkunkat behúzzuk és hallgatunk!

JÓKAI (*dühösen*): Engem merészelsz gyávának nevezni? Talán én futamodtam meg a választóim elől?

PETŐFI: Aljas vagy! Tudod, hogy nem futottam meg... És azt a brigantit, a szabadszállási pap fiát, aki megvette a szavazatokat, párbajra hívtam ki!

JÓKAI (*gúnyosan*): Párbajra... Persze... Olyan feltétellel, hogy tudjad, úgyse fogadja el!

PETŐFI: Életre-halálra! Ahogy te sose mernéd!

JÓKAI: Nevetnem kell... Ő kardot ajánlott! Te viszont ragaszkodtál a pisztolyhoz, mert tudjad, távolra nem jól lát!

PETŐFI (*kis híján nekimegy Jókainak*): Ez már több a soknál! Nem tűröm! Még neked sem!

OBERNYIK (*közéjük áll*): Nono, fiúk! Csillapodjatok! Móric, legyen eszed!

JÓKAI (*megrántja a vállát*): Ezt a félnótást csillapítsd!

OBERNYIK: Sándor, ne csináljátok ezt! Nincs elég ellenség?

PETŐFI: Ő kezdte!

JÓKAI (*még mindig dohog*): Alig teszem ki a lábam pár napra Pestről, máris megcsinálta a bajt... Félbe kellett szakítani a nászutunkat miatta!

PETŐFI: No hiszen!

OBERNYIK: Üljetek le, beszéljük meg higgadtan. Végtére is barátok vagyunk...

PETŐFI (*még mindig ingerülten*): Néha nem árt a hátunk mögé nézni, mert lehet, az döfi belénk a kést, akit támaszunknak hittünk!

JÓKAI (*újra támad*): Ahogy te Vörösmartyba!

PETŐFI: Vörösmarty gyáván viselkedett! Miként az egész képviselőház!

JÓKAI: Talán az a bátorság, hogy mindenkibe beletörölöd a lábad?

PETŐFI: Csak aki megérdemli.

JÓKAI: És szerinted Vörösmarty az, aki leginkább megérdemli? Vörösmarty, aki atyai jó barátként viszonyult hozzád? Aki a pályán elindított, és azóta is támogat? S te így hálálod meg? Egy ilyen veressel?

OBERNYIK (*egyértelműen*): Ez tényleg nem volt szép...

JÓKAI: Nem volt szép? Enyhe kifejezés. Ez tömény aljasság!

PETŐFI: Semmit se tudsz! Én ezt a verset közlés előtt megmutattam Vörösmartynak!

JÓKAI: S ő nyilván köszönte szépen. Hogy is a szól a refrén? „Nem én tépem le a homlokodról, Magad tépted le a babért!”

PETŐFI: Nyilván fáj szembesülni a valósággal. De nem lehet örökké homokba dugott fejjel, strucc-módra élni!

JÓKAI (*keserűen*): A Szózat írójának ezt kellett megérnie...

PETŐFI: Mikor veszed már tudomásul, hogy egy olyan korban élünk, amikor nincsenek szerzett előjogok! Mindennap meg kell küzdeni a megbecsülésért!

JÓKAI: És te? Te mikor veszed már tudomásul, hogy a közönség nem kíváncsi a gyalázkodásaidra! Az olvasók ott hagynak bennünket! A szabad sajtó első esztendejében a lapunk ezeröttszáz előfizetőről háromszázra csökkent! A kiadónk felmondott!

PETŐFI: Csak nem azt akarod mondani, hogy miattam?

JÓKAI: Az ilyen írások, a habzó szájú cikkek miatt!

PETŐFI: Talán dicséernem kellene az óvatoskodókat? A büszkeségünket besározó nemzetgyűlést? A tetzesza kormányt? Nyalni a talpukat, ahogy te is teszed?

JÓKAI (*lesajnálón*): Neked, barátom, az a legnagyobb bajod, hogy nem lehetsz közöttük! Nem sütkérezhetsz a fényben... Savanyú a szőlő.

PETŐFI: Azt hiszem, nincs mit beszélünk egymással! Hordd el magad! Menj csak vissza ahhoz a kivénhedt kis... színésznőhöz! Ott szolgálj papucsként...

JÓKAI: Róza nevét a szádra ne vedd!

PETŐFI (*flegmán*): Emiatt ne aggódj! Arra sem érett meg, hogy a nevét kiejtesem...

JÓKAI (*elkomorodva, fagyosan*): Na, ebből elég! Vedd tudomásul, mi többé nem ismerjük egymást! (*Dühösen becsapja maga mögött az ajtót és elhagyja a lakást.*)

PETŐFI (*az ajtóhoz siet, és utána kiált*): Menj csak, ne is lássalak! Ide aztán hiába kopogatsz majd, ha az a vipera egyszer ajtót mutat neked! A lapszerkesztésről pedig ezennel lemondok!

OBERNYIK (*kedvetlenül, elkeseredve*): Sándor, ezt mégse kellett volna...

PETŐFI (*ráförmed*): Nem-e? Tévedsz! Ennek már sokkal korábban meg kellett volna történnie... Kígyót melengettem a keblemen. Segítettem, támogattam... Most meg... Mióta ez a nő a hálójába kerítette, nem lehet ráismerni... De lesz még ennek böjtje... Hiába mondtam, hiába figyelmeztettem! Neki ez a kis cafka kell... Gyereke is van, a fene se tudja kitől!

OBERNYIK: Igazságtalan vagy...

PETŐFI: Móric teljesen a befolyása alá került... Nem veszi észre, hogy az a nő ellenünk uszítja! Folyton azt duruzsolja a fülébe, hogy kerülje a kockázatvállalást, legyen simulékonnyabb... Ennek a szerencsétlennek önálló akarata, véleménye már nincs is... Az újságot is... Nézd meg az utóbbi idők lapszámait! Tele van megalkuvó, behódoló írásokkal! Először csak a színikritikák váltak ajnározó tömjénezéssé. Főleg, ha Róza asszony játszott a darabban. Aztán egyre inkább megtöltődtek a kormányt dicséző írásokkal... Csak azért, mert pénzt és pozíciót remél.

OBERNYIK: De hát végtére is ez a mi kormányunk...

PETŐFI: Elvtelenül akkor se kell magasztalni! S épp azért, mert a mi kormányunk, legyünk vele szemben kritikusak! Ilyen elképesztő gyalázatot nem engedhetünk meg magunknak, hogy a nemzetgyűlés kormányjavaslatra segítséget kínáljon Ausztriának az olaszok ellen! Most, amikor a szerbek és horvátok is ellenünk szervekednek! Hogy remélhetnénk így Európa rokonszenvént? Csak lettem volna ott!

OBERNYIK: Hát ez az! Sokan vélik úgy, hogy azért acsarogsz a kormány ellen, a nemzetgyűlés ellen, mert elbuktál a választásokon!

PETŐFI: Alávaló rágalom!

OBERNYIK: De beszélik!

PETŐFI: Sakálok vonyítása ez, nem rémít meg! Félnék az igazságtól, azért szűkölnék! Csahos kutyák! (*Bosszúsan legyint.*) Tudod, mit? Elegendem van a gyomorforogató, mocskos politikából... Mit is törődjek velük, ha úgysem méltatnak figyelemre! Egyék csak meg, amit főztek a politikus urak! Ez már rég nem az, amiért márciusban küzdöttünk. Kilúgozták belőle a tiszta eszmét... De sokáig nem mehet így tovább! Kicsiny parázs vagyok az éjszakában, de még vagyok! És ha kell, újra föllobbantom a lángot, hogy a nemzet elégtételt vegyen sárba tiport jogaiért, fölrugott becsületéért!

*

Petőfik lakása – pár nappal később. A szobában hárman tartózkodnak. Júlia, Lauka és Obernyik. Teáznak.

PETŐFI (*az ajtót kicsapva, dühösen érkezik*): Láttátok ezt? (*Egy újságot lobogtat a kezében. A Nemzetőr című lapot.*) Olvastátok?... Az a nyomorult Vahot!

SZENDREY JÚLIA (*csillapítani próbálja*): De hát mi történt, kedvesem?

PETŐFI: Kihívom párbajra! Miszlikre aprítom ezt a galád férget! Obernyik, Lauka! Ti lesztok a szekundánsaim! Nyomban fölkeresitek az alávaló bitangot, és provokáljátok a nevemben!

LAUKA: Higgadj le, Sándor, és mondd el, mi hozott ki ennyire a sodrodból!

PETŐFI (*lerázza magáról a baráti kezét, és az asztalra vágja az újságot*): Hát olvassátok! Itt van. Nézzétek, mit hordott össze rólam az a mocskos pribék!

OBERNYIK (*főlemeli az újságot, félhangosan bogarászni kezdi a sorokat*)

LAUKA (*kíváncsian*): Hangosan olvasd, hogy mi is megtudhassuk, mi áll benne!

OBERNYIK (*nem tetszőn csóválja a fejét*): Ez lesz az...

PETŐFI (*indulatosan*): Én nem hallgatom! (*Ki akar rohanni a szobából. Júlia és Lauka kapaszkodnak belé. Júlia gyöngéden átöleli.*)

OBERNYIK (*a torkát köszörüli*): Khm. Csak a lényegét olvasom... A Vörösmarty-vitáról van szó. Ez egy hozzászólás... Persze névtelen. Illetve annyit írt a cikk alá, hogy „Egy önkéntes”.

PETŐFI (*fogsikorgatva*): Vahot az! Az aljas féreg! Csak nem meri vállalni a nevét!

OBERNYIK (*újból nekirugaszkodik*): Akkor olvasom... Onnan, ahol Sándort név szerint megszólítja... (*Ismét megköszörüli a torkát.*) Szóval... „Sándor öcsém, te minden versedben szabadságunk elnyomói, ellenségünk vérét szomjazod... Te panaszkodtál, hogy nem akkor születnél, midőn alkalma volt a magyarnak dicskoszorút szerezni a harcmezőn. Íme, most nyakunkon a háború, minden ép karra szüksége van a hazának – te katona voltál –, s roppant kardod, mellyel a márciusi napokban annyira csörömpöltél, mégis hüvelyében rozsdásodik. No de azért, édes öcsém, nem irigylem a babérodát...”

PETŐFI (*felbőszülve*): Elég! Ne tovább! (*Obornyik illedelmesen elhallgat.*)

SZENDREY JÚLIA: Ez tényleg gonosz dolog... (*Elfutja a szemét a könny.*) Ez aljasság...

OBERNYIK (*mintegy mentegelve és mentegetőzve*): Én se álltam be nemzetörnek. Nem fogtam fegyvert... Beteg vagyok.

PETŐFI (*félcsattan*): Nem rólad van szó! Engem vádol gyávasággal az alávaló bitang! Engem!

SZENDREY JÚLIA (*nyugtatra*): Károly csak téged akart menteni...

PETŐFI: Nem szorulok gyámolításra. Meg tudom védeni magam! Majd megmutatom ennek a nyomorultnak, mi a magyarok Istene!

OBERNYIK: Sunyi aljasság, mindenki látja... Ne vedd a szívedre!

LAUKA: Nincs igazad, Károly! Az efféle rágalmaknak elejét kell venni! Nem engedhetjük, hogy ezek a brigantik belénk törölhessék a csizmájukat!

PETŐFI: Megmondtam! Párbajra hívom, összekaszabolom!

SZENDREY JÚLIA (*átöleli Petőfit*): Párbaj? Azt nem engedem!

PETŐFI: A becsületemről van szó!

LAUKA: Igazad van. Becsület csak egy van... Tudjátok mit? Én is kihívom! Hadd lássa a világ, hogy egyek vagyunk! Hogy kiállunk egymásért, s a szívünk egyként dobog!

PETŐFI: Ez az én jussom! Nem engedem át neked!

OBERNYIK: Na, ezen már csak össze ne vesszettek!

SZENDREY JÚLIA (*elkeseredetten*): Nincs elég baja ennek az országnak? Nincs elég ellenség, még egymást is marjuk? Miért?

LAUKA: Régi betegsége ez a magyarnak...

SZENDREY JÚLIA (*Petőfihez*): Látod, Móricot is ezért sajnálom...

PETŐFI (*bosszúsan*): Hogy jön ez most ide? Ő maga választotta az utat!

SZENDREY JÚLIA: Az nem jut eszedbe, hogy nem hagytál neki más lehetőséget?

PETŐFI: Szabadon dönthetett!

SZENDREY JÚLIA: Azt hiszed? És Vahot most nem ugyanezt a látszatot kelti?

LAUKA: Igaza van Júliának. Ahogy te Móricot sarokba szorítottad, ugyanezt teszi veled Vahot! Bezárta a kapukat. Hogy csak egy út maradjon...

OBERNYIK: Így áll bosszút, amiért kiváltunk a lapjából! Amiért megalapítottuk a Tízek Társaságát. Azt nem tudja megemészteni. Azóta mindig ellenünk fúj.

PETŐFI: Épp ezért ideje móresre tanítani!

LAUKA: A seb akkor is megmarad...

PETŐFI: De a lelkiismeret megnyugszik! A becsületen esett csorba helyre lesz állítva!

LAUKA: Ezzel még korántsem!

SZENDREY JÚLIA: Mi akarsz ezzel mondani?

PETŐFI (*Laukához*): Ha arra célsz, mivel vádol ez a bitang, hát annak is elejét vesszük! Még ma jelentkezem a honvédseregnél!

SZENDREY JÚLIA: Alja népek követelése ez! Miért kell engedelmeskedni?

PETŐFI: Ha csak levegőbe kiáltott szó lenne, meg se hallanám! De megjelent az újságban, most már egy ország lesi, mi lesz a válaszom.

SZENDREY JÚLIA: Kihívod párbajra... Ez nem elég?

PETŐFI: Ezt már megbeszéltük. Miért kezded újra?

SZENDREY JÚLIA (*hózzábújik*): Mert féltetek.

PETŐFI (*magához öleli*): Mit akarsz még, mit tegyek?

SZENDREY JÚLIA: Szeress, ahogy régen... (*Hirtelen feljajdul. A hasára tapasztja a kezét.*) Jaj! Ez fáj...

PETŐFI (*ijedten felrebben*): Mi volt ez?

SZENDREY JÚLIA (*a hasára vonja Petőfi kezét*): Érzed te is? A kicsi... Jaj, hogy mocorog! Rugdalózik. Jaj, már megint...

SPANNRAFT MARCELLINA

Rejtett és leleplezett érzelmek Jókai Mór A lélekidomár című regényében

Ami az állatszeldítő a fenevadak ketrecében, ami a hindu kígyóbíró a csúszómászói között, ami a lóidomár a fék nem szokta szilaj ménnel szemben: – az a „lélekidomár” a lelkes állatok világában.¹

ELŐSZÓ HELYETT

„Amennyiben [...] a Jókai-művek nemcsak a mindennapos olvasás repertoárjából kerülnek ki, hanem az intézményes átörökítés áramlásából is, akkor a kollektív emlékezet közvetítésének, s ezen keresztül a nemzeti-közösségi identitás formálásának egy fontos médiuma hallgat el.”²

BEVEZETŐ

A lélekidomár című regény néhány évvel a szerző első feleségének, Laborfalvi Róának elvesztése (1886) után, és második házasságkötése (1899) előtt született. 1888–89-ben, egyazon évben az *Utazás egy sírdomb körül*³ című kisregényével.

A fenti tényeket azért érdemes felidézni, mert az író *A lélekidomár* főhősét, Lándory Bertalant nem csupán Lukács Móric és gróf Ráday Gedeon alakjáról mintázta,⁴ hanem főhőse történetébe beleszötte saját házasságának, saját veszteségmegélésének mozzanatait is. Talán nem merészség ezért a regényt a gyászfeldolgozás, a „gyászmunka” folyamatában is értelmezni.

Az irodalmi mű emlékezhely is a Jókai-életműben.⁵ A regény idejében ugyan már a kiegyezés korában, 20 évvel a forradalom és szabadságharc után járunk, a kollektív traumafeldolgozás a kiegyezés felszíne alatt, a mélyben (még) nem történt meg. Sérelmek, sebek, elhallgatások, sérült narratívák jellemzik ezt a korszakot. S a nemzet sebei – kibeszélés híján, elfojtott, sérült narratívák következményeképpen – a mai napig nem gyógyultak be teljesen. *A lélekidomár* nem csupán az egyéni veszteség, hanem egy súlyos, kollektív trauma differenciált elbeszélése is egyúttal, mely a magyarság nagy, 1849-es veszteségének megértéséhez, a veszteség feldolgozásához vezető útnak is fontos lépése.⁶

A vizsgált Jókai-regény két nagyobb egységből áll, bár a két részt formálisan nem választja külön Jókai. „A történet kibontakozó lélektani íve [...] Godiva⁷ [...] halálával

megtörik.”⁸ Ennek értelmében az elemzés sem foglalkozik a regény későbbi, kalandos bonyodalmaival.

Jókai „tudatosan kísérletezett az emberi személyiséget, sorsot mozgató erők feltérképezésével. A *lélekidomár*ban mintha kifejezetten reflektálttá válna ez a törekvés.”⁹

A CSELEKMÉNY SUMMÁJA

Lándory Bertalan a belügyminiszter megbízásából gyanús pénzmozgások nyomába ered. Traumhold bankár jóhiszeműen belekeveredett egy pénzügyi bűnügybe, ezért a szegény elől öngyilkosságba menekül. Ezt inasa, Péter segítségével gyilkosságnak álcázzák, hogy leánya, Godiva megkaphassa apja biztosítási pénzét. A lány kérésére Lándoryt nevezik ki Godiva gyámjának. Az ügyes kezű, jó szemű lány Münchenben tanul rajzolni, majd meglátogatja gyámját annak birtokán. Lándory nővérének, Saroltának a halálát követően, hamarosan feleségül veszi Godivát a korábbi gyámapa. Nem sokkal később Godiva súlyosan megbetegszik. A pár orvosi javaslatra elutazik Capri szigetére. Itt két évet töltenek a fiatal házaspár, Godiva haláláig. Ezután Lándory visszatér hazájába, s végső nyugalomra helyezi feleségét a családi kriptában.

A REGÉNY HÁROM KÜLÖNLEGES „MEGFIGYELŐJE”

A főhős: Lándory Bertalan

„Ami az állatszeliidító a fenevadak ketrecében, ami a hindu kígyóbűvölő a csúszómászói között, ami a lóidomár a fék nem szokta szilaj ménnel szemben: – az a „lélekidomár” a lelkes állatok világában. Új szó, rossz szó; de nincs más.”¹⁰ – kezdi regényét az elbeszélő.

„Lándory alakjában egy különleges emberismerő képességekkel megáldott figura kerül a középpontba, aki egyszerre szemléli kívülről, szinte passzív hősként más emberek sorsalakulását, miközben megéli (elszenvedi) a sajátját is.”¹¹

„Biológiailag vagyunk beprogramozva a társas életre, és folyamatosan figyeljük egymás emocionális utalásait, melyek segítségünkre lehetnek a későbbi interakcióinkban.”¹² – írja Molnár Péter.

A kiegyezés utáni évek is tele vannak még bizonytalansággal, gyanakvással. Fontos szerephez, hatalomhoz juthat ebben az időszakban az, aki rendelkezik a megfigyelés, helyes értelmezés és meggyőzés képességével. Lándory mindezekkel a képességekkel rendelkezett, s ezen felül még kitartó, becsületes és fáradhatatlan is volt. A belügyminiszter ezért őt bízta meg sok kétes, jobbára politikai bűncselekmény alapos kivizsgálásával.

A nevető kisasszony: Godiva

A regény másik kiváló megfigyelője a lélekben magányos, harsány és gúnyos ifjú hölgy, Traumhold bankár lánya, Godiva.

„A legfőbb vonzerőt képezte a Traumhold szalonokban mindenestre maga a házikisasszony, a szép Godiva, vagy ahogy a bécsiek hívták: „a nevető kisasszony.”¹³

„Aki csak közelített hozzá, mindenkinek egyszerre megtalálta a gyöngö oldalát: a hiúságát, a félszégességét, a vesszőparipáját, s nem irgalmazott senkinek. S nemcsak a szavaknál maradt; hanem még tettekre is vetemedett.”¹⁴ Karikatúrákat, vitriolos gúnyrajzokat készített a társaság tagjairól, melyeket egy albumban őrzött.

A bankár inasa: Kalthahn Péter

„A Péter volt az urának a legjobb tanácsadója. Ő tudta *taksálni az embereket*. Őnála nem használt tengerivida-prémes felsőkabátot hagyni hátra a vestibule-ben, sem a parfümözött bankjegy borralaló. Ő azért megsúgta a gazdájának: „Ez az úr szélhámos; őrizzük tőle ezüstünket!” Hosszú haj, mandzsettákból kilógó kezek, rosszul felkötött nyakraló nem csalta meg: „Ez nem művész, csak hegedűreszelő; őrizzük tőle a füleinket.” S akárhányszor jöttek oda délcegen kikent-fent daliák, némelyik pretentiosus egyenruhában, akiknek a címeres névjegyét mikor az ezüsttálcán átnyújtá az urának Péter, a fél szájszegletéből azt dörmögte hozzá: „Tolvaj. Őrizzük tőle a kisasszonyunkat.”¹⁵

Péter minden képességét, tapasztalatát szeretett ura és Godiva érdekében működteti és mozgósítja. Olyan mértékben éli meg, érzi át munkaadója kétségbeesését, hogy a felindulás jelei rajta szemmel láthatóan is megfigyelhetők. „Péternek minden tagja elkezdett reszketni, sűrű haja szétborzadt az ijedelemtől. Majd ismét a düh vett erőt rajta.”¹⁶ – olvashatjuk a regény lapjain.

Péter a szabadságát is kész gondolkodás nélkül feláldozni ura becsületéért, s azért, hogy Godiva apja halála után is megtarthassa személyes vagyont, apja életbiztosítását. A gyilkosságnak álcázott öngyilkosság után el is fogják, börtönbe is kerül, s komolyabb szerephez a mű második részében jut Lándory Bertalan inasaként.

Godiva így jellemzi Pétert Lándorynak: „A becsületesség, a hűség mintaképe, olyan, mint azok az ezeregyéjszakai mesebeli dzsinnek, akik csak arra vannak teremtve, hogy az uraiknak szolgáljanak, s mindig csak jót tegyenek.”¹⁷

LÁNDORY ÉS GODIVA AMBIVALENS KAPCSOLATA

Lándory Bertalan másodmagával, inkognitóban érkezik Traumhold bankár estélyére, hogy nyomozás keretében kivizsgálja a bankár tevékenységét és pénzügyi tranzakcióit. A vidám társaság nem, csupán Traumhold különleges „szimatú”, hűségese inasa veszi észre, hogy a váratlanul érkezett urak egyike sem az, aminek látszik, s aminek mutatja magát.

Lándory hamar átlát a Traumhold lány társasági modorán. „Kitalálja annak a gondolatját, akivel beszél; azt a gondolatot, amit az elmondott szó gondosan rejteget. Eléje kerül a szándéknak, s kihallgatja a titkos vágyakat.”¹⁸

Egy rövid beszélgetés elég ahhoz, hogy Bertalan és Godiva ráismerjenek több közös vonásukra. Később is elég szótlánul egymásra tekinteniük, hogy kiolvassák

egymás szeméből, mit érez, mire gondol a másik. „Kezeiket nyújták egymásnak; és aztán csak néztek egymás szemébe. És egy szót sem szóltak. Dehogynem szóltak! Beszéd volt az, hosszú, érthető beszéd, amely egyik szemnek a sugarán át a másikba átfolyt: a minden természeti csodaelemek legfelségebbje! Hatalmasabb erő a vilanyalnál, a melegnél, a világosságnál, a hangnál. Együtt egymaga mind a négy. Hol az a természettudós, aki azt meg tudja nevezni?”¹⁹

A bankár végzetes lépése, gyilkosságnak álcázott öngyilkossága ugyanakkor áthidalhatatlannak tűnő ellentétet teremtett közöttük. Mikor Lándory értesül arról, hogy Godiva kérésére őt jelölték ki a leány gyámjának, így morfondírozik magában:

„Micsoda bizarr ötlet ez attól a leánytól? Miféle lélektani talányban keresse ennek az indokát? Godiva nagyon jól tudhatja, hogy az egész szerencsétlenségnek, mely házukat romba dönté, s atyját a romok alá temette, Lándory megjelenése volt az okozója. Mért választa mégis őt gyámjául? Olyan nagy-e a bizalma hozzá? Vagy valami démoni bosszúllása egy eltiport teremtésnek: „Ha elrontottad a sorsomat, már most vedd a kezedbe; ha idejöttél, hogy lassú halállal megölj, nézd végig a halálos agóniámat.”²⁰

Lándory és Godiva nem csupán két, különleges megfigyelőképességgel és kritikai megközelítéssel rendelkező ember, hanem e képességeik el is távolítják őket a többiektől,²¹ s így szinte természetes is összekapaszkodásuk. Házasság ugyanakkor csak akkor lesz gyámapa és gyámleány kapcsolatából, amikor már nemcsak Godivának van szüksége Bertalan pártfogására, hanem Lándorynak is Godivára: Saroltának, a Bertalant egész életén át alázatosan szolgáló, feltétel nélkül és feltön szerető nővérenek a halála után.

Godiva egy szempillantás alatt lemond művészi ambícióiról, saját életének kiteljesedéséről. Ehelyett hálából, s talán az elszigetelődéstől, a meg nem értettségtől való félelemből a gyámapa felesége lesz, felveszi Sarolta szerepét. Lándory pedig becsületből és büntudatból kéri meg gyámleánya kezét. Inkább kölcsönös tisztelet és egymásra utaltság, mint szerelem a házasságuk forrása. A lelkek különös rokonsága, ami első találkozásuktól Godiva haláláig átjárja kapcsolatukat, amire újra meg újra rácsodálkoznak, hogy szinte szavak nélkül is értik egymást. Ugyanakkor nem zárhatjuk ki azt sem, hogy Godiva cselekedetei mögött a hála és az önfeláldozás mellett öntudatlanul ott munkál a bosszú is. Lándory sejtése szerint: „ha idejöttél, hogy lassú halállal megölj, nézd végig a halálos agóniámat.”²²

A LÁNDORY-MÓDSZER

„Te botanikusa voltál az emberi vétkeknek. Úgy ismered a válfajait, mint Linné a maga huszonöt speciesét.”²³ – fogalmazza meg Lándoryról a belügyminiszter. A „címalak” önmagát pedig futrinkához hasonlítja egy kerti séta alkalmával, melyen a gyámleány Godiva is részt vesz.

A férfi rátermett és kíméletlen igazságkeresőként és bűnüldözőként éli minden napjait, ezért magányos, ezért nem érkezik házába látogató, ahogyan egy hóhér

házába sem.²⁴ (Ezzel magyarázza Godivának a társaság hiányát a vidéki birtokon.)²⁵ „Mit keressek én a nagyvilági társaságokban? Olcsó, szerződéses magasztalásokat? Két ember összejön egymással, az egyik feldicséri a másiknak az érdemét, a másik cserébe az egyikét. Senki sem mond egymásnak igazat.”²⁶ – fakad ki Godivának Lándory.

Később egy „természetrajzi allegóriával próbálja megvilágítani, mi is a kötelessége, hivatása az emberek között: „Az a hernyó, melyet a futrinka kínoz, a bogárvilágban a legveszedelmesebb gonosztevő. Egyetlenegy képes egy szép fiatal csemetét megölni. Befúrja magát a kérge alá, onnan körül az egész kéreg alatt, utoljára az élőfa beléig: mire az elszárad.”²⁷ „A futrinka ráles, mikor kidugja a lyukon a fejét. Akkor egyszerre elkapja a két szájkapcsával, s elölvonszolja az odújából.”²⁸

Bár a legkülönbözőbb társaságok tagjai Lándory különleges képességeit Lavater²⁹ tanulmányozásának tulajdonítják, Főhősünk nem a „fizionómiát”, hanem a kommunikációt, elsősorban a szándéktalan, önkéntelen jelzéseket figyeli meg, ezekből von le következtetéseket, ezek segítik a beszélgetések, kihallgatások eredményes vezetésében. „Lát szívet és lelket – a börtönök sötétjén s az úri termék csillogó ragyogásán keresztül.”³⁰ – írja a „címalakról” a szerző.

„Nehéz volt a szemeknek a tekintetét kiállni. Mikor azokat kerekre felnyitotta, olyan zöldeknek látszottak, mint a zavaros tenger felszíne, s valami rejtett tűz leskelődött azoknak a fenekén. S nem lehetett megszabadulni a tekintetétől: oda kellett nézni a szemibe. Ha pedig lesüllyeszté nagy, sötét pilláit félig a szemekre, akkor azok olyan kékeknek tűntek fel, mint a tenger mélysége, s az embernek a szíve megkönnyebbült, ha így nézhetett beléjük.”³¹

A tekintetnek fontos szabályozó szerepe van, „ugyanis a kommunikációs folyamatbizonyos epizódjaiban a mimika mellett a tekintet hordozza leginkább a befolyásoló jelzést.”³² – állapítja meg Buda Béla. A tekintetkommunikáció gyakran önkéntelen, vagyis metakommunikatív. A jó megfigyelő sok mindent megállapíthat a tekintet irányából, a pillantások gyakoriságából és időtartamából, ahogy a pislogás változó gyakoriságából és a pupilla nagyságának változásaiból is. Az önkéntelen jelzések bepillantást engednek az interakciós partner valódi érzelmeibe és gondolataiba, akárcsak a mikro arckifejezések.³³

„– Önről azt mondják, hogy az embereknek a gondolatjaiban tud olvasni. Bűvészet ez?”³⁴ – kérdezi Godiva Lándorytól első találkozásuk alkalmával. „– Nem. Jórészt tapasztalás. Hosszas ideig kellett azzal foglalkoznom, hogy olyan embereknek a titkait napvilágra hozzam, akiknek nagy okuk van azokat elrejtegetni.”³⁵ – feleli a férfi.

Lándory Bertalan minden közvetlen emberi kommunikációban elsősorban a szemével, tekintetével tájékozódik, s elsősorban mások arcának rezdüléseire, tekintetükből kiolvasható változásaira figyel. Arcvonásainak változásait Godiva is észreveszi, gyakran szavakra sincs szükségük ahhoz, hogy megértsék, átérezzék a másik gondolatait.

A regény vizsgált fejezeteiben az alábbi, az arcokról, illetve a tekintetekből kiolvasott érzelmeket nevezi meg az elbeszélő: bánat, szemrehányás, fájdalom, meglepetés, ámulat, büszkeség, megrendülés, komolyság, szomorú érzékenység, diadal, fölényesség, szájalom, kétkedés, dac, bizalom. Olvashatunk epedő, sóvárgó, hódoló pillantásokról, bókoló, édeskés arcokról. Godiva pirulásával és „szemlesütésével” árulja el szégyenérzetét, Traumhold bankár sötétvörössé váló arcáról olvashatja le Lándory az erős felindultságot. Az elbeszélő Lándory szemével még a mosolyokat is képes megkülönböztetni. A mosoly nem csupán a vidámság jele lehet, van például keserű mosoly is.

GODIVA SORSA: MINTÁK ÉS ELŐKÉPEK

A regény vizsgált részében három halálesettel találkozunk: Traumhold bankár gyilkosságnak álcázott, öngyilkosságával, Lándory Bertalan nővérenek természetes halálával és Godiva természetesnek tűnő „meghívott halálával”.

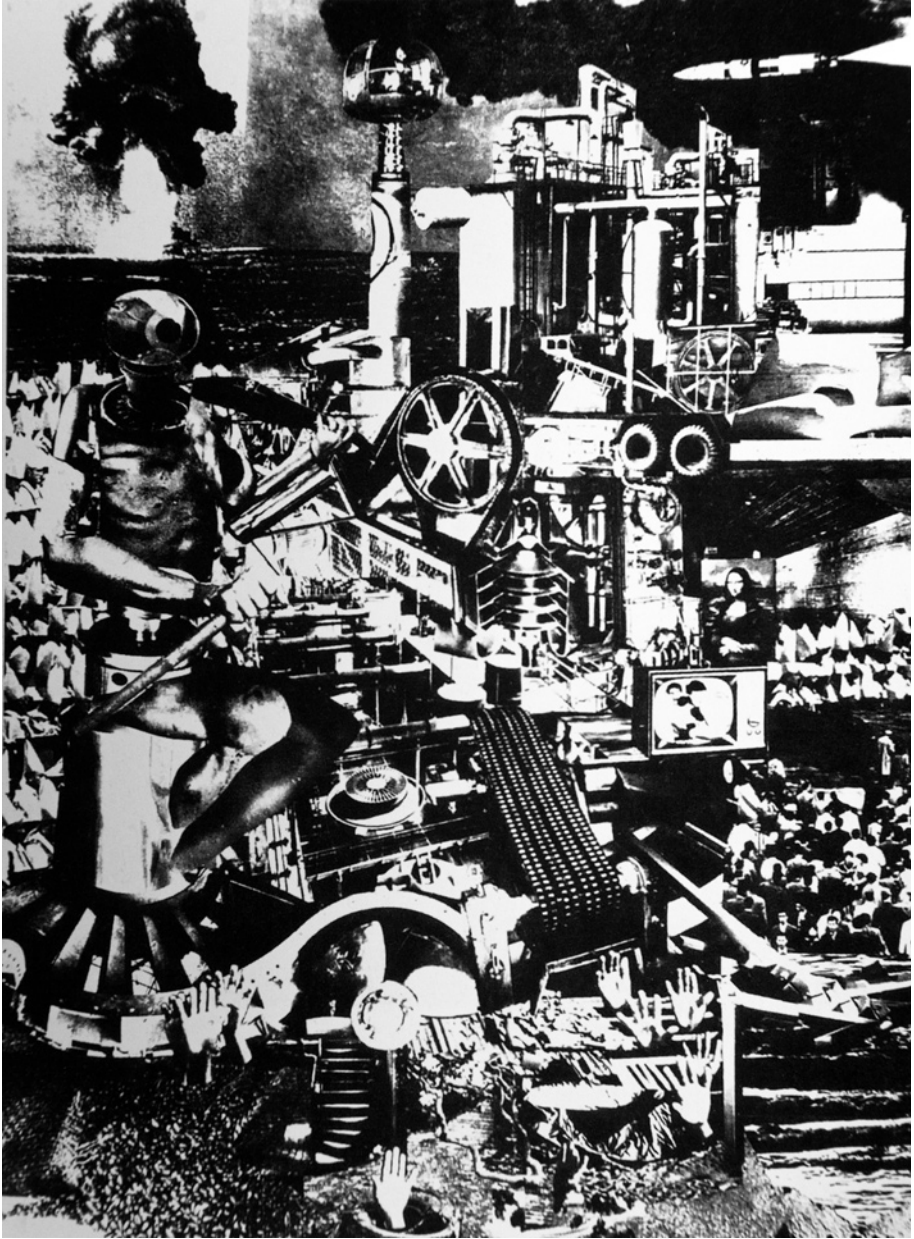
„Az öngyilkosságokkal foglalkozó kutatások egyik felfedezése egy másolási mechanizmus, a „Werther-hatás.”³⁶ A másolási mechanizmushoz ugyanakkor nincs szükség külső médiumra, könyvre vagy filmre stb. Elég, ha a kollektív tudattalanban ott rejlő mintát felerősíti saját, személyes tudattalanunk.³⁷ (Olykor a családtörténetben markánsan megjelenő, ismétlődő mintáktól is nehéz a szabadulás. A végzet erejével hathatnak ránk.³⁸ Ez Godiva halálba menekülésében is szerepet játszhatott.

„Az álmok, az intuíciók, az előérzetek, a paralelizmusok, a szinkronicitás és az ima teremtő erejének jelenségeit”³⁹ gyakorta megtaláljuk a Jókai-regényekben. Ezek többnyire mintázatbeli hasonlóságokat mutatnak a művekben zajló cselekményekkel, vagy akár ezek mitikus előképeivel. Az érzékeny olvasó így észrevétlenül ráhangolódik a karakterek, archetípusok mozgatórugóinak mélyebb megértésére.

Godiva halálát sem tekinthetjük váratlan, véletlen eseménynek. A két első halál, az apa és a sógornő halála katalizátor szerepet játszott Godiva halálában. „Az öngyilkosság majdnem mindig az élettől való félelemből történik.”⁴⁰ Bár Godivát tüdőbaj vitte el, a minták és halálvágya bizonyára hozzájárultak halálos betegsége kialakulásához.

A gyilkosságnak álcázott öngyilkosság sem menti meg Traumhold bankár jó hírét és becsületét. Apja elvesztése után Godiva földönfutóvá válik, a régi rokonok, ismerősök pedig hátat fordítanak neki. A fiatal nő egészen magányossá és védtelessé válik. Olykor tudatában van végső kétségbeesésének, sőt nemegyszer ki is mondja halálvágyát, míg végül be is következik a „meghívott halál”. (Különös ez, hiszen édesapja haláláról csak később tudja meg, hogy a bankár valójában önkezével vetett véget életének.)

Először kétségbeesésében fakad ki az árva leány leendő gyámjának: „Szegény apám temetésénél egyedül voltam a gyász kíséret egész a kriptaajtóig. Azt az egy „birtokunkat”, ahol atyám és anyám nyugsznak egymás mellett, nem foglalhatták le. Még van ott egy harmadik hely is. Elhagyott az egész világ.”⁴¹

„A haláleseményt követően a gyászolót megrohanja és eltölti a fájdalom. Képtelen mással foglalkozni, mint a szomorú eseménnyel és a halott személyével.⁴² Ribár János *totális tehetetlenség*nek nevezi ezt az állapotot.⁴³

Az öngyilkosság veszélyét gyakran megelőzi egyfajta „élethelyzeti krízis – veszteségek, csapdahelyzet, reménytelenség” – állapította meg egy előadásában Buda Béla.⁴⁴ A trauma-feldolgozás, a gyász munka megélésének elmaradása, a családottság és kibeszélhetetlenség vezethet maladaptív megoldásokhoz, elindíthatja a szenvedőt az önfelszámolás útján.

(Tudjuk, Jókait milyen mélyen érintette az öngyilkosság gondolatköre. E „toxikus” családi mintának egész könyvet is szentelt, a *Mire megvénülünk* című regényét. Az *Utazás egy sírdomb körül* című művében pedig a dolgozósobájának falán látható portrék tulajdonosainak élettörténetén, önfeláldozó/önfelszámoló életvégen elmélkedik.)

Másodszor karácsonykor, egy vidáman, Lándory és egy kisgyermek társaságában eltöltött este után kísérti meg Godivát a halálvágy. A gyámapa mielőbbi költözést javasol az egészségtelen művészlakásból: „Arra kérem, hogy költözzék ki ebből a hideg, nyirkos szállásból; mert ön itt mellbajt fog kapni. Gyógyíthatlanná váló mellbajt. Érti? Godiva rábólintott a fejével. És magában gondolá: „Gyógyíthatlan mellbajt? Akkor itt maradok”⁴⁵

Harmadszor Bertalan nővérének, Saroltának a halála után kísérti meg a halálvágy. A halál éjszakáján felidézi az együtt töltött hónapokat, majd így fakad ki: „Milyen könnyen adják a halált.”⁴⁶ Máshol így fogalmazza meg Godiva érzéseit az elbeszélő: „elnézte merengve azt a megdicsőült arcot. Egy mártírnak az arcát; aki egész életén át csak szenvedett, anélkül, hogy tudta volna, miért. S azt gondolá magában, hogy milyen jó volna annak a helyén feküdni.”⁴⁷ „Óh, hogy irigylem én ezt a szép helyet tetőled! – rebegé Godiva a koporsóra borulva, melyet ott, az ajtó előtt a Szent Mihály lovával együtt letettek.”⁴⁸

Negyedszer a Capriba igyekvő házaspár vonatútján olvashatjuk Godiva halálvágyó gondolatait, melyeket a szomszéd kupéból áthallatszó, férjét és saját magát gyalázó beszélgetések váltanak ki: „Milyen jó volna meghalni.”⁴⁹

Különös, hogy a kiváló „kommunikációs szakértő, Lándory Bertalan látszólag sem nővére, sem felesége „betegségnyelvét” nem érti, sőt nem is ismeri fel a rejtett szenvedés-üzeneteket. Vakfoltok ezek? Vagy olyan fájdalmas lenne a felismerés, saját kapcsolatrendszerének megértése, hogy inkább hártja, kizárja életéből az árulkodó jeleket?

Az, hogy egy beszélgetésben angyalnak nevezett nővéréről, Saroltáról is azt mondja Godivának, hogy ő is „megcsalja”, „mindig hazudik”,⁵⁰ arra utal, hogy lelke legmélyén tisztában van nővére állapotával. „Nekem folyvást azt hazudja, hogy egészséges; régi baja enyhül, ritkábban jön elő, s nem olyan kízó többé. Csak ámit velem. Én tudom jól, hogy ő nagyon szenved, s rettegek tőle, hogy majd egyszer egészen igaz lesz hozzám. De már azt nem fogja szóval megmondani.”⁵¹

Amikor Godiva ajkán megjelenik „egy csepp vér”⁵², nyugtató, a bajt jelentéktelennek feltüntető szavaival maga Bertalan is hazugságba menekül, ahogyan Godiva is. Godiva hagyja, hogy Lándory elhitesse magával, s látszólag vele is, hogy Capri szigetén minden jobbra fordul. Az oda vezető vonatút azonban megváltoztat mindent. Lándory őszinte könnyei meggyőzik az asszonyt férje szeretetéről és gondoskodó odaadásáról, s ettől megnyugszik. Az, amit ebben a beszélgetésben megoszt a férfival, megerősíti korábbi halálvágyát: „meggyónom neked, hogy eddig én mind azt tettem, ami az életet megrontja: ha valamire azt mondták, ez egészségtelen, ez halálos! Csak azért is tettem. Ezentúl őrizni fogom magamat. Meg akarok gyógyulni. Élni akarok! Teveled sokáig élni, boldogul.”⁵³ – vallja meg Bertalannak Godiva.

A szigeten töltött két évről, a halál előli menekülési kísérlet két évéről az elbeszélőtől sem tudunk meg részleteket. Csak néhány idilli emlékfoslány kerül elő, melyek a gyászoló férj gondolataiban bukkannak fel, miközben egy hajó fedélzetén felesége ólomkoporsóját nézi.

AZ ELREJTŐZÉS SZÍNTEREI

„Amikor Zsigmond Ferenc Jókai antropológiájáról kezd el beszélni, már jungiánus aspektusokat érint: a kozmosszal, a természettel való misztikus egység megéléséről beszél a Jókai-regények kapcsán.”⁵⁴ Ennek a mély tudásnak és tapasztalatnak a jeleit sok Jókai-regényben megtaláljuk. Elég talán csak két olyan példát említenünk, melyek meghatározó, s egyben archetipikus helyszínei e regénynek is: a tenger⁵⁵ és a szakrális geometriájú szent hely.⁵⁶

Capri szigete a maga természeti valóságában is kifejezi az elrejtőzést, az izolációt, az elszigetelődést. „Lándory Capriba vitte a nejét, hogy ott eltemetkezzék vele élve. Célt ért. Úgy elfelejtették, mintha soha a világon sem lett volna. Senki sem beszélt róla többé. Meghaltak mind a ketten szépen.”⁵⁷

A szigetről haza vezető utat is feleségével teszi meg a férfi, miközben visszatér az életbe, feleségét pedig a családi kriptába kíséri. Az elbeszélő a koporsót is hajónak nevezi; a Capriból való visszatérést tárgyaló fejezet címe: *A két hajó*.⁵⁸ (Lándory nővére még életében megrendeli koporsóját: egy kis csónakot.)⁵⁹

Jókai regényeiben gyakran jelenik meg mitikus erővel a tenger. Ahogyan az élet = utazás gyakori fogalmi metafora, a halál után is utazás vár az emberre.⁶⁰

Amilyen gondosan a Körültáj színhelyét alkotja meg a *Bálványosvárban*,⁶¹ olyan tudással és alaposággal alkotja meg a Lándory-kripta leírását is Jókai (gömbölyű halom, egyiptomi csonka gúla, fenyők, kecskerágó, hárs, méhek⁶² és darazsak⁶³ – a maguk közvetlen és szimbolikus jelentésében is. Sarolta végső nyugalomra helyezésének legmagasztosabb pillanatát így rögzíti az író: „S mikor a gyászmenet közelit, egyszerre előjön a sírbolti méhköpűnek s a darázs-fészkeknek minden szárnyas lakója (bizony nem kegyeletből, hanem a viaszfáklyák szagától ösztönözve), s azoknak az egyesült döngése, amint a koporsó fölött összeverődnek a naptól aranyozott por-

ködben odafenn, olyannak tetszik, mintha valami túlvilági karoknak zöngése zendülne meg a kitalálhatatlan magasságban.”⁶⁴

A családi kriptá, ahol Bertalan édesanyja, nővére, s néhány év elteltével felesége, Godiva is nyugszik, a szeretett nők végső elrejtése ezen a megszentelt helyen. Az elbeszélő ezt a helyet otthonnak nevezi, „amelynek az ablakán egyre járnak ki és be a zengő méhek.”⁶⁵

ZÁRÓGONDOLATOK

A regény olyan időkben játszódik, amikor a nyílt, őszinte kommunikáció nem jellemző a felső körökben. A kiegyezés utáni években járunk, a forradalom és szabadságharc után több mint két évtizeddel, amikor nehéz eldönteni, kiben mi lakik, mi mozgatja. Nem általános a bizalom. Ezért is olyan nagy érték a belügyminiszter számára Lándory Bertalan, aki átlát a maszkokon. Csak rápillant az emberre, s annak akaratlan, apró rezdüléseiből „kiolvassa” annak gondolatait. Nagy tapasztalatú „detektív”, akinek semmi nem kerüli el a figyelmét. Felismeri az inkongruens viselkedést, a hazugságot, majd annak minden részletét „kihúzza” a bűnösből, az igazságkeresők kíméletlen szenvedélyével. Elsősorban az arckifejezésekre és a tekintetkommunikációra figyel.

Érdekes ugyanakkor, hogy a regény főhőse saját érzéseire kevés figyelmet fordít. Társát, Godivát erősebb önreflexió jellemzi. A racionális férfi mindössze kétszer mutatja meg mélyről feltörő érzelmeit, mind a kétszer kicsordulnak könnyei.

Foglalkozási szerepében elismert kiválóság, magánéletében ugyanakkor nehezen képes szimmetrikus kapcsolatokra. Nem néz szembe esendőségével, ő az erős férfi, aki mindent kibír, akinek friss gyászát is felülírják az újabb háborús hírek borzalmi. Halott feleségét a túlvilágra viszi a hajó, őt visszahozza az életbe, a történelem színpadára.

IRODALOM

Bagdy Emőke: *Határmezsgyén. A halál és a gyász*, in: Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Tanulmányok a vallás és lélektan határterületeiről*. Római Katolikus Kiadó, 1988. 202–227.

Bényei Péter: *Emlékezésalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018

Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*, Budapest, Animula, 1994

Dahlke, Rüdiger: *Sorsfordulók. Az életválság mint az újrakezés lehetősége*, Budapest, Officina Nova, 1998

Ekman, Paul: *Beszédes hazugságok. A megtévesztés árulkodó jelei a politikában, az üzletben és a házasságban*, Budapest, Kelly Kft. 2010

Hoppál Mihály et al.: *Jelképtár*, Budapest, Helikon, 2004

Jung, Carl Gustav: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*
<https://mek.oszk.hu/02000/02007/html/02.htm>

Molnár Péter (szerk.): *Nemverbális kommunikáció. Ahol a természet és a kultúra találkozik*, Budapest, Typotex, 2002

Parák András: *Mintakövető öngyilkosság – a Werther-hatás*, 2018

<https://mindsetpszichologia.hu/mintakoveto-ongyilkossag-a-werther-hatas>

- Ribár János: *Gyászolók lelkigondozása*, in Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Egymás közt – egymásért. Híd Családsegítő Központ*, Szeged, 1990. 194-229
- Hansági Ágnes: *Irodalmi kommunikáció és műfajiság: a Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a korai modernségig*, Akadémiai értekezés, 2019
- Spannraft Marcellina: *Archetipusok, szimbólumok, mintázatok Jókai Mór Egy játékos, aki nyer című regényében*, in Korpics Márta – Spannraft Marcellina (szerk.): *Szakraális közösségek, kollektív emlékezet*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2021, 183–206.
- Spannraft, Marcellina: „*Az isten neve irgalom*”. *Szakraális közösségek szimbólumai és rítusai Jókai Mór Bálványosvár című regényében*, in Spannraft, Marcellina; Korpics, Márta; Béres, István (szerk.): *Szakraális és kommunikáció. Források, jelentések és értelmezések*, Budapest, KRE, L'Harmattan, 2022, 93-110.
- Jókai Mór: *A lélekidomár*, Budapest, Akadémiai, 1967
- Jókai Mór: *Mire megvénülünk*, Budapest, Unikornis, 1994
- Jókai Mór: *Utazás egy sírdomb körül*, Budapest, Unikornis, 1995

JEGYZETEK

- 1 Jókai Mór: *A lélekidomár*, Budapest, Akadémiai, 1967, 5.
- 2 Bényei Péter: *Emlékezésalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018, 102.
- 3 Jókai Mór: *Utazás egy sírdomb körül*, Budapest, Unikornis, 1995
- 4 Jókai: *A lélekidomár*, 120.
- 5 Vö. Hansági Ágnes: *Irodalmi kommunikáció és műfajiság: a Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a korai modernségig*, Akadémiai értekezés, 2019, 69–77.
- 6 „Magyarországon közel két évtizedig tartott az az állapot, amelyben az államhatalom és a nép egymással ellentétben álltak. A szabadságharc korszaka után idegen tisztviselőket, bírákat, s azoknak a gyámolítására, a nép nyelvét nem értő csendőröket hoztak az országba.” Jókai Mór: *A lélekidomár*, 18.
- 7 a regény első, *A két hajó* című fejezetével záruló részének főhősnője
- 8 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 219.
- 9 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 218.
- 10 Jókai: *A lélekidomár*, 5.
- 11 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 218.
- 12 Molnár Péter (szerk.): *Nemverbális kommunikáció. Ahol a természet és a kultúra találkozik*, Budapest, Typotex, 2002, 23.
- 13 Jókai: *A lélekidomár*, 29.
- 14 Uo., 30.
- 15 Jókai: *A lélekidomár*, 29.
- 16 Uo., 62.
- 17 Uo., 76.
- 18 Jókai: *A lélekidomár*, 5.
- 19 Uo., 120.
- 20 Uo., 74.
- 21 lásd *A világon kívül* fejezetcímet Uo., 99.
- 22 Uo., 74.
- 23 Uo. 22.
- 24 Jókai Mórt több regényében is foglalkoztatta a hóhér lelkülete és társadalmi kirekesztettsége, például a *Szép Mikhál* és a *Szomorú napok* című művében.
- 25 Uo., 102.
- 26 Uo., 105.
- 27 Uo., 107.

- 28 Uo., 107.
- 29 Uo., 11.
- 30 Uo., 5.
- 31 Uo., 24.
- 32 Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Budapest, Animula, 1994. 84.
- 33 Paul Ekman: *Beszédes hazugságok. A megtévesztés árulkodó jelei a politikában, az üzletben és a házasságban*, Budapest, Kelly Kft. 2010. 82.
- 34 Jókai: *A lélekidomár*, 42.
- 35 Uo., 42.
- 36 Parák András: *Mintakövető öngyilkosság – a Werther-hatás*, 2018. <https://mindsetpszichologia.hu/mintakoveto-ongyilkosság-a-werther-hatás>
- 37 Vö. Carl Gustav Jung: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába <https://mek.oszk.hu/02000/02007/html/02.htm>
- 38 Vö. Jókai Már: *Mire megvénülünk*, Budapest, Unikornis, 1997
- 39 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 204.
- 40 Rüdiger Dahlke: *Sorsfordulók. Az életválság mint az újrakezdés lehetősége*, Budapest, Officina Nova, 1998, 324.
- 41 Jókai: *A lélekidomár*, 77.
- 42 Bagdy Emőke: *Határmezgyén. A halál és a gyász*, in: Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Tanulmányok a vallás és lélektan határterületeiről*. Római Katolikus Kiadó, 1988. 223.
- 43 Ribár János: *Gyászolók lelkipogozása*, in Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Egymás közt – egymásért*. Híd Családsegítő Központ, Szeged, 1990. 200.
- 44 Buda Béla: *Öngyilkosságveszély – öngyilkosság-megelőzés – a közvetlen környezet szempontjából* előadás, DOTE 2008. 10. 09.)
- 45 Jókai: *A lélekidomár*, 98.
- 46 Uo., 114.
- 47 Uo., 114.
- 48 Uo., 119.
- 49 Uo., 130.
- 50 Uo., 106.
- 51 Uo., 106.
- 52 Uo., 123–124.
- 53 Jókai: *A lélekidomár*, 135.
- 54 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 207.
- 55 Vö. pl. Spannraft Marcellina: Archetípusok, szimbólumok, mintázatok Jókai Mór Egy játékos, aki nyer című regényében, in Korpics Márta – Spannraft Marcellina (szerk.): *Szakrális közösségek, kollektív emlékezet*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2021, 183–206.
- 56 Vö. pl. Spannraft Marcellina: „Az isten neve irgalom”. *Szakrális közösségek szimbólumai és rítusai Jókai Mór Bálványosvár című regényében*, in Spannraft Marcellina; Korpics Márta; Béres István (szerk.): *Szakralitás és kommunikáció. Források, jelentések és értelmezések*, Budapest, KRE, L'Harmattan, 2022, 93–110.
- 57 Jókai: *A lélekidomár*, 135.
- 58 Uo., 137.
- 59 Uo., 116.
- 60 Hoppál Mihály et al: *Jelképtár*, Budapest, helikon, 2004, 111.
- 61 Spannraft Marcellina: „Az isten neve irgalom”. *Szakrális közösségek szimbólumai és rítusai Jókai Mór Bálványosvár című regényében*, in Spannraft, Marcellina; Korpics, Márta; Béres, István (szerk.): *Szakralitás és kommunikáció. Források, jelentések és értelmezések*, Budapest, KRE, L'Harmattan, 2022, 93–110.
- 62 Hoppál Mihály et al.: *Jelképtár*, Budapest, Helikon, 2004, 209.
- 63 Uo., 63.
- 64 Jókai: *A lélekidomár*, 119.
- 65 Uo., 137.

AZ ÖTLET

Peti nem volt túl népszerű. Nem volt gazdag, nem is volt szegény, nem volt túl helyes, nem is volt csúnya, olyan fakó, az átlag. Sok mindenbe belekapott, végül mindannyi szülői feddés ellenére, az IT-világánál kötött ki. Kamaszként már ő is érezte, hogy nem feltétlenül az online háború lesz az, amitől végre barátnője akad. Arra jutott, egy jó Tiktok-csatorna kell neki. A könnyű videóötletek számára kevésnek tűntek, Peti tudta, ennél több kell. Tőlük nem messze volt egy ruhagyár. Volt ruhagyár, hiszen a rendszerváltás után privatizálták, majd a '90-es évek közepén rájöttek, nem éri már meg senkinek a magyar kabát. Peti remélte, ez nagy dobás lesz. Szikék, ragasztók, tűk, boros flakonok, fecskendők fogadták. Megtalálta az étkezőt, s ott volt még '68-ból a hímezett fali dísz: „teli hassal a munka is jobban megy”. A videójában ez a szöveges szerepelt, majd a sarokban alvó hajléktalanra vezette a kamerát. Százszentes meglepetés, ezres feliratkozás, több száz szívecske, Peti boldog volt.

A FALUK

Egy videó, nem videó, a mai kor sikerei rövidebb életűek a tiszavirágnál. Peti nagymamája falun lakott, egy igazi falun. Hiszen ma már külön kell választani az igazit és a kisvárosi falut. Utóbbira jellemző, hogy egy város közelében, maximum 20-25 km-re fekszik. Megosztott, mert laknak még benne a régi idők falusiai, de többségük már betelepült. Megvették a telket, mert olcsóbb, mint a városban. Építtetnek rá egy házat, generálkivitelezővel, nincs már kaláka. Az utcakép napelem, kovácsoltvas kerítés, térkő násztánc. A kertész szerdánként jár és saját Facebook-csoportja is van a kisvárosi falunak.

Peti mamája nem ilyen faluban lakott, hanem a kevés megmaradt igaziak egyikében. Itt még működik kocsmá, mellette van bolt, vele átellenben a templom. Ahogy haladtak a mamához, Peti hiába járt már itt ezerszer, olyat látott, amit még soha: a háromutcás falu minden harmadik háza üres. Petiben azonnal felcsillant a flow: ez kell, ilyen senki nem csinált még, ez fátum, ez egyedi.

„Nincs már itt senki, nincs gyerek... hát ki lakna itt? Minek laknának itt...? Nincs munka! Az én időmben egyszerre tízen voltunk terhesek! De akkor volt még munka!” Szomorú volt ugyan a nagymamai reflektálás a miértekre, de ez egyben felért a zöld jelzéssel. Peti nemrég olvasta a befutott celebek magvas gondolatait, amik szerint, ha egy szülőt vagy rokont beveszel a videódba, az csak még jobban felpörgeti azt, így gondolta, ez duplán üthet.

Három megállót tudtak le: az elsónél jött a svájci hitel. Gondos családként éltek, de a fiúknak sok volt a 2 milliós autóra 7 milliót törleszteni. A szülői házat így vitte a kezés, a lak azóta az összedőlésre vár. A második még legalább 4-5 másik esetet

képviselet: tisztas emberek, egyszerű élettel. Ledolgozták a 40 évüket, megöregedtek. Felnevelték a gyerekeket, a szülők maradtak, a fiatalok mentek. Külföldre, Pestre. A házat megöröklik, jobb esetben nem vesznek össze a jusson. Eladják, és jönnek a külföldi kalandorok. Néha jól sült el, s lesz belőle egy sárgára kifestett, tiroli mintás vityilló. De a többség nem ez, hanem az alig semmi feletti törődés: nyáron havonta lenyírják a fűvet, télen az első hidegnél elzárják a vizet és néha megnézik, működik-e a kazán. Erre jó párszor egy helyit kérnek meg, aki így legalább a falusi kocsmában és a boltban visszaforgatja a szülőföldje hozadékát.

A harmadik különleges volt. Meghajoltak a tetőgerendák, a kémény mellett deltatorkolatként váltak szét a cserepek és már a madarak sem érezték biztonságosnak, ha leszállnak a padlásra. A mama mégis nem szimplán belépett, hanem kopogott. Egy ős, amolyan pitypangfrizurájú hölgy nyitotta ki a hézagos ajtót. A mama megkérdezte, a gyerek csinálhat-e pár felvételt, végső soron ezért jöttek. Bent a három szobából egyet már ki sem nyitottak. A második pedig egyben volt konyha és fürdő, a szélén egy lavórral. A házigazdát Gyöngyvérnek hívták, aki szerint hamarosan költözhetnek, mert azt a polgármester megígérte. Mint utóbb kiderült, mindennek már 3 éve. Peti kellő komolysággal kérdezte, hogy másik faluba menne? Gyöngyvér nem is igazán értette a kérdést. „Miért mennék? Minden ideköt. Hát, hogy a ház ilyen lett, arról meg nem a falu tehet.”

„Nem értitek ti ezt – summázta a történeteket már hazafelé a nagymama. Micsoda élet volt itt... ha voltak is problémák, megoldottuk. Ha a te öregapádnak kellett segítség, nem az volt a kérdés, hogy kit tud elhívni, hanem hogy 15 vagy 20 főre terítsek. És ez csak a szomszédokból és a rokonokból állt.” Peti csendesen nézett maga elé, és azon gondolkodott, hogy nem is tudja a szomszédok nevét.

A BEFEJZÉSEK

Peti feltöltött egy videót Gyöngyvérről, bevágva a miért mennék el innen mondatot, a konyhában lévő mosakodólavór és az illemhelyként szolgáló, sarokba letett vödör mellé. A zárókép az volt, ahogy az idős asszony beteszi az ajtót, aminek az alját egér-rágások csinosítják. Peti ezzel nagyot szakított a neten, és már az összesűgás sem maradt el a gimis lányoktól.

A TÖRTÉNET KÉTFÉLEKÉPPEN VÉGZŐDHET:

Mikor legközelebb kiutazik a család, Peti esze a siker ellenére nem az újabb videókon jár, hanem a sorsokon. Hiszen életek munkáját látta a saját szemével omladozva haldokolni. Megértette, hogy egy rosszul meghozott döntés vagy az ajándékpénz látszata köp szemközt több évtizednyi történelmet. Örök tanulsága lett az életének: vagy láss mélyen, vagy ne is láss sehogy.

De beállhat a B-opció is: Peti feltölti a többi háznál készült videókat. Majd megtudja, hogy a szomszéd faluban is van legalább 9 üres épület. Aztán szembejön vele, hogy a megye tele van ilyen településekkel, s elhagyott házakkal. A terv sikeres: 100 ezres nézettség, 10 ezres követőbázis. Néhány fizetett hirdetés és megnyíló rendezvény.

De egyszer elfogy az újdonság ereje. Peti egy dühkitöréses éjszakán törli az egész csatornát, amit ugyan később megbán, de visszacsinálni nem tud. S az egész weboldal olyan lesz, mint maga a tárgya, elvész a nemtörődömség oltárán és a könnyű élet keresésének vágyában.

A buborékfújó

Nagyon gyors volt a születésem. Szalagról jött a testem, egy kis kéz megfogott, majd csó alá rakott. Ott megöltöttek. Egy másik kis kéz rám csavarta a fedőmet, és visszarakott a szalagra. Egy újabb felkapott, a testemre dísznek színes matricát ragasztott, és küldött tovább. Tovább egy nagy sötét dobozba, ahol több száz testvéremmel voltam együtt. Hideg volt a születésem és dohos. Nem éreztem szellőt, nem láttam napfényt.

A kartonban élve alig vártuk, hogy végre elinduljunk. A legtöbb társam abban reménykedett, hogy lakodalmakban lesz főszereplő, és kicsi kezek a menyasszony felé fújják őket. Hisz kell-e gyönyörűbb halál, mint egy frissen sminkelt arcon lecsorgó könnyecseppel eggyé válni, majd átadni a halandóság pillanatát tapsvihar és szorgosan öblögetett torkok kurjongatásának közepette? A karton legidősebb lakója már hetek óta a szállításra várt, nagy kor ez a fújókák életében. Ő gyakran megkérdezett engem: mi leszel, ha nagy leszel? Egy királylány mosolya? Egy csibész csínytevése? Én nem tudtam válaszolni, csak annyit: fontos szeretnék lenni valakinek. Ennyi, nem több, de nem is kevesebb. Bölcs válasz – felelte rendre az öreg. Az utunk nem volt egyszerű. Szálltunk levegőben, egy gépmadár gyomrában. Zötyögtünk utakon, órákat, napokat. S végig csak az járt a fejemben: csak adja meg a sors, hogy legyek valakié. A harmadik vagy negyedik nagy géppel gurultunk, amikor egy erős, de igencsak megtöredezett kéz lerakott. Nem kellett sokat várni, mire hallottunk, hogy drágáltak minket, de legalább nem választottak külön, megvettek minden testvért.

Kalandoz életünk lett. Sorra jártuk hétvégéről hétvégére a falvakat, városokat. Érezni lehetett a frissen sült popcorn illatát, a vattacukor édeskés zamatát. Hallottuk a balra húzó pisztoly nyitását, csukását és a győztes lövések örömét. Sok testvéremet elvittek. Lett, akinek tragédia lett a sorsa: egy kis kéz kérte. Megkaptam, majd a földhöz is vágta. Buborékok helyett tócsaként maradt ott egy élet. Szép lassan mindenki elment, csak én, és az öreg maradtunk. Hiszel még? – kérdezte. Hiszek – feleltem. De egyre nehezebb volt. Végre aztán éreztem magamon egy mogyorószempárt. Egy gyönyörű kislány nézett. Eljött hát – gondoltam. Nem mert közelebb jönni, pedig úgy odakiáltottam volna: vegyél le, vigyél haza, s buboréktáncba borítom minden léptedet. Mögötte állt az anyja. Izzadt. Láttam, hogy körbenézett, s megkérdezi, mennyibe kerülök? 550. Ismét körbenézett. A mogyorószemű már szinte ugrált örömeiben. Elviszem – felelte. Az ő kezébe adtak először. Hideg volt és remegett. Ahogy adott volna tovább, jött egy nagyobb ember. Rám csapott. Megszorította anyuka

kezét. Erősen. Nagyon erősen. A körme alatt dohány volt, s pálinkát izzadt a tenyere. Minek ez a sz@r? – kérdezte vagy inkább ordította. Búcsú van – jött a remegő válasz. Na és? – azzal a férfi, akinek minden ujjbegye meg volt égetve, tuszkolt vissza a polcra. De jött a válasz: Már ki van fizetve. Így sem adott oda a mogyorószeműnek. A zsebébe vágott. Aprópénz, por és zsebkendőcafatok társa lettem. Elindultam az új családomhoz, és már egyre nehezebben hittem, hogy érhetek valamit. Elfogadtam volna már azt is, ha csak egyet fúj belőlem az én kis mogyorószeműm. De nem. A férfi felrakott egy polc tetejére, és valami bizonyítványról magyarázott. Hogy majd akkor... Csak szállt rám a por, mogyorószemű is egyre ritkábban állt meg előttem. Anya eleinte még áttörölt, de később már ő sem nyúlt hozzám. Elfelejtettek tán? Bele kellett törődnöm, hogy nem csak fontos nem leszek senkinek, de leélem úgy az életem, hogy sosem tudom meg, milyen is igazán.

A férfi füstje gyakran szállt rám. Sokszor láttam anyát földön, az orrát fogva, a szőnyegből vért kimosva, gyerekeit titokban altatva, félve főzve, a lakásban fázva. Mégis mindig visszajöttek. Egy napon egy kis kötött füzetet szorongatva jött haza mogyorószemű. Nagy puszikat kapott anyától. A kicsi lány boldog volt, és újra rám nézett. Hosszan, merengve, úgy, mint amikor először találkoztunk. – Magaddal hozhatod – jött az imaként belém maró hang. Nem mentek ti sehova! – üvöltött ki a férfi. Felkeltében az öléből pohárnyi bor vágódott a földre. Tántorogva indult el anya és mogyorószemű felé. Ahogy dülöngélt az egyik kezével megrántotta a szekrényt. Rezgett alattam minden. Csak néhány másodperc volt, ahogy lerepültem a szoba aljára. Még utoljára ránéztem mogyorószemű arcára, a falféhr tekintetével, és a szeme sarkában lecsorduló könnycseppel. Széttörtem. Éreztem, hogy minden folyadék kifolyik belőlem. Majd a férfi cipője lépett rám, gumi volt a talpa. A sarka hirtelen irányt változtatott. Láttam, ahogy a nagy háta repül felém. Aztán feketeség, és egy káromkodás. A csendet a kulcs elfordítása törte meg.

Gyere kislányom, menjünk! Ezt még hallottam, majd úgy folytam a szétnyíló parketta repedéseibe, az 560 forintos bor mellé, hogy tudtam, sikerült. Fontos lettem.

Az utolsó veréb

Szerettem őt és ő is szeretett engem. De ugyan ki hallott már olyat, hogy egy gólya és egy veréb? Ők mindig együtt voltak, az utolsó csabahegyi klán. Fogytak évről évre, ahogy anyám mesélte, az ő idejében még minden morzsára volt vagy 10 família, 10 gyerekkel és egy visszafeleselő főnékessel. De amire mi felnőttünk, Peti maradt az utolsó fiatal férfi veréb Csabahegyen. Nem bírták a levegőt, sokan köhögtek, majd magatehetetlenül borultak el. Kérte az anyja, üvöltött vele az apja, nógatták a komái: menj le vidékre, ott még élet a veréb élet, találsz magadnak egy menyecskét, lesz új családot, elégedéltek a kutyamaradékán és az erdő ajándékán. Talán hajlott is volna rá, de aztán találkoztunk. Onnantól már csak én, csak mi léteztünk. Egy

külvárosi rétre jártam békákért, mindig ezzel jött: ha ilyen szép hosszú lábam lenne, én is csak sétálgatnék.

Próbáltam kizárni, hiszen nekem pár hónap múlva Afrikába kellett mennem, s amúgy is, ki hallott már ilyet, hogy egy gólya és egy veréb? Erre mindig azt mondta: ami igazán különleges, azt nem centiben mérik. Elmondta azt is, hogy nem akar vidékre menni. Neki többet ért egy troli tetején utazni, a libegő karfáján elmerengni, a fesztiválpoharak maradékából becsicscentve nótázni, mint hogy a biztos megélhetésért vegyüljön a vidék verebeivel. Kívülálló lett volna örökre, a nagyvárosi, aki nem tudja milyen a zöldben telelni, fázni, a vadaktól elbújni, a gazdák diuhét megúszni.

Egy hosszú nyári éjszakán, titokban csattant el az első csók. Megígérte, nem hagy el, télen sem. Mondtam neki, itt maradok én, nem én lennék az első. De ő hajthatatlan volt, tud egy csodaszert, amitől el fog tudni repülni velem még a világ végére is. Reggelente a gyerekekbereket figyelte, azok a buszra várva sorban dobálták el a kis piros flakonjaikat, abban volt egy lötyty. Felkortyolta Peti és még a tollai is feszesebben álltak. Mérte, minden egyes nap mérte nekem, hogy hány kilométert bír szünet nélkül repülni. 1-3-5, csak mondta és mondta. Nyilván híre ment ennek a gólyák között. Kiröhögtek: maradj inkább a szemetesnél, törpe ... a szomszéd faluról álmodozz, ne Afrikáról...

Megtagadták az övéi is, de nem haragudott rájuk, hisz valóban, ki hallott már ilyet, hogy egy gólya és egy veréb? Pláne Afrikában. Megterveztünk mindent, naponta pihenünk, még akkor is átérhetünk. Ismerem már az utat, bár féltem, de miatta elhittem – menni fog. Kérleltem, hogy fejezze be az emberek utáni járkálást, mert nem tudhatjuk, hogy mi méreg és mi gyógyszer, hisz hasonló csak a hasonlóban bízhat. De erre mindig félvállról csiripelt vissza: ezt pont te mondod? Kereste a piros dobozt, de itta a fekete lötytyöket is, tele volt velük a járda. Ahogy közeledett az utazás, már éjjel sem aludt, csak remegve mormogta: ott fordulunk balra, a tenger nehéz lesz, de van egy kis sziget. A nyár utolsó napjain hazament búcsúzni. Az apja látni sem akarta, az anyja zokogott, úgy engedte el, mint a halálba menőt. Peti nyugtatta: fél év és visszatérek, kicsit barnább leszek, de talán megismersz. Az anyja nem nevetett.

A csapatral együtt indultunk, nem örültek, de egy ilyen útnál nincs idő hisztizni, mindenki teszi a dolgát, repül. Már majdnem kiértünk az országból, s egyre több elismerő biccentés jött Peti felé. Láttam, hogy fárad, de nem volt messze az első pihenőnk. Tudta, hogy nem szabad alacsonyan repülni, tartotta magát, amíg tudta, de szép lassan ereszkedett. Egy város szélén jártunk, amikor észrevettem, még lejjebb száll. Üvöltve emeltem a csőröm, de már csak annyit láttam, ahogy egyenesen egy vezetéknek repül, és a mélybe zuhan. Megtaláltam a földön, már nem élt. Búcsú nélkül ment el. Az utolsó veréb, aki elhitte, hogy szerethet egy gólyát, hogy élhet Afrikában, hogy lehetnek álmai. S cserébe arra sem volt időm, hogy elmondjam neki, én is szeretlek, te örült.

Ez volt az utolsó mondat Sári, a gólya naplójában. Végül ő sem ért el Afrikába és Csabahegyen sem látták többé. Azt mondják, az országhatáron él, és ott várja, hogy jöjjön az örök tél.

HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA

Fölszállott a páva

M E G Y É K H E L Y E T T Ú J B Ó L V Á R M E G Y É K

A Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztály *Do you speak Magyar?* című projekt / Délvidék / Kispicac

*„Fölszállott a páva, vármegye-bázára,
Sok szegény legénynek szabadulására.”
Kényes, büszke pávák, Nap-szédítő tollak,
Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap.
Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre,
Új arcok, új szemek kacagnak az égre.
Új szelek nyögetik az Ős-magyar fákat,
Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.”*

(Ady Endre: Fölszállott a páva / Részlet. Vér és Arany. 1908)

Amikor Kispicacra értünk, esett az eső. Úgy is lehetne mondani, hogy mielőtt Kispicacra értünk, eleredt az eső. De Mancika, a falu *középpontja* másképp látta:

– Nahát, meghoztátok az esőt! Régóta vártuk... Mancika nem tudhatta, hogy útközben az esővel kergetőztünk, és a szél fújta ide bennünket, vagy éppen mi keltettünk huzatot. Mindenesetre esett, végre esett.

A határon rövid adminisztráció után átcsúsztunk, alig vettük észre, hogy már másik országban járunk, hiszen egyszer sem kellett híres-hírhedt angoltudásunkat elővenni a tájékozódáshoz. A táj magában tartott bennünket, és a szemünk továbbra sem akadt hegycsúcsokba. Alföldön haladtunk, mégpedig rendületlenül délnek, szántott és vetett földek, szőlőskertek, itt-ott sárguló levelek között érett a Kárpát-medence aránya.

Lóczy Lajos geológus, földrajztudós a Nagy-Alföldet úgy „értelmezte”, hogy annak észak-északkeleti fele a Duna–Tisza-hátságához, a dél-délnyugati része a Duna völgyéhez tartozik: az északról dél felé elnyúló Cserhát-hegység 300 méteres magasságból indul útnak, lefutó löszös nyúlványai megnyugszanak a völgyemenetben, és 110-140 méteresen haladnak tovább. A harmadik Alföld-szelet az eredeti vármegye-határig tart. Egyfelől a Szabadkától Kúla-Verbászig terjedő sík közt foglalja el, határvonal a Ferenc-csatorna, a másik felől a Duna–Tisza köze legmélyebben fekvő területe zárja a síkságot, amely tulajdonképpen a vármegye déli pereme, „a folyók ó-alluviális” (az emberi emlékek korából származó) löszsíksága.¹

Fentiekből adódik a történelmi vágy, úgy tekinteni kicsiny országunk körvonalaira, mintha az 1920-as „békeszerződést” követően a határ menti vármegyéket nem dara-

bolták volna fel, s a teljes Bácska, valamint a többiek is magyarországiak volnának, mint amikor még hatvannégyen voltak a vármegyék. Ebben az esetben az ország alapműködéséhez szükséges földrajzi, gazdasági és közigazgatási egységek maradtak volna egyben; például a Nagy-Alföld is. Ahhoz viszont némi méltányosság szükségeltetett volna, éppen csak annyi, amennyit manapság elvárnak tőlünk a világ urai, kik kezükben vezénylőpálcával humanizmusra és toleranciára hivatkozva, próbálnak egyengetni bennünket. A trianoni döntést követően mindössze tíz vármegye maradt épségben az anyaországgá előlépő Magyarországon. Huszonötnek (Arad, Bács-Bodrog, Baranya, Bereg, Bihar, Csanád, Csongrád, Esztergom, Gömör és Kishont, Győr, Hont, Komárom, Moson, Nógrád, Pozsony, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Torontál, Ugocsa, Ung, Vas, Zala és Zemplén) kisebb-nagyobb területei átkerültek újonnan alakult vagy az ily módon vizionált országokba. Közülük négy, három különböző ország része lett, miáltal az ott élő többségi magyarság is megkülönböztetődött egymástól (Vas, Szatmár, Torontál, Ugocsa), mivel más-más országok állampolgárai lettek.

A magyarok túlélési technikájáról írta Németh László 1934-ben: „A magyarság az elmúlt tizenöt évben igen kényelmes álláspontot foglalt el ezzel az elszakított egyharmaddal szemben; a nagy hatalmak elvitték, a nagy hatalmak majd visszahozták, csak iparkodjunk barátokat szerezni közöttük.”² Nos, azóta jobbra ekként élünk és iparkodunk, de hogyan szerezzünk barátokat e kérdésben, amikor éppen azon barátaink váltak ellenséggé, akikkel addig együtt éltünk. Ma már e kérdésnél a történelmet hézagosan ismerő új generáció néz ránk csodálkozva: ti még mindig itt tartotok?

Itt tartunk, és ide tartunk. Ezúttal négyen Magyarországról, és ketten a délvidékiek közül csatlakoztak a táborhoz. Az első négy napot Kispiacon, kettőt a ludasi Rókátanyán, hármat pedig a Kanizsai Író-táborban töltöttünk. Beszélgetőtársaink szájából nem egyszer elhangzott ugyanazon rendreutasítás, mint az előzőleg bejárt helyszíneken is: jugoszláv-szerbül, latin-románul, ukrán-ruszin-oroszul, cseh-szlovákul vagy osztrák-németül, mármint hogy ez Szerbia/Románia/Ukrajna, Szlovákia/Ausztria, és ezért az itt használatos nyelvet kell beszélned. Pont. Ezzel még egyet is lehetne érteni, mert aki boldogulni akar, annak nem árt ismernie kapott vagy választott hazája nyelvét, de akinek anyanyelve volt és maradt a magyar-magyar, annak főképpen szükség van idegen nyelv ismeretére, hogy elbeszélhesse, mi történt vele és őseivel.

E téma rendkívül foglalkoztatta író-társunkat, aki kárpátaljaként nem vehetett részt a tiszabökényi falukutató táborban, de eljött velünk Bácskába, hogy tegyen valamit. Zoltán az orosz-ukrán háború miatt – akkor már több mint egy éve – nem járt otthon, mert nem akarta, hogy besorozzák a szláv népek testvérháborújába. Odaát üresen áll a háza – ott jártunkkor elmentünk az utcájukba, és megnyugtatósként küldtem neki fotókat róla. Bár ne tettem volna?

Kispiacon és a környező tanyákon kilenc családot kerestünk fel, és mintegy harminc interjút vettünk fel (személyesen és kérdőív formájában); fotókat, videókat készítettünk. Megbeszéléseinket a kispiai tájban tartottuk, ahol meglátogatott bennünket a Szegeden és Szabadkán élő Lencsés Gyula kutató, aki az 1937-es dudari falukutatósról írt kötetéről tartott előadást.³

A tábor utolsó három napját Magyarkanizsán töltöttük. Délvidéki íróbarátokkal találkoztunk és beszélgettünk mindig ugyanarról. Bordás Győző, Csík Mónika, L. Móger Tímea, Lovas Ildikó, Verebes Ernő tematikus írásai személyes érintettségük révén kerültek a kötetbe. Tari István naplószerűen mesélt a délszláv háborúról, miként tarthatott majd' tíz évig kallódásuk és veszélyeztetettségük a mások érdekei mentén kirobbant üzekedésben. Pista történeteiben szociográfiai részletességgel leperreg a Délvidék kilencvenes évekbeli kiürülése, a bujdosás, valamint az idegen rendezés korszaka, amely váteszi üzenet a kárpátaljai magyarság részére, mi történik, és mi fog történni velük, ha egyszer véget ér az orosz–ukrán háború.

Messzire azonban nem kellett mennünk ahhoz, hogy harci viszonyokat találjunk. Kispiac falu Magyarkanizsa községben⁴ fekszik mintegy tíz kilométerre a magyar–szerb határtól. A környéken élő határőrnépségtől soha nem állt távol a katonáskodás, soraikban keveredtek a magyar, a kun, a jász és a szerb származásúak. Noha a falut ottjártunkkor még elkerülte a menekültáradat, az onnan nem messze lévő Horgos nevét viszont már minden magyarországi megtanulhatta, hiszen 2015 óta a hírműsorok részletesen beszámolnak a déli határon tapasztalható migrációs nyomásról. A lakosság a védelmi vonal áthelyeződését várja (tulajdonképpen a Schengeni-határ kitolását Dél-Szerbiába), ami viszont e sorok írásakor még várat magára.

A falu- és tanyakutatásból tehát nem maradhatott ki a menekültkérdés. A Szabadka–Horgos útvonalon, amely a szerbiai oldalon szinte párhuzamosan fut a határral, lehetetlen úgy végigmenni, hogy ne találkozzunk „illegálisan érkező harmadik országbeli állampolgárral”. E meghatározást a Pannon Televízió híradásaitól vettük át. Mészáros Györggyel, aki akkor már hónapok óta tudósította a magyar M1 csatorna nézőit a határon történő eseményekről, hosszas itthoni egyeztetéseket követően ismerkedtem meg. Előzőleg hárman visszamondták a feladatot, végül az ő esetében is meg kellett elégednünk annyival, hogy a stábbal együtt elvitt bennünket a horgosi migránstáborhoz, vele pedig később készíthettünk interjút.

Szabadkán, a tévé portáján várakoztunk. Megérkezett az operatőr és a gépkocsivezető, s amíg a mikrobuszhoz értünk, megkaptuk a kiképzést:

– Legyetek kedvesek velük! Sokan tagadják, hogy beszélnek angolul, de közel jönnek, és hallgatóznak. Kérem, hogy amíg ott tartózkodunk, mellőzzük az egyéni akciókat!

Ott jártunkkor az észak-bácskai homoktanyákon látszólag semmit sem érzekeltek ebből. Legfőljebb este, amikor behúzódtak a földekről vagy az állatok mellől, és a híradós tudósításokban látták, pár kilométerre a lakhelyüktől kiket, miképpen érint a bevándorlás.

– Ma újabb lövöldözés volt a makkhetesi erdőben... Az orosz–ukrán konfliktusban mihamarabbi béketárgyalásokra van szükség... A tegnapi eső meghozta az enyhülést... – s akkor a gazda elkapcsol. Ezt a hírt várta, mert ez a biztos és a legfontosabb. Láta, amikor kint járt, hogy készülődik valami. Enyhülés, zivatarokkal... Van remény. Van értelme, hogy itt maradjon. Csöppek vagyunk a homokon – mondta az egyik juhász –, mikor már kiszáradnánk, *mindég* elered az eső.

Részlet a *Do you speak Magyar?* c. falukutató sorozat kispiai (Délvidék), *Csöppek a homokon* c. kötet *A tábor* című fejezetből.⁵

2022. szeptember 2-án Budapestről indultunk. Borús, esős napra ébredtünk, csüngő hasú rackafelhők vonultak át az égen, két hónap után végre megérkezett az eső. Ez a különösen aszályos nyár ember-, állat- és növénypróbálónak bizonyult, de szerencsénkre most esett, és az áldással kísérve haladtunk a déli országszél irányába. A kisautó jelentősen megterhelve szuszogott a szélső sávban, ruha, ennivaló, laptop és ajándék Tokaji bor lapult a csomagban – mindenesetre. Útközben a Tokaji Írótábor élményeiről beszélgettünk; az is jubilált, éppen az ötvenedik következett az ötvenegyedik évben – mivel egyszer elmaradt a móka – a büszke Kanizsán viszont, ahová betértünk a falukutató végeztével, már a hetvenediket számlálták. Szóba került legutóbbi írásom a bátrak szociográfiájáról: a rendszerváltoztató írók, a betiltott folyóiratok, az elhallgattatott szerzők – bár később szétváltak útjaik, változtak nézeteik – akkor egyet akartak: a szabadságot, s kaptak helyette szabadosságot... De ezt egyelőre hagyjuk.

– Mi legalább akadálytalanul átléphetünk a sajátból az egykor sajátba – mondja Tibor, és nem tudom megszokni, hogy bármelyik országhatárunkhoz érkezem, néhány száz méter megtétele után gombóc keletkezik a gyomromban, mintha egy megemészthetetlen, kiköphetetlen méregpirula provokálná, mit tegyen vele a szervezetem. Útközben többször megállunk, a határ előtt egy utolsót tolláskodunk, veszek benzint, noha háromnegyedig a tartály, mert amikor két hete, a táborhely bejárásakor Kelebiánál tankoltam, jól látható helyre kiírták, hogy naponta csak egyszer adnak.

– És csak tíz litert – szólal meg egy hang hátulról, mindenki mást és másképpen tud, egyet viszont egyformán: béke kell, béke, lehetőleg azonnal!

– Íme, itt van megint a politika – ezt Magdi mondja, aki éremkészítőként, iparos és művész szemmel egyszerre szemléli a világot, s azt látja benne, hogy a nyersanyagárak – legyen az élelem, üzemanyag vagy kiöntendő fém – indokolatlan mértékben elszabadultak. S valóban, a háborús infláció a létfenntartáshoz szükséges termékek esetében a két-háromszorosára ugrottak.

– Amellyel kifizettetik velünk a fegyverkezés árát – mondja valamelyikünk, és bámulunk kifelé, ahogy ingyen eső mossa, mossa a drága száraz földet. Csorog, fogy az út előttünk, a szikes talaj homokgőzt lehel magából, a megpörkölődött lombok e kora őszőn inkább lehullanak, mintsem újat hajtának; dagad a határ a kétnapos gyomtól, de él. Csongrádban és a Kunságokban a meteorológiai aszályal hidrológiai aszály is keletkezett – így mondják a szakemberek, bár a végeredmény mindkét esetben a pusztítás –, amely határok ide vagy oda, a Bács-Kiskun megyéből átnyúló Észak-Bácskát, az Alföld szerbiai csücskét is sújtják.

– Vármegye – javít ezúttal a rádiós hírolvasó, s új rendelkezésről tájékoztatja a nagyközönséget, miszerint: „Magyarország alaptörvényének tizenegyedik módosítása 2023. január 1-jétől az 1949-es kommunista alkotmány által bevezetett megye helyett újra az azt megelőzően, 950 évig használt vármegye elnevezéssel illeti majd

a magyar közigazgatás alapvető területi egységét”.⁶ Ezzel újból a nagypolitika ingoványos talaját szántjuk, a keresztény magyar állam területi szerveződésének egyik alapvetését.

A történelmi vármegyerendszer egykor Szent István király államalapító munkásságának gerincvonalát képezte, és a Kárpát-medencei országvédő várak köré szerveződött, s ilyenformán több, mint ezeréves. Büszkéek lehetünk rá, mert a középkorban Európa mai, nyugati államainak többségében (Németország, Olaszország) nem képeztek hasonló egységet, sőt, Spanyolország utolsó muszlim emírségét csak 1492-ben foglalták el a keresztények, az egységes Spanyolország pedig csak száz évvel később kezdett körvonalazódni. Aragónia és Kasztília a XVI. század elején tért egyazon király, V. Károly uralma alá. Franciaországot az 1789-es forradalomig különböző jogcímenek futó departement-rendszer laza szövetsége (vagy az sem) alkotta, a jog- és vámhatárok nélküli egyesítés elképzelését először Richelieu bíboros jelentette be. A mai Benelux államok „ősei” a hercegségek, grófságok a Német-római Birodalom részét képezték, és mint országok a napóleoni háborúkat követően, a XIX. század közepén váltak függetlenné.

– Új államok és függetlenség. Témánál vagyunk megint, s Bács – legyen az Bodroggal vagy anélkül – vármegye területén a trianoni határon átkelve jogilag egy másik országban találjuk magunkat. Pillanatnyilag a történelem évszázadnyi állapotáról beszélünk, amely mindössze számunkra, kortárs élőknek tűnik természetesnek, akik a fától nem látván az erdőt, bolyonganak egy állandónak érzékelt világban. Holott:

Magyarországon az első évszázadokban viszonylag zavartalanul működött a vármegyerendszer, noha számos cezúrát alkalmaztak. Például a XIII. századi birtokviszonyok átrendeződése miatt a királyi vármegye fogalma helyett bevezették a nemesi vármegyét, és a mohácsi csata után (1526. augusztus 29.) polgárháború alakult ki az országban, amely jelentősen megtépázta az egységet. 1541-ben I. Nagy Szulejmán elfoglalta Buda várát, és a második drinápolyi békével (1568) a Magyar Királyság három részre szakadt: királyi Magyarország, Oszmán Hódoltság és Erdélyi Fejedelemség.

– Ezek szerint, amint a magyar–szerb határ felé tartunk, a hajdani török hódította régióban járunk, melynek része volt az egykori Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog vármegye területe, közvetlen érintkezéssel Csongrád-Csanáddal (utóbbi 2020. június 4-én szerezte vissza a Csanád utónevét). Közép-Magyarország a hódoltságot követően is maradt magyaros, már amennyire e nehéz helyzetben maradhatott. A százötven éves oszmán fennhatóság ideje alatt – amelynek 1718-ban a pozsareváci béke vetett véget – a vármegyerendszernek köszönhetően nem törökösödött el jelentősen a magyar népesség. A hódoltsági területekről a tisztviselői kar és a nemesség a királyi Magyarországra költözött, s ún. kihelyezett vármegyeként fenntartotta a jogfolytonos közigazgatási működést, ezért nem szakadt meg a magyar állami kontinuitás. Salamon Ferencz a *Magyarország a török hódítás korában* című művében (1864) írta:

„A megye azonban az országgyűléstől függött s a megyék nemessége és képviselői alkották az országgyűlést.”⁷ A kora újkorban megjelent a területhatárokon belül mű-

ködő közbiztonsági szervezet, a parasztvármegye, helyi fizikai vagy jogi képvisellel; vezetője az ispán volt. Az egységes vármegyerendszer kialakítására – ha úgy tetszik: visszaállítására – az 1881-es reformok révén került sor, ami maradéktalanul felszámolta a kiváltságos területeket. A vármegyék a többi javakkal együtt újból visszakerültek a Szent Korona-tan szerinti tulajdonrendbe.

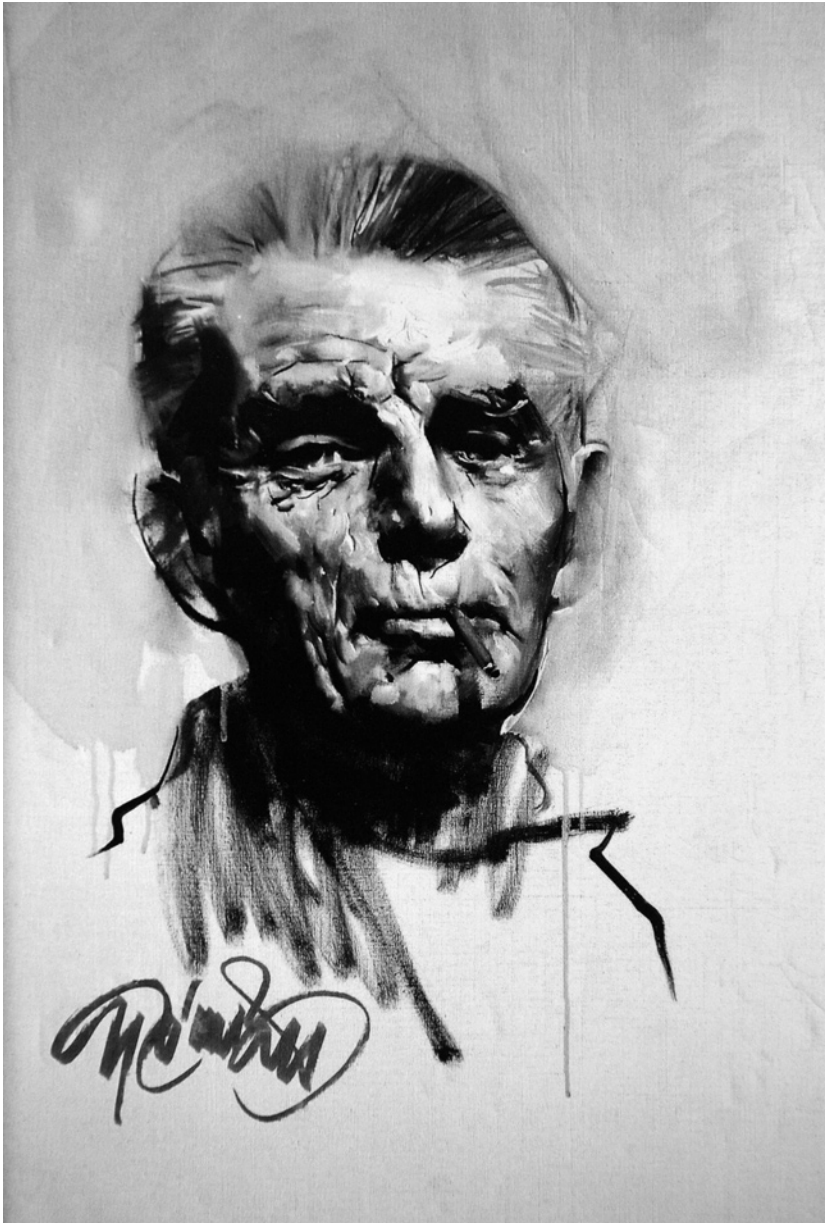
– Na, és képesek lennének-e felsorolni egykori történelmi vármegyéink nevét? Vagy legalább azét, amelyen éppen áthaladunk? Remek foglalatosság utazás közben, és agytornának sem utolsó, de a legismertebb helységnevek után csend ereszkedik közénk. Csak az autómotor duruzsol kitartón, s barátunk, az okostelefon kisegít a válaszban. Mire föleszmélünk a történelemből, a dűnék és szőlőtőkék között váratlanul befutunk állomáshelyünkre, a tábla szerint: Male Pijace-ra. Vagyis Kispiacra, amely eredetileg Körös-Piac név alatt előbb Csongrád, később Bács-Bodrog vármegyéhez tartozott.⁸

Úgy emlékeztem, lesz még vagy két falu odáig, de az elhúzódó, lusta homok, az egykori tanyafűzér megvicceli a látogatót; az egyik oldalon hallgatag, tisztaszobás házak elárvult görékkal, a másikon modern, műanyagablakos, garázsos porták; mintha egy időben a régi és az új főutcán hajtának a kocsit. A hosszú bekötőút vezetne akár Beregszászra, Szatmárnémetibe vagy előző táborhelyünk, Várhosszúrét központjába is. Az épületek, a fák, a kerítések, a visszanéző tekintetek, amint az utcán ráérősen gyalogló lakosok leolvassák a rendszámról, honnan érkeztünk, már megtanították nekünk, hogyha lehúzzuk az ablakot, kérdezősködvén: merre van az arra, akkor azt magyarul tegyük.

Mancika kolbászos krumplicevessel és palacsintával fogad bennünket; ő a szállásadónk, szervezőnk, adatszolgáltatónk és helytörténészünk egy személyben. Az illat pillanat alatt feledtette velünk, hogy nem odahaza vagyunk, s a pára a szemünk sarkában – holott előzőleg tíz emailt, ha váltottunk, és egyszer találkoztunk személyesen – elhomályosítja a közénk rakott határokat.

JEGYZETEK

- 1 Lóczy Lajos: Jelentés az 1886. év nyarán Arad-, Csanád- és Temes-megyékben eszközölt földtani részletes felvételekről. In.: *A Magyar Kir. Földtani Intézet évi jelentése – 1886*: 105. 4. fejezet. EPA/OSZK
- 2 Németh László: *Életmű szilánkokban I.* (tanulmányok, kritikák, vallomások). Magvető-Szépirodalmi, 1989: 353-354.
- 3 Lencsés Gyula: *Angolok a Bakonyban*. Gondolat, 2019
- 4 Szerbia több települést összefogó, legalsó szintű közigazgatási egysége (szerbül *opština*, magyarul *község*) általában egy községközpontként működő városból vagy nagyobb faluból és a körülötte fekvő kisebb falvakból áll. A közös önkormányzat a községközpontban működik.
- 5 Ld. előzmények: *Életünk*, 2022 – 09. LX. évf.
- 6 *Magyar Nemzet*, 2023. jan. 7., online.
- 7 Salamon Ferenc: *Magyarország a török hódítás korában*. Pest, 1864: 147
- 8 Kispiac Település Honlapja [2023. 08. 24.], online: <http://www.kispiac.rs/index.php?id=falutortenet>

PETRŐCZI ÉVA

„Mindent elpenget”

„Ebéd után naponta A-éknál vagyok. A kisasszony jó nagy darab... De elragadóan játszik, csak hiányzik belőle a cantabileknél az igazi, finom, éneklő érzés: mindent elpenget!”
Részlet W. A. Mozart 1781. június 27-én, apjához írott bécsi leveléből

Mára bizony, mára
már nem fehér, de sárga
az 1960-ban magyarul is megjelent
Mozart bécsi levelei-kötet
minden egyes lapja.

De az egyik levél
pár mondatától,
pontosabban annak
két szavától
sok szegény művész-pára
a fejét felkapja:

„ Mindent elpenget.”
ebben benne van
egy jókora, engedelmes sereg.

Pengetnek és pengetnek
mint a jóllakni vágyó,
éhes cirkuszi borzok,
de úgy, hogy minden muzsikára,
s versre rendelt idegszál
beleborzong.

Verselnek, zenélnek
ugyan az ének felesküdt
szolgálóit is,
de ott bújkál
bennük sokszor
a végső összeroppanás;
már egyre nehezebben
bírnak a sok borút.

Gyógyítsák őket
a cantabile-koszorúk!

Számodra...

TORMA ZSÓFIA ERDÉLYI RÉGÉSZNŐ
(1832 – 1899) EMLÉKÉRE

Számodra már csak *viaticum*,
a halál előtti végső útravaló lehetett
a kolozsvári egyetemről érkezett
vigaszdíj, a doktori cím.

De őriztél kötegni levelet,
amelyek mindegyike
sok-sok titulussal felér.

Közöttük Anna Ranke
müncheni professzorfeleség
köszönő sorait,
s benne egy igaz, őszinte
női laudációt, bár – első olvasásra –
csak *almászatit*:
„...*férjem nem ismer jobb almát az erdélyinél,
s minthogy naponta kétszer eszik almát,
sokat gondolunk Önre.*”

Mit számít ehhez képest
mindaz, ami tudós hajadonként is
anyai lelkű rokonom szívét
annyiszor megalázta, porrá törte.

„*Holt lóra patkó.*” – Írtad fanyarul,
talán utolsó, doktorasszonyi leveledben.
Míg olvasom, a torkom összeszorul.

Szilveszteri délután, 2022

K I S F E R E N C V Á R O S I E L É G I A

A járdák mocskát látva
fel-felsírnak a békebeli,
régi, itt-ott ablakfülkés házak
fonott hajkoronás, szép és komoly,
többnyire néma, türelmes
kapudisz asszonyai.

Seprűk és seprők
ármádiája kellene
most, hogy őket is
megvigasztalja valaki.

De a földi tisztogatók
reménye nélkül sem
csüggednek el végleg
ezek a kőből faragott
időtlen amazonok.
A sírást abbahagyva

halk fohászt küldenek
városunk
bátor és biztató kéket
villantó Egéhez.

ALEXA KÁROLY

Ki és hol és mikor

„Életem utolsó tíz esztendejét a tenger mellett szerettem volna eltölteni. Most pedig itt vagyok.” (Hamvas Béla: Levelek a magyar Hyperionból, 1936)

*...milyen szó állhat – milyen szót állíthatunk – a fel sem tett „hol” kérdésre válaszul és – hangütesként... – önmeghatározásunk első mondatában, ha se a „tér”, se a „hely” nem jöhet szóba? Mégpedig azért nem, mert éppen az egymástól való (ontológiai?) különbség által meghatározott „térnek” meg „helynek” alkalmi és személyes egybeesése egy belső dialógus tárgya. Fogalmazhatunk ilyen nyomasztóan. Tudjuk, olvassuk, minden pillanatban tapasztaljuk, hogy a „tér”-nek nincs ideje, a „hely” meg csak az időtől válik valódivá, hogy az előbbi elvont, univerzális, az utóbbi tapasztalható és egyéni, természeti és nevesíthető, azaz meghódítható, uralható, miközben ki vagyunk szolgáltatva neki. Találjuk ki és meg most helyettük – körültekintő ideiglenességgel – a „pont” szót. Ez azért is megfelel meghatározhatatlan szándékunknak, mert egyfelől konkrét, másrészt dimenziótlanul létezik. Van is, meg nincs is. Megjelölhető, de meghatározhatatlan. Tehát az első mondat legyen ez: *Vannak olyan pontok az emberi létezésben, ahol a tér és a hely egybeesik, egymástól elválaszthatatlan, azaz elgondolható, tehát átélhető egy olyan dimenziótlan léthelyzet, ahol (amelyben?) a tér megsemmisíti a helyet, a hely meg a teret. Akkor hát hol is vagyunk? Imaginárius lokalitás – vonogatja vállát a (domesztikált) nyegleség. Beszéljünk mellé, képzeljünk el egy olyan hármas rétegzettségű közeget, amiben egy hajdani megélt pillanatot felkeres egy könyvnek támasztott fénykép és pár mondatnyi emlékeztető két szövegből, amik *A meloszi sejház* és *Az Aphhaia-templom* címet kapták a világból kizárt és ennél fogva a létezésben otthonra lelő írójától. Ezekben a Hamvas Béla-iratokban pontosan megfogalmazódik a „hely” és a „tér” különbsége, azaz annak a kétfajta konkrétumnak egymást feltételező lényege, amit most – képzelt, noha megtörtént, azaz amit – valóságként életünk egyetlen pontjaként kell tudomásul vennünk. Ezért is lapoztuk föl ezeket a szövegeket, amíg az emlékképeket és egy konkrét ábrázolatot mint látványt próbáltuk magunkévá tenni, de megakadtunk az egyik cím teret meghatározó jelzőjénél: „meloszi”. A fénykép, ami vagy harminc év után a könyvespolcra most ide, hova? elem került, hogy megpróbáljon kényelmesen a számítógép széléhez támaszkodni, és a két derékszöget záró ablak keresztes fényében önmaga legjavát adni, ez a kép egy szobor kétdimenziós másolata; láttam az eredetijét is a maga – szintén már mesterkélt – térbeliségében, egy múzeumban áll, jóllehet egy sírban élte élete javát. Ott volt élő, és most újra az, élni kezd, mert pár ezer kilométerrel odébb, északabbra és két és félezer évvel utóbb – „szóba kerül”.**

És az, aki emlékezik, néz, olvas és ír most, az úgy képzelem el magát, ahogy megáll egy sziget peremén húzóódó ösvényen, dél van, fojtóan száraz ragyogás, a víz mélyén apró

Egy esszé-regény záró fejezete. Korai változata: Napút, 2019/7.

halak cikáznak a sziklák között, a kövekre tapadt vízinövények, és lám-lám, gerenda-roncsok, gépkocsiabroncsok, megmerevedett vaspolipok (a minap még itt háború dúlt) zugaiban a halakkal ellentétesen mozog a tenger, egy láthatatlan kéz fésüli a mélység zöldes sörényét, az ösvény másik oldalán kerítés húzódik, azokból a kövekből, amiket egy valamikori itt szántogató férfi dobott félre, időlegesen az eke elől és mellől. Az ösvényen most egy fekete kígyó hullámszik keresztül, nem siet, üzenetet nem hoz, nem visz, ő maga az üzenet. Csak nincs feladó. Vagy talán csak nem mutatkozik? Lehet, hogy egy százéves angol versből csuszamlott ide, amit a hajdani bámmészködő egy másik szigeten látott, ennek a tengernek egy másik szigetén, köztük egy csizma alakú földnyelv, s próbálta megszólaltatni a forróságot, amikor minden megtörténik, on a hot, hot day, de már nem keresi a horrid black hole-t, ahova visszacsusszanhat ez a küldött, into the burning bowels of this earth, mert az egész világ az, mindenütt, ahol nincs nap és tenger, de ez is az, csak másként és véglegesen, ahonnan nem szabadulhatsz. A Hamvas Bélának nevezett magyar megszólítja és idézi ezt az angolt, a testiség botrányos prófétáját (D. H. Lawrence), más okból, de akkor is szembetűnő az egybeesés, Az esquilinusi Vénusz című traktátusában: „ha az ember nem kap elég fényt, büntudatos lesz.” Ha meg ellenkezőleg – kap? Akkor? Bűnözni fog és vallani? Emlékszünk a magyar íróra Alisca mellett a napsütötte dombtetőn – ahogy figyelni egy rafináltan csapdába ejtett gyík haldoklását? Vagy a szikla mögött a tengerparti fővényre, ahol egy hűvös forrásnak kellene csobognia? Vagy talán csobog is. S ahol egy arab teteme fekszik, revolverem négy lövése után éppen olyan mozdulatlanul, mint annak előtte, a szememben még mindig ott a káprázat robbanása, ahogy a késére rácsapott az engesztelhetetlen napfény, itt már és még csak az időtlen tér létezik, semmiféle mozdulatnak nincs realitása, egyben a pont és az örökkévalóság. A fény és a bűn. mintha ez az egész helyzet ránk csukódott volna.” Hát az áldozat? A halott lenne az, vagy aki megölte, de az is lehet, hogy az a három hang egyben a gyilkos is és áldozat is, amit az arab magafeledten ismételtetett még az előbb a maga „kezdetleges nádfurulyáján”. Mert ha a halott és gyilkosa néma is, nincs csönd. A furulyászó a jelen túlvilági kánonjának csak az egyik ága, a másik „az elfojtva ziháló tajtékos tenger”. És újra: „az idő egy helyben állt”, de engedjünk meg egy metaforát magunknak: „horgonyt vetett a fémesen csillogó óceánon...” Akkor hát mit kezdjünk Lawrence kígyójával, aki király az alvilágban, aki előbújik, mintha inni akarna, de csak megmutatkozni akar. Értésíteni a létéről, és arról a helyről, amiről nem tudjuk, hogy nem térnek kell-e mondanunk. És ha elég fényt kapsz? Akkor bizony vallanod kell.

A sziget üres, az utolsó száraz föld a távoli szárazföld előtt, a háború elűzte a katonákat innen, a háztulajdonosokat is, amiként a civilizációs rend a régi kalózokat, egy öregember árul vörösbort meg zöldségeket, és reggel neked kell alkudoznod az erre tévedő halászokkal. És várod a hajót. Bár elutazni nem szándékozol. Mintha egy görög eposznak lennél a száműzöttje. Aki tudja, hogy amiként a tér és a hely egybeeshet az istenek kegyelméből, úgy egyetlen pontban sűrűsödhet a tenger, a sziget és a tengerpart. Itt van a határ a biztos és bizonytalan között, a látvány és a lényeg, a valóság és a realitás között, itt a határ, ami elválasztja és összeköti a mámort meg az aszkézist, a hangok és álmok világát. De ehhez az is kell, hogy egyedül legyél, hogy magányodat egyedüllétre nemesítsd. „A tengerparti séta filozófiája a világ legnehezebb tudása, úgy, hogy a legkönnyebb: nem csinálni semmit,

hogy ezalatt csinálódjék minden, ami lényeges.” És ha most leírjuk a Mélosz szó mellé az Aigina sziget nevét is, bevallhatjuk, hogy fekete kígyónkkal Dalmáciában találkoztunk, a legtávolabbi-legközelebbi szigeten, ha az itáliai parthoz viszonyítunk, az ő versbeli társa Sziciliában ivott a költő forrásából, annak a lénynek a vészjósló földarany színét a miénk békés és ártatlan feketeségre – ó, a színek paradoxona! – cserélte. Dalmácia..., ahol – ha van értelme a történelem sekélyesen változékony vizeire tévedni a jelen és a mitológia állandóságából – minden „itáliai” és „dalmata”, és mániásan ide kérdezkedünk századok óta mi is, akik „magyarok” vagyunk. De többnyire csak a királyainkat fogadták be, meg a bukott Salamonjainkat, meg a szárazföld vad hegyei és népei közül magukat ide száműző honosainkat. Hamvas Béla meg áll (vagy megáll?) egy dalmát olajfa alatt és Kierkegaardnak képzeletben magát Sziciliában. Ha ez véletlennek is látszik, mégis természetes, talán szükségszerű. „Az utazás első élménye a lehetőségek rejtélyes kitágulása nemcsak arra, amerre valaki utazik, hanem minden irányba, és a hirtelen sokszorosára nőtt világban különös lélekjelenlétre van szükség, hogy emberi biztonságát el ne veszítse.” Hogynye veszítené el! Itt szembesül hely és tér dialógusával, itt szűkül az élet egyetlen pontba. De a lét a végtelenségbe tágul – ha figyelsz magadra és a tengerre. És a kígyókra. Hamvas-Kierkegaard is neszt hall a kövek között. Hamvas Béla nem jutott túl Dalmácián, de Méloszt és Aiginát az ő szemével látjuk, ha esetleg ki is kötünk egyikén is, másikán is.

Ahogy a görög Tempe-völgyet a kabócaciripelésben úgy látjuk, ahogy Jókai leírja a Balaton-felvidéket. Noha jól tudjuk, amikor felszerkenünk az éjszakában a márványteraszra dobott köpenyünkön, hogy fölöttünk az Olimposz csúcsa villámlik és a dörgés magáé Zeuszé, nem a balatoni nimfákra vigyázó bakonyi viharfelhőké. Ez csak hasonlat. De az minden nimfának otthont adó realitás, ahogy az öreg magyar író fogalmaz, és nem tudjuk, ő is hasonlatnak szánja, vagy megérez valami mély táji egybeesést, mondván, ez az a hely és tér, „ahol a magasabb szellemek dalolni tanítják a költőt; a nem költőt pedig érezni azt, amit a költő énekelt.” Ez a „magyar” Tempe-vidék valóban végső szárazföldi pontja volna a Mediterráneum keleti medencéjének? Vagy ez csak szerény magyar, dunántúli ráfogás? Hogy Velence és Ciprus, Kréta és Isztambul koordinátái fölötti földrajzi térségben, Silba és Hánia, Rodosz és Delphoi, Naphlion és Ragusa, Szantorini és Mükéne mellett helyet kér a Vár-völgy és Ederics, Rezi és Sümeg, Salföld és Lesencetomaj, meg az egész Kemenesalja, „ormán” a Kissomlyóval? Ne legyintsünk, amikor lelki szemünk előtt felbukkan ebben a mandulavirágzásos, szelíd gesztenyés, leánderfényű és fügeméz illatú, még az aszfodélosznak is élőhelyet kínáló, ligetes térségben a (magyarul...) szekerezettő Berzsényi és Kisfaludy Sándor, délről északra és északról délre kocogva dolguk után, mert tudnunk illenék, hogy az előbbi Horatius „helyein” ugyanilyen otthonosnak érzi magát, bár a Soractét nem téveszti össze a Sággal, az utóbbi meg Provence-ban értesült műzsájától, hogy milyen is a magyar Tempe völgye. Kisfaludy a Badaacsony felől siemegi udvarházába vagy a jánosházi vásárba menendő, szedegeti az országút köveit, majdani síremlékéhez, mit sem sejtve, hogy milyen százados bőésés bénítja majd meg a halottas menetét, amíg a püspök ki nem rendeli a koporsó elé a bivalyokat, hogy széles fekete szügyükkel tolják félre a havat. Jön a hó északról évről évre, fagyba öltözik a világ, bizony itt is, a „magyar Toscánában”, hol is vagyunk, Északon vagy Délen, vagy a „határon”, ami nem más, mint

sorjázó pontok vonala, nem más, mint a pillanat, az íróasztal fiókjában a sok évtizedes napló, a fekete tintát már vörössel árnyalta az idő. „Ki nem mondhatom, mely nagy gyönyörűséget találok benne a tenger mellett lakni, emelkedni érzem lelkemet ezen nagy tárgy látásában...” – és mintha majdani önmagának is írná... – „...Képzeld magadnak a virító olajfákat, fekete gyümölcsökkel terhes fügefákat, melyeket a szőlő sűrűje környékez, a sárga gyümölcsöket fitogtató citromfákat, arany almájukkal...”, a szőlőkertekben „néha szép nimfákra is akadunk, akik általában véve nem ellenségeik a magyar legénynek...” „A szép olajos Provanca...” De azért mintha évről évre, nyárutón-őszelön, ahogy mind ferdebben, még vakítva ugyan, de már kevésbé melegítve, süt a nap, kint a Baglyas hegyi szőlőben..., Petrarca szonettjeit zümmögve emelgetjük rézfejú fokosunkkal a parasztlányok szoknyáját... De hát lehet-e nem kimerevítienünk ezt a képet is? Berzsenyi nógatja a lovait valami balatoni kiöntést kerülgetve, igen, ez már Fenékpuzsta, ez is Festetics grófé, a minap is eléje jött a kastély kapujáig, itt meg az út hol köves, hol földes, a légiók taposták ilyenre, Isztria vagy akár Szicília felől a germán észak felé, agmen, sügja a szótár, „a katonák menet közben”, vállát fölhúzza, régi már ez a dóka, térdén rossz pokróc, ver szembe az északi szél, „hervad már ligetünk?”, itt mindig Északról fúj, merő lehetetlenség szikrát csiholni a pipába, otthon, Niklán már csupasz a borág, a must forr a pincemélyben, mutatóba visz belőle a mogorva hetyei öregnek, a gabnás zsákok meg a friss füstölésű oldalszalonnák vidítására, kalapját a szemébe nyomja, alóla lesi a kóborló gyanús mihasznaikat, erre itt mi más is nézzen maga előtt, a sarat, a lovak csapzott farát, a varjakat hintáztató jegenyét, mit kotornak a pocstétában ezek a koszos kölkök, piócát, csikot, ver be az őszi pernet a kalap alá, itt a szántói nagy kanyar és kaptató, itt a szőlőhegybe’ vannak a legnagyobb zsványok, mit ezeknek ostor vagy fokos, és a bestye kurváik, mondják, a valagokon lekopik a bőr a nagy igyekezettől, de már nincs messzi a Bazsi előtti domb, igen, onnan már látszik a Ság.. Látszana, ha sütné a nap. És mégis mintha melegezne a szív meg a képzelet. Az alkonyi hold settenkedik a látóhatár peremén, maga sem tudja, hogy teljen-e, fogyjon-e. De – a lovak trappolásából kaptak kedvet? –, hol egy („tüzes”) pirrichius pattan elő, hol mintha egy igazi („szapora”) tribrachis, mind hallhatóbban. Jöjjön már egy igazi őszidejű („andalgó”) molossus, és van-e szebb egybehangzás, mint a („lejtiszökő”) choriambusé?; ó, Jupiterre, hiszen a magyar majd’ úgy arányosítja a vocalisokat meg a consonansokat mint a latin meg a görög, tudta ezt már persze kamaszodván is, a hetyei határban a lovakat léptetve-ugratva... És hol, talán most és itt, az a pillanat, amikor a táj is varázslatba menekül? Amikor „... a nap leereszkedik / Thétisz bíbor keblébe...” és „Lesbos kiesült berkeit álmodom?”, most, midőn „Itt, e romános Tempe vidámjain / öntöm ki szívem gerjedelmét?...”, „hol a myrtus- s amarandszigetek / Felett arany aether mosolyog, / S illatozó balzsamos ligetek / Közt az élet forrása ragyog, / Ott békesség s isteni nyugalom / Harmatozva száll mindenkire...”

De hát miért is ne hagyjuk, hogy egymást üzzék a képek ebben a térben, Európa köldöke alatt, az óceántól Ázsiáig, Gibraltártól Beirutig, világunk nyugati és keleti kapuja között? Szigetek és partok és szétfoszló nyomvonalak a vízen. Ó, csak felsorolást ne! Beszámolót, leltárt, főkönyvi összesítést... Pedig ki nem hiszi balgán, hogy ha emlékezik, a jövőjét is hosszabbítja, pedig a visszalopott idő hogyan is teremthetne akár egy

pillanatnyi túlélést... Csak hát az emlékek éppen akkor válnak követelőzővé, amikor te-rünk-helyünk ponttá szűkül és nemesedik. Hárítsuk, ha nehéz is most, ami ebben a gi-gantikusan tagolt tengeri medencében kirándulói emlék, műemlék, gasztronómia, „nép-isme”, kötelező tájleírás, húzódjunk északról és keletről délre a dalmát-görög mítikus biztonságba, hagyjuk a nyugati fertályt, pedig egy spanyol paella mögötti térképzetek..., Dzszerba szigetén kétezer éve szórja a sivatagi port a maradék zsidók szemébe a végzet... , Sperlonga – egyetlen ház mint háromezer fős falu..., a halpiacok avvilági állatainak és a zöldséges pultok terményeinek dialógusa, a misztrál Korzikán..., a fekete homok egyik-másik parton a vulkán alatt..., egy üveg magad elé állított „natúr” grappa, ahogy sóvárog a gin, az olajbogyó, a pepperoncini, a mazsola, az eperszirup, a vanília, a dió, a menta után..., a könnyebbség, az emelkedés felé, a magány fokozhatatlansága egy nyári délután a Via Appián..., Csontváry Taorminája..., a levendula illatába és lilasá-gába fúló Provence..., a San Michéle, Velence halottainak szigete, bár „nyugat”, de Dante és Vergilius vízi szobra itt egy olyan nekropoliszba vezet, ami végtelenül idegen a halottakat füstként az égbe küldő görögöktől... Elégedjünk meg a képpel itt az asztalon, miközben hagyjuk, hogy legyen a hely, ha már leírtuk, legyen Melosz vagy Aigina: öreg ember ül egy kikötői vasbakon, mezítlábas, de nem koldus, nem beszél, szemé sar-kában a ráncok a táj minden mocnásáról és a lélek minden rezzenéséről képesek be-számolni, kizárja a világot, azt a zajgást, amit hajlamosak vagyunk manapság a „világ” szón érteni, mert benne van a világban, bal kezében darab kenyér, ölében barna papír-zacsó, egy töret kenyér, egy szem olajbogyó, a borosüveget meg hadd képzeljük mi a lá-bához. A szigetekre persze el is kell jutni, a görög tájak eszelős kopársága, amit nem old se az olajfaligetek mesterkelt kuszasága, se a cserjék, se a fenyők és platánok hisztérikusan haldokló foltjai, a hajdankor tölgyeseiről regél, amik hajókként keltek a vízre avagy gyúanyaggal szolgáltak a „hősek családjának”, midőn az ünnepre híva „áldoz, toroz máglyák körül”, de ezt már Arany János látja így, aki soha erre nem járt, és aki ma is kalauza annak, aki hajóra száll, hogy az estébe hajló alkonyatban eljusson valamelyik szigetre, maga se tudva, hogy melyik isten, félisten vagy mondai szörny nyomát követi. Mert ha a tengeri út délre fordul, jobboldon a hanyatló nappal, bizony a hajó „futva szegdel bíbor habot”. Arany ezt soha nem láthatta, mi mégis az ő versét mormolva egyesülünk a látvánnyal, az övével, aki tudta, hogy Homérosz, a vak, mindenről mindent pontosan megírt. S megnyugszunk, hogy a hajónak valóban „bíbor hullám mossa gerincét”, hogy hömpölyödik „bíbor hulláma a sokzajú” árnak, hogy... Hamvas Béla sem hajózott Pireuszról Eraklion felé, de a görög táj négy meghatározója közé, az ég, a szikla és a növény mellé odaveszi a „bíborszínben lángoló tengert”, sőt úgy „látja”, hogy még „az égen is tündöklök a távoli bíbor”... És van bíborszínű vér is és van borszínű tenger... Porfüreosz, legyen elég ennyi, és megint abban a térben érzed magad, amit helyek sokasága rajzol meg a valóságban és a szívedben.

Ennek az íróasztalodra száműzött-menekült-tévedt képnek az ábrázoltja, aki lesütött szemmel figyelte és figyeli a századokat, hol síri emlékként, hol múzeumi tárgyként, s végre, most (mikor?) mint egy fénykép egyetlen szereplője – itt a számítógép sarkán, s ha nem is látja a betűket, alighanem nyomon követ minden szót, ami most róla íródik.

Ő egy szent helyről való, Méloszból. Ahonnan a „sejtház”, ami aprósága ellenére éppen oly gigantikus, mint az Aphaia templom Aiginában. El kell fogadnunk, hogy nem a templom szenteli meg a helyet, ahova alapjait lerakják, nem is az agyagból készült arasznyi házikó emlékeztet arra, hogy köze van „a” valamiféle helyi géniuszhoz, maga a hely szent, ahol a templom felépül, de az is, ahol gondolkodni tudunk a szentségről. És ehhez most válasszuk alvilági és égi kísérőnknek ezt a meztelen ifjút egy meloszi sírboltból: ő egy, segít a képeslap hátoldalán a hivatalos magyarázat, „sepulchral Kouros” avagy „Kouros-Statue von einem Grab”. Emberi voltunknak az az állapota, amikor még az istenek is elfogadták, hogy a körükben legyünk. Arcán, arcunkon az az „archaikus mosoly”, amittől a szobor élővé válik. Még nem mozdul meg, de tudatja, hogy eljött a pillanat, amikor kilép a kőből, ki a világba. Arcáról a mosoly ebben a pillanatban indul, széles válla alatti karcsú törzse, ernyedt és mégis magabiztos heréi, ökölbesorított kézfeje irányába, a balláb már kilép. Fiu és istenfiak távoli unokatestvére kísérel meg az emberi létet, de úgy, mint minden emberi csecsemő: égi üzenetek hordozójaként. Amit már senki nem fog megérteni – és ezt ő is tudja. Esendő, mint minden szépség, magabiztosan erős, mint akinek nincs még köze a földi lét gyarlóságaihoz. És vajon, a tengerpart magányos kóborlója mit tenne, ha az istenek eléje léptetnék – legalább egy pillanatra vagy egy álom ajándékeként – ezt az ifjút? Fehéren, mindentudó mosolyával, idegenként, mindenhol otthonosan. A beszédes némaság. Azt hiszed, a pont terének a megfelelője az időben a pillanat? Tévedsz. A pont létformája az örökkévalóság. De csak akkor, ha nem tud magáról. És te nem súghatsz neki...

„Az utolsó maszk, amit lehántanék a tekintetről,
az istengyermeké lenne.

Azé a kamaszé, ki oly sugárzó
meztelenséggel lépett ki a habokból.

És soha, de soha nem hagyta el
a vékonyka határvonalat víz és szárazföld között.
Énekelt, ahogy megvirradt, ahogy delelőre ért, hogy
aláhanyatlott a nap.

Am az is könnyen meglehet, akadnak dolgok,
melyeknek se nem szükséges,
sem lehet búcsút inteni.

Arc, épp születő s tovaillanó érzések
végtelenül finom, kimeríthetetlen mintázatával.

Egy folyton változó határvonal
lényegét ragadó kimondhatatlansága.

Maszk, ami mögött már
voltaképpen nincs semmi.

Maszk, amely maga a felfénylő arc.”

(Hegyi Botos Attila: A hieratikus maszk)

